

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Управління освіти і науки

Волинської обласної державної адміністрації

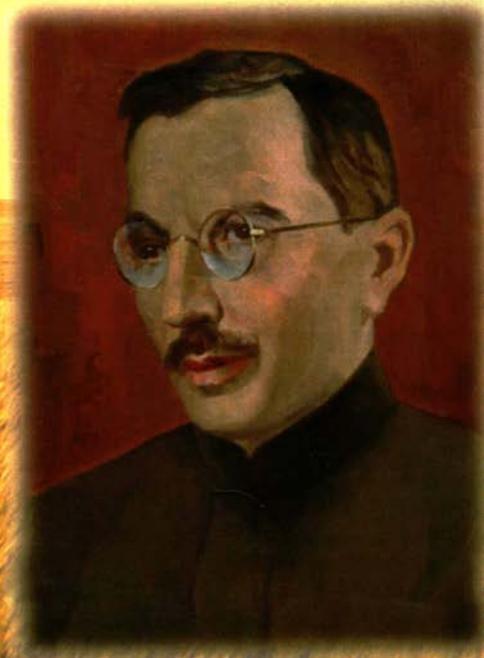
Національний еколого-натуралістичний центр

учнівської молоді

Волинський обласний еколого-натуралістичний центр

Макаренківські читання

Стратегія трудового виховання молоді
в умовах реформи освіти в Україні
(збірник статтей)

м. Луцьк. 2012 рік. 11-13 вересня

*Міністерство освіти і науки молоді та спорту України
Управління освіти і науки Волинської обласної державної
адміністрації*

*Національний еколого-натуралістичний центр
учнівської молоді*

Волинський обласний еколого-натуралістичний центр

Макаренківські читання

Стратегія трудового виховання
молоді в умовах реформи освіти
в Україні

(збірник статтей)

м. Луцьк. 2012 рік. 11-13 вересня

У збірнику опубліковані статті, метою яких є поширення передового педагогічного досвіду щодо взаємодії теорії та практики ефективного трудового виховання.

Редакційна колегія:

Хомич О.С. – начальник управління освіти і науки Волинської обласної державної адміністрації

Вербицький В.В. – доктор педагогічних наук, директор Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді Міністерства освіти і науки молоді та спорту України

Загрева В.Я. – кандидат педагогічних наук, заступник начальника управління освіти і науки Волинської обласної державної адміністрації

Остапчук В.А. – директор Волинського обласного еколого-натуралістичного центру

Сподарик С.О. – завідуюча інструктивно-методичним відділом Волинського обласного еколого-натуралістичного центру

Матеріали збірника відтворено з авторських оригіналів, поданих до оргкомітету. Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, правильність фактів та посилань несуть автори статтей.

Макаренківські читання.

Стратегія трудового виховання молоді в умовах реформи освіти в Україні (збірник статей). 11-13 вересня 2012 року, м. Луцьк.

Передмова

У педагогічній системі А.С. Макаренка питання праці займає особливе місце. Добре організована праця є однією із основ виховання і перевиховання молоді. Фізичну працю Антон Семенович розглядає не лише як приемність або відпочинок від розумової праці. Фізична праця – стверджував він, – повинна носити творчий характер і це стосується всіх інших видів праці. «Нелюбов до праці, як така, виховується, а вміння трудитися». Тому навички праці слід формувати з раннього дитячого віку.

Проблема трудового виховання і навчання хвилює всіх – і науковців, і вчителів, і особливо батьків, які довірили долю своїх дітей освітнім закладам сьогодення, покладаючи надію на поліпшення стану освіти в перспективі.

У багатьох наукових роботах учених, у виступах досвідчених вчителів викладається програма дій з орієнтуванням на загальнонаціональний стандарт освіти, який би допоміг кожній молодій людині знайти себе, компетентно обрати власний життєвий шлях в умовах динамічного світу.

Нині розвиток освіти передбачає підготовку школярів до праці на основі різних форм власності на засадах цивілізованих ринкових відносин.

У сучасному реформуванні освіти і розвитку школи через обмежене фінансування дещо випущено з поля зору важливу позицію трудового навчання і виховання. Сьогоднішня ситуація важлива тим, аби освіта підтримувала зв'язок дитини з природою, культурою і працею. Необхідно дляожної дитини створити умови, які дають їй змогу спробувати себе в різних видах діяльності (на навчально-дослідній ділянці, у трудовому об'єднанні, на тваринницькій фермі тощо).

Український народ завжди був і залишається хліборобом. Земля – найцінніше з усіх природних багатств, якими ми володіємо. Тому завдання педагога – виховати справжнього господаря землі. Адже від того, як ми ставимося до матінки-годувальниці, як бережемо її, наскільки вміло, дбайливо на ній господарюємо, великою мірою залежить не тільки благополуччя нашого сьогодення, але й наше майбутнє.

Шляхи формування дослідницької культури старшокласників

**(з досвіду роботи Національного еколого-натуралістичного
центру учнівської молоді)**

Вербицький В.В. – доктор педагогічних наук, директор Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді Міністерства освіти і науки молоді та спорту України

Анотація

У статті розкриваються психолого-педагогічні умови формування дослідницької культури старшокласників, система ключових компетенцій дослідницької культури, аналізується зв`язок структурних елементів дослідницької культури.

Ключові слова: дослідницька культура, дослідницька свідомість, науково-дослідницьке мислення, компетенція.

Одним із стратегічних напрямів модернізації системи освіти в Україні у сучасних умовах визнано виховання людини – культури (О. Бондаревська, І. Зязюн, В. Гриньова та ін. вчені). Перед суспільством постає важлива педагогічна проблема – формування дослідницької культури молоді, її підготовка до входження в життя за нових соціально-економічних умов, значна перебудова змісту та якості освіти. Сьогодні формування дослідницької культури особистості виступає як одна з провідних цілей сучасної освіти. Основи дослідницької культури учнів можуть бути закладені шляхом розвитку пізнавального інтересу, формування первинного дослідницького досвіду, підтримки позитивних хвилювань учнів від дослідницької діяльності [5].

Дослідницька культура – це складна динамічна особистісна освіта, що характеризує соціально обумовлений рівень розвитку особистості в дослідницькій діяльності [5]. Отже, *дослідницька культура* є сукупністю досягнень в науці і практиці.

Основою її є свідомість, яка формується на основі знань і досвіду особистості. Компонентами культури є культура праці і культура споживання.

Під *дослідницькою свідомістю* необхідно розуміти усвідомлення людиною реальної картини наукового життя, відносин, власної діяльності в цьому житті, взаємозв'язку між науковою активністю та рівнем задоволення особистих та суспільних потреб. Дослідницька свідомість є наслідком пізнання, безпосереднього відображення особистістю відносин і її ставлення до різних явищ життя сім'ї, школи, суспільства у конкретний період. Дослідницька свідомість нерозривно пов'язана з мисленням.

Науково-дослідницьке мислення – це інтелектуальна властивість людини, здатність усвідомлювати поняття, категорії, теорії, зіставляти їх із практикою і орієнтуватися в житті.

Науково-дослідницька культура передбачає наявність знань і вмінь.

Наукове мислення і свідомість виступають як мотив і настанова відповідної поведінки. У своїх діях і вчинках люди спираються на знання, аналіз наукової діяльності, досвід учителів, передову практику.

Органічне поєднання наукової освіти і виховання забезпечує перехід дослідницького мислення і свідомості у відповідні соціально-психологічні якості, у практичні навички дослідницької діяльності, підвищення культури поведінки, а отже, збагачення культури загалом.

ЗНАНЯ → МИСЛЕННЯ → ПОВЕДІНКА → КУЛЬТУРА

Рис. 1. Зв'язок структурних елементів дослідницької культури

В основі діагностики результатів процесу формування дослідницької культури старшокласників лежать поняття «ключових компетенцій» старшокласників. Це поняття ґрунтуються на досягненні визначеного рівня компетентності старшокласників. Компетенцію у багатьох словниках тлумачать як здібність,

уміння, якість або стан перебування компетентним, тобто таким, що має необхідні кваліфікаційні вміння і знання.

У більшості словників поняття «компетентність» і «компетенція» ототожнюються. Проте, деякі сучасні дослідники диференціюють ці поняття.

Так, у «Новому тлумачному словнику української мови» слово «компетенція» трактується як «добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи» [1, с. 874].

У психолого-педагогічних дослідженнях учених світу розробляються шляхи, методи і конкретні методики формування компетентної особистості.

У західноєвропейських моделях компетентності законтрено увагу на таких якостях, як уміння самостійно знаходити шляхи вирішення комплексних задач, самостійно оволодівати новими знаннями, уміннями, навичками; здатність до гармонійного спілкування, уміння поводитися у колективі. Американська модель компетентної особистості окреслює ту частину індивідуально-психологічних якостей, до яких входять самостійність, дисциплінованість, комунікативність, потреба у саморозвитку.

Під компетентністю людини розуміють спеціально структуровані набори знань, умінь, навичок і уявлень, які набуваються у процесі навчання та дають змогу людині визначати, ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від ситуації, проблеми, характерні для певної сфери діяльності.

Аналіз літературних джерел дає змогу визначити *систему ключових компетенцій дослідницької культури* старшокласників як узагальнені знання, уміння і навички, спеціальні інтелектуальні здібності і якості, а також моральні принципи та ціннісні норми особистості, які необхідні старшокласникам – майбутнім фахівцям для адаптації у сучасному середовищі і продуктивної професійно-орієнтованої діяльності, адекватної факторам культурного простору України.

Формування дослідницької культури старшокласників повинні базуватися на:

- ✓ поглибленні дослідницьких знань учнів старшої школи будь-якого профілю;
- ✓ усвідомленні основних законів сучасних умов господарювання;
- ✓ розумінні та підтримці соціо-економіко-культурних процесів сучасного розвитку України.

Одним з основних важелів у формуванні потреби в узагальненіх дослідницьких знаннях, уміннях і навичках є залучення старшокласників до різноманітних форм дослідницької діяльності у позашкільних навчальних закладах.

Слід зазначити, що позашкільна освіта завжди відігравала важливу роль у системі освіти учнівської молоді та значною мірою сприяла формуванню її ціннісних, моральних та професійних орієнтирів. Позашкільні навчальні заклади в загальній системі безперервної освіти і виховання виконують не додаткову, а (за певних умов) випереджуально-прогностичну функцію. Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді (НЕНЦ) Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України – позашкільна установа, що проводить навчально-виховну та методичну роботу в області біологічної, валеологічної, екологічної, аграрної освіти учнівської молоді. На базі НЕНЦ у процесі дослідно-експериментальної роботи у старшокласників формуються дослідницькі компетентності та дослідницька культура [4]. Дослідно-експериментальна робота Центру здійснюється через всебічне використання наукового потенціалу галузевих інститутів НАН України, вищих навчальних закладів: Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, Національного університету біоресурсів та природокористування України, Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Для проведення експериментально-дослідницької роботи та підвищення рівня дослідницької культури старшокласників у Центрі є відповідна база: НДЗД, навчальна теплиця, навчальна тваринницька ферма, куточок живої природи, голубиний розплідник, пасіка, сад, ягідник, шкілка. На сьогодні

у Центрі обладнано навчальні лабораторії, створено колекції декоративних та сільськогосподарських рослин і тварин, що дозволяє ефективно здійснювати дослідницьку роботу. На НДЗД НЕНЦ пріоритетним напрямом роботи є впровадження альтернативних методів сільського господарства, спрямованих на поліпшення структури ґрунтів, відтворення їхньої природної родючості, зокрема: точне землеробство (Precision Farming), біоінтенсивне міні-землеробство (Biointensive Mini-Farming), біодинамічне землеробство (Biodynamic Agriculture), технології використання ефективних мікроорганізмів або ЕМ-технології (Effective Microorganism Technologies), органічне (екологічне) землеробство, дендрофлора тощо.

У Центрі опрацьовані нові підходи, що дають можливість більш ефективно використовувати навчально-дослідні ділянки в навчальному процесі, покращити умови для вивчення профільних дисциплін з ботаніки, землеробства, рослинництва, агрохімії, селекції та генетики, профорієнтації, раціонального природокористування тощо.

Відділом рослинництва та сільськогосподарського дослідництва НЕНЦу впроваджується експериментальна програма екологічного землеробства, яка передбачає систему виробництва сільськогосподарської продукції, де забороняється або значною мірою обмежується використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту. Така система максимально базується на сівозмінах, використанні рослинних решток, гною та компостів, бобових рослин і рослинних добрив, органічних відходів виробництва, мінеральної сировини та механічному обробітку ґрунтів і біологічних засобах боротьби зі шкідниками для підвищення родючості й покращення структури ґрунтів, забезпечення повноцінного живлення рослин.

На НДЗД НЕНЦу завдяки співпраці з Клубом органічного землеробства в впроваджується екологізована система землеробства. Закладені досліди з використанням сидеральних культур, суміжних посівів, плоскорізного обробітку ґрунту та біологічних засобів захисту рослин. Зокрема, проводяться досліди по вивченню способів біологічного захисту капусти

білоголової та помідора. Триває вивчення біопрепаратів: Тамір, Мікосан, ФітоДоктор, Колорадоцид, Сияние, Байкал та ін.

Відділ рослинництва та сільськогосподарського дослідництва НЕНЦу проводить інтродукцію малопоширеніх культур, зокрема батату. Вирощування цієї культури в умовах України передбачає розробку і вдосконалення методів ефективного розмноження, способів вирощування та підбір більш адаптованих сортів.

Проведені дослідження значно поглинюють знання учнів з біології і сільськогосподарського виробництва, підвищують рівень їх дослідницької культури, формують ключові компетентності та значно стимулюють бажання займатись дослідницькою роботою не лише на навчально-дослідній земельній ділянці, а й у себе на присадибній або дачній ділянці.

Участь вихованців творчих учнівських об'єднань НЕНЦ у роботі наукових товариств дає можливість продемонструвати свої успіхи в науково-дослідницькій роботі через низку регіональних, всеукраїнських та міжнародних конкурсів.

Отже, ключові компетенції дослідницької культури можуть ефективно формуватися тільки за умови залучення старшокласників у самостійну, активну навчальну діяльність. Тобто, успіх процесу формування дослідницької культури старшокласників залежить не тільки від рівня навчального, інформаційного особистісно-орієнтованого середовища, але й від характеру взаємодії учнів з цим середовищем.

Література

1. Новий тлумачний словник української мови(у трьох томах). том 1, А – К / Укладачі: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – Київ, Вид-во “АКОНІТ”, 2006. – 926 с.
2. Алексеева Л.Н. Исследовательская деятельность учащихся: формирование норм и развитие способностей // Исследовательская работа школьников. – 2003. – № 4.
3. Вербицький В.В. Формування практичного розуму цілеспрямованого учня (з досвіду сталого розвитку позашкільної еколо-натуралистичної освіти). – К.: «Деміург», 2002. – 230с.

4. *Вербицький В.В.* Еколо-натуралістична освіта в Україні: історія, проблеми, перспективи – Монографія. – К.: «Аверс». – 2003. – 463с.

5. *Носаєва Ірина Владимировна.* Педагогические условия формирования исследовательской культуры учащихся на начальном этапе образования: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01: СПб., 2001. – 183 с.

А.С. Макаренко – письменник, вихователь, педагог.

Хомич О.С. – начальник управління освіти і науки Волинської обласної державної адмістрації

Анотація

У статті розкриваються педагогічні ідеї А.С. Макаренка щодо виховання особистості нової людини шляхом трудової діяльності; змістова основа трудового виховання у сучасній школі.

Ключові слова: особистість, трудовий виховний колектив, трудове виховання, види праці.

Виховати людину – означає виховати в неї перспективні шляхи, на яких вона буде з радістю трудитись.

Педагогічна система А.С. Макаренка – це складна, цілісна і динамічна сукупність ідей і практичних рішень, втілених у досвіді видатного педагога, висвітлених у його творах і описаних дослідниками, які вивчали педагогічну спадщину вченого. Праці характеризуються єдністю теорії і практики, глибоким дослідженням кожної проблеми з подальшим окресленням шляхів її вирішення. Розглядаючи виховання як об'єктивно закономірний соціальний процес, який здійснюється в певних конкретно-історичних умовах, А.С. Макаренко разом з тим стверджував про неймовірні можливості правильно організованої виховної роботи. У процесі своєї педагогічної

діяльності він прийшов до висновку, що саме навчальний заклад (школа, позашкільна установа) є тим джерелом виховного впливу, що здатний сформувати особистість нової людини. Виховання всебічно розвинутої особистості він конкретизує, підкреслюючи необхідність формування людини-творця, трудівника, освітченої особистості з високо розвинутим почуттям соціальної відповідальності, колективізму і дисципліни.

А.С. Макаренко вважав, що вплив суспільства на формування особистості здійснюється не прямо і безпосередньо, а через певну з'єднуючу ланку, якою є трудовий виховний колектив. Поняття трудового виховного колективу створило базу для формування нових методів виховання: колективна думка, змагання, педагогічна вимогливість, заохочення тощо. Досвід А.С. Макаренка «з життя взятий і життям перевірений» стверджував що праця і виховання в праці є найважливішим фактором формування особистості. Трудовий процес завжди пов'язаний із необхідністю виконання конкретного завдання і вимагає від людини внутрішньої дисципліни, підпорядкування своєї діяльності досягненню поставленої мети. Талановитий педагог вважав, що і в фізичній, і в розумовій праці важлива «насамперед організація трудового зусилля, його справжня людська сторона».

Педагогічні ідеї і досвід А.С. Макаренка багато років плідно впливають на розвиток всього процесу виховання. Серед чисельних питань, які хвилюють наше суспільство, важливе місце займають проблеми вдосконалення процесу навчання і виховання, підготовки школярів до життя і до праці.

В умовах ринкової економіки, коли від людини вимагається надійна, якісна і відповідальна праця, трудове виховання школярів набуває особливого значення. Не випадково у більшості країн світу трудова підготовка учнів стає невід'ємною складовою навчально-виховного процесу.

Трудова складова в українському вихованні з давніх-давен виступала як досить суттєва педагогічна тенденція. Наш народ завжди вважав працю, трудову діяльність першоосновою буття людини, нації. Трудове виховання дітей здійснювалось шляхом

створення умов, які сприяли ранньому залученню дітей до справжньої продуктивної праці, формуванню особистості трудівника, господаря.

Провідний представник педагогічної думки А.С. Макаренко був переконаний, що праця має велику перетворючу силу, яка забезпечує прогресивний розвиток як суспільства в цілому, так і кожної людини зокрема. Праця учня, включена до системи освіти, є умовою всебічного розвитку особистості, дієвим фактором його громадянського становлення, засобом підготовки до життя. Саме виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинно виховувати її не для щастя, а готувати до праці.

Трудове виховання в сучасній школі – це педагогічна діяльність, спрямована на формування в учнів готовності до праці в умовах ринку. Вона передбачає:

1. Розвиток в учнів широкого діапазону індивідуальних і соціальних мотивів трудової діяльності (моральних, матеріальних, пізнавальних, естетичних та інших); мотивів результативного і процесуального плану діяльності.
2. Допомогу педагога у визначенні учнем суб'єктивних цілей праці, що відповідають мотивам його діяльності і особистим можливостям.
3. Формування у школярів уміння враховувати умови праці, необхідні для успішного досягнення визначених цілей: зовнішні (особливості навколошнього середовища) і внутрішні (наявність знань, умінь, навичок, трудового досвіду, здібностей тощо).
4. Педагогічну підтримку у найповнішому прояві власного "Я" (самореалізації).
5. Спеціальне навчання самоконтролю, самооцінці і самокорекції власної трудової діяльності.

Змістову основу трудового виховання школярів складають такі види праці. Трудова діяльність учнів, що пов 'язана з навчальними заняттями. У початкових класах діти виготовляють навчальні посібники: таблиці, діаграми, картини, гербарії, колекції; у середніх і старших класах – створюють різні механізми, діючі моделі, стенди. Вони працюють на пришкіль-

них ділянках, в теплицях, садках, куточках живої природи, де вирощують квіти, доглядають за птахами, тваринами. Значне місце у трудовому вихованні і навчанні займають уроки праці в початкових класах, заняття в навчальних майстернях в середніх класах і навчально-виробнича практика в старших класах.

Праця по самообслуговуванню. Вона включає працю в сім'ї, догляд за своїми речами, прибирання класу і навчальних кабінетів, ремонт наочних посібників, інвентаря, меблів, упорядкування книжок у школльній бібліотеці тощо. Всі учні залучаються до суспільно корисної праці з благоустрою школальної території, озеленення вулиць, доріг, населених пунктів, збирання лікарських рослин, вторинної сировини.

Продуктивна праця передбачає участю школярів у створенні матеріальних цінностей. У процесі цієї праці учні вступають у виробничі відношення, пізнають зміст економічних понять і категорій, у них розвиваються професійні інтереси, нахили, потреби у праці. Українська школа має багатий досвід залучення учнів до продуктивної праці. У нових умовах вона прагне зберегти і зміцнити традиційні форми організації продуктивної праці учнів та створити нові, що дозволяють здійснити трудове виховання на основі різних форм власності. Серед них: учнівські трудові об'єднання (рослинників, овочівників, садівників, квітникарів, майстрів зеленого господарства, тваринників, селекціонерів тощо), школяні лісництва, агрофірми, фермерські господарства, асоціації, виробничі кооперативи, майстерні, будівельні загони, арендні підряди, народні художні промисли (гончарство, ткацтво, лозоплетіння, різьба по дереву, розпис та інші).

Творча праця – це розвиток творчих здібностей учнів на уроках, у гуртковій та позашкільній діяльності, де учні вчаться жити в колективі (клас, різновіковий загін, учнівська бригада, табір праці і відпочинку, кооперативи та інші трудові об'єднання школярів). Тут діти вчаться демократії, самоврядуванню, госпрозрахунку, набувають якостей ініціативного, дисциплінованого, відповідального господаря суспільного й індивідуального виробництва, крім цього, учаться бережливості,

діловитості, розрахунковості, раціонального планування своєї роботи, прийомів контролю за якістю виконання роботи.

Складовою частиною трудового виховання є професійна орієнтація учнів – обґрутована система допомоги (соціально-економічної, психолого-педагогічної, медико-біологічної, виробничо-технічної) учням у виборі професії відповідно до здібностей, нахилів і ринку праці. Професія, яка відповідає інтересам і нахилам людини, викликає у неї задоволення. Особиста значущість професії підвищується, якщо вона престижна, має творчий характер, високо оцінюється матеріально. Світ професій досить рухливий. Одні – відходять у минуле, інші – з'являються. Тому учні потребують різносторонньої інформації про професії, кваліфікованої поради на етапі вибору життєвого шляху, підтримки й допомоги на початку професійного становлення. До професійної орієнтації входять складові: професійна освіта (профінформація), професійна діагностика, професійна консультація, професійний відбір, професійна адаптація.

Професійна освіта – це ознайомлення учнів із світом праці, професій, з проблемами професійного самовизначення. Школярі дізнаються про соціально-економічні, психофізіологічні особливості тих чи інших видів діяльності, про потреби конкретного району, міста в робочих руках.

Професійна діагностика – вивчення учнів з метою створення рекомендацій у виборі професії. Діагностика здійснюється спеціалістами (медиками, психологами, педагогами) шляхом використання різних методик. У процесі діагностики вивчаються особливості вищої нервової діяльності учня, стан його здоров'я, інтереси, ціннісні орієнтації, установки на вибір професії.

Професійна консультація – надання рекомендацій і порад з професійного самовизначення. На цьому етапі спеціалісти встановлюють відповідність між вимогами, які висуваються до професії, та індивідуально-психологічними особливостями особистості.

Професійний відбір – вибір кандидатів на засвоєння будь-якої професії. Його здійснюють навчальні заклади, що висува-

ють певні вимоги до тих, хто вступає до них, або установи, які приймають людину на роботу.

Професійна адаптація – процес пристосування молодих людей до умов професійної діяльності. У профорієнтаційній роботі існує два підходи. Суть першого, адаптаційного, полягає у підборі професії для учня на підставі його наявних можливостей. Другий, розвиваючий, пропонує готувати учня до самостійного вибору спеціальностей. Сучасна школа орієнтується, здебільшого, на другий підхід і до певної міри проводить профорієнтаційну роботу, метою якої є професійне самовизначення учнів. При цьому школярі одержують допомогу у вивчені світу професій, виявленні і розвитку своїх здібностей, нахилів, реалізації професійного самовизначення.

Великий спектр видів праці, в яких беруть участь учні, дає змогу розвивати їхні різнобічні здібності, нахили, інтереси, створити умови для вибору майбутньої професії.

Трудове виховання сприяє формуванню в учнів почуття відповідальності, самостійності, ініціативи, творчості. Саме ці риси необхідні сучасній молодій людині в Україні.

Організаційно-педагогічні умови трудового виховання сучасної студентської молоді

УДК 378.14

Загрева В.Я. – кандидат педагогічних наук, заступник начальника управління освіти і науки Волинської обласної державної адміністрації

Анотація

У статті розкрито окремі змістові характеристики трудового виховання студентської молоді, поняття трудової вихованості особистості з позиції системного підходу; сформульовано основні організаційно-педагогічні умови трудового виховання майбутніх фахівців.

Ключові слова: трудове виховання, трудова вихованість, організаційно-педагогічні умови трудового виховання.

Постановка наукової проблеми та її значення. Процес демократизації українського суспільства супроводжується реформуванням системи освіти та виховання підростаючого покоління. Серед сучасних педагогічних орієнтирів вищої школи – персоніфікація навчально-пізнавальної діяльності студентів, підвищення рівня фундаментальної підготовки майбутніх фахівців, розробка стратегії удосконалення системи виховання молоді. Пріоритетом сучасної вищої освіти є пошук ефективних шляхів формування високопрофесійних спеціалістів, здатних конкурувати на ринку праці. З огляду на вище вказані освітні тенденції трудове виховання студентської молоді набуває іншого концептуального змісту. Одним із теоретико-методичних завдань педагогічної науки є визначення та створення ефективних організаційно-педагогічних умов для трудового виховання, соціального становлення, професійної самореалізації студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. Проблема трудового виховання студентської молоді є предметом багатьох психолого-педагогічних досліджень та розглядається у таких аспектах:

- морально-ціннісні орієнтири трудового виховання молоді (А.Н. Вихруш, С.А. Омельченко, Т.Л. Тхоржевська та ін.);
- активізація процесу трудового виховання у вищій школі (А. П. Дьяков, Г. В. Горченко, А. И. Стеценко, З. І. Слєпкань та ін.);
- психолого-методичні засади трудового виховання, мотивація трудової діяльності (І.Д. Бех, Ю.З. Гільбух, В.К. Деміденко, Є.П. Верещак, В.І. Войтик, Є.А. Мілеран, Б.О. Федоришин та ін.);
- розвиток і формування особистості у процесі трудового виховання (В.О. Василенко, Л.Ю. Гордін, М.Б. Євтух, Ф.І. Іващенко, О.І. Кочетова та ін.);
- використання ідей А.С. Макаренка у сучасній системі трудового виховання (Р.М. Бескіна, М.Д. Виноградова, С.Г. Карпенчук, В.В. Кумарін).

Мета статті: окреслити змістові характеристики та окремі організаційно-педагогічні умови трудового виховання студентської молоді на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. В основу трудового виховання сучасного студента покладено тісне переплетення траєкторій його індивідуального психічного розвитку, професійного становлення та сформованості відповідних особистісних якостей. Тому атрибутивними характеристиками трудового виховання студентської молоді сьогодні є освіченість та світоглядна зрілість, прагнення до соціально-професійного самовдосконалення, висока загальна працевздатність.

Ідея праці як визначального фактора виховання людини знайшла відображення у спадщині багатьох класиків педагогічної думки. Зокрема, А.С. Макаренко вважав працю генеруючим засобом соціального становлення особистості. Ним було висунуто гуманістичні ідеї реалізації системи трудового виховання молоді, зокрема, віра в людину, в її добро; вимогливість та повага до людини; забезпечення індивідуалізації та диференціації праці з метою всебічного і гармонійного розвитку особистості кожного вихованця; творчий характер праці; єдність праці та багатогранності життя та ін. [3]. В.О. Сухомлинський вбачав першоджерелом трудового виховання особистості повагу до продуктів діяльності інших людей, а працю – основою життедіяльності, самовдосконалення, сенсом життя самої людини. Сформульовані ним принципи трудового виховання слугують орієнтиром у виробленні трудових якостей сучасної молоді (висока моральність праці, її суспільно корисна спрямованість; різноманітність видів праці; постійність, безперервність, посильність праці та ін.)[5]. Продуктивна праця, дослідництво, технічна творчість, професійне навчання і виховання у виробничих бригадах є основними методами підвищення якості знань, практичних навичок, культури праці, трудового виховання тощо.

Юні аграрії Волині вирощують високі врожаї провідних сільськогосподарських культур. Зокрема у 2011 році зібрали: картоплі - 568,93 т, столового буряка - 91,04 т, моркви - 61,951 т,

капусти - 68,43 т, огірків - 18,057 т, зернових - 1519,83 т загальною вартістю 9773,641 грн. Це дало можливість у 654 освітніх закладах області організувати харчування, а в 232 школах – безкоштовно.

Учнівське аграрне об'єднання «Колосок» Заборольської ЗОШ І-ІІІ ступенів Луцького району налічує 120 учнів. За об'єднанням закріплено 3 га орної землі, пришкільна навчально-дослідна земельна ділянка, квітники. У 2011 році члени трудового об'єднання працювали над проблемою: «Вдосконалення трудових навичок учнівської молоді та виховання любові до праці на землі». Вирощували сільськогосподарські культури, зокрема: кормовий буряк на площі 0,5 га, картоплю на площі 0,5 га, багаторічні трави - 1,0 га, овочеві культури - 0,4 га та лікарські трави - на площі 0,1 га; з'ясовували вплив органічних добрив на врожай картоплі, вплив густоти посіву на врожай столових буряків, культивували цінні та малопоширені лікарські рослини на шкільній навчально - дослідній ділянці. Овочі, вирощені на полях об'єднання були безкоштовно передані у шкільну їdalню (4000 кг картоплі, 60 кг столового буряка, 60 кг моркви, 150 кг цибулі, 40 кг огірків, 60 кг капусти та ін). Допомагали юннати базовому господарству СВК «Урожай». Здійснили видову прополку насіннєвої пшениці на площі 50 га, зібрали картоплю з площі 3 га, столовий буряк з площі 2 га, цукровий буряк з площі 5 га, працювали на току, допомагали комбайнерам тощо.

Трудове об'єднання “Хлібороб”, що діє при Мервинській ЗОШ І-ІІІ ступенів Горохівського району, згуртувало 65 учнів 8-11 класів. Діти старанно обробляють 10,5 га землі, апробовують нові сорти злаків, займаються дослідницькою роботою тощо. Зі шкільного поля учні зібрали і здали у шкільну їdalню понад 100 ц зернових, 350 ц цукрових буряків, 434,3 ц картоплі, 21 ц капусти, 4 ц моркви, 1,8 ц цибулі тощо.

Змістовну допрофесійну підготовку отримують юннати трудового аграрного об'єднання “Урожай” Затурцівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Локачинського району. 80 учнів середнього

і старшого шкільного віку об'єдналися у ланки овочівників, рослинників та садоводів, дотримуючись правил агротехніки сільськогосподарських культур, учні зібрали зі шкільного поля площею 5,5 га високий врожай: 80 ц пшениці, 1,5 ц вівса, 40 ц кормових буряків, 20 ц картоплі, 1,5 ц моркви тощо. Вирощену продукцію саду та шкільного поля здали у ї дальню, що дало можливість значно зменшити вартість шкільних обідів.

Широке залучення молоді до трудової діяльності формує навики та вміння з основ професійної майстерності на сучасному рівні технологій, допомагає у майбутньому стати самодостатньою людиною.

Із позиції системного підходу поняття трудової вихованості розглядається науковцями у контексті сформованості знань (загальноосвітніх загальнотехнічних і допрофесійних); умінь (використовувати свої творчі здібності в праці, цінувати час, працювати в колективі та самостійно); мотивів (пізнавальних, професійно-практично ціннісних, соціальних, комунікативних), якостей (трудова дисципліна, відповідальність; самостійність і самоконтроль у процесі праці та ін.) [1, 4].

Значною мірою риса працьовитості людини є моральною категорією, належить до загальнолюдських морально-духовних цінностей. Тому на сучасному етапі актуальним є надання студентській молоді допомоги у самореалізації, освоєнні широкого кола життєвого та виробничого досвіду, створенні умов для набуття трудових якостей. Зокрема:

- збагачення змісту вищої освіти професійно орієнтованим, ціннісно та емоційно насиченим матеріалом;
- орієнтація навчального процесу у ВНЗ на індивідуально-особистісну позицію студента як носія загальнолюдських цінностей, із яким в умовах співпраці можна досягти достатнього рівня розвитку професійних умінь, мотивів, якостей;
- функціонування міжвузівських центрів розвитку позанавчальної діяльності студентів, покликаних сприяти формуванню професійно значущих якостей;

- використання можливостей додаткової освіти для подолання розходжень між якістю підготовки майбутніх спеціалістів і реальними вимогами ринку праці, між ринковим попитом та індивідуальними потребами особистості;
- розвиток студентського самоврядування у контексті створення інститутів колективної молодіжної самореалізації як основи професійного вдосконалення.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Визначити стратегічні напрямки трудового виховання молоді з урахуванням сучасних вимог суспільства означає забезпечити спроможність майбутніх фахівців відповісти новим запитам ринку, потребам інформаційного суспільства, світовим стандартам професійної підготовки. Окреслені організаційно-педагогічні умови автоматично вимагають корекції окремих складових системи трудового виховання студентської молоді. Об'єднання зусиль управлінських структур, наукових і методичних установ, науково-виробничих підприємств, органів самоврядування сприятиме підвищенню рівня трудової вихованості підростаючого покоління.

Література

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. – М.: «Мысль», 1976, – 158 с.
2. Амосов Н.М. Жизнь человека и условия ее прочности // Наука и жизнь. – 1976. – №9. – С. 68 – 69.
3. Макаренко А.С. Лекції про виховання дітей // Твори: В 7 т. – Т. 4. – К.: Рад. шк., 1954. – С. 387.
4. О трудовом воспитании: Хрестоматия. – М.: Просвещение, 1982.
5. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори: В 5 т. – Т. 1. – К.: Рад. шк., 1976. – С.166.

Виховуємо працею

Остапчук В.А. – директор,
Малащук О.Г. – методист Волинського
обласного еколого-натуралістичного
центру.

Навчання і виховання – два тісно пов’язані між собою процеси. Педагог-освітянин, закладаючи основи знань, водночас готує своїх учнів до складного дорослого життя. Він має навчити їх дбайливо ставитися до природи, наполегливо працювати на землі, старанно доглядати і обробляти її, вирощувати хліб, раціонально використовувати природні багатства. Ось чому проблема трудового виховання нині є досить актуальною.

Ефективно поставлені трудове виховання, професійна орієнтація, участь у суспільно корисній праці – основні фактори формування економічної свідомості підростаючого по-коління. Першочергову роль у цьому процесі відіграють трудові об’єднання школярів, де учні поєднують теорію навчання з практикою, вдосконалюють свої вміння та навички, поглиблюють знання з біології, хімії, основ сільського господарства та ін.

Сьогодні на Волині функціонує близько 80 трудових сільськогосподарський об’єднань. Понад 3,5 тис. школярів обробляють 273,08 га землі, вирощуючи високі врожаї провідних сільськогосподарських культур, дбають про зміцнення тваринної бази.

Серед кращих слід відзначити учнівські виробничі бригади загальноосвітніх шкіл І – ІІІ ступенів Мервинської Горохівського, Городищенської Ківерцівського, Глухівської Старовижівського районів та багато інших.

На базі Заборольської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів Луцького району створено трудове об’єднання школярів «Колосок» (керівник Макогон Ж.З.), де праця згуртувала 120 учнів старшого шкільного віку. Основне завдання об’єднання – поєднання навчання з продуктивною працею, формування у

підростаючого покоління усвідомленої потреби в праці, вивчення основ сучасного виробництва, професійна орієнтація та ін.

Учнівська молодь обробляє 3 га землі, апробовуючи в місцевих умовах нові сорти овочевих та злакових культур. Діють в трудовому об'єднанні чотири ланки: садівників, овочівників, рослинників та механізаторів.

Завдяки наполегливій праці і старанності юннати отримують високі врожаї. Так, восени з полів було зібрано 4000 кг картоплі, 4000 кг кормового буряка, 150 кг цибулі, 60 кг капусти, 60 кг столового буряка тощо.

В обробітку землі юннатам допомагає малогабаритна сільськогосподарська техніка базового господарства СВК «Урожай», адже, між господарством та школою запроваджена тісна співпраця. Учні допомагають базовому господарству здійснювати видову прополку пшениці, збирати врожай картоплі, цукрового та столового буряка тощо. Під час роботи вони поглиблюють знання з агротехніки, ознайомлюються з новими технологіями вирощування рослин.

Цікаву і змістовну дослідницьку роботу організували юннатуралісти на полях свого трудового об'єднання та на навчально-дослідних ділянках, де вирощують нові сорти, з'ясовують оптимальні строки сівби, вплив добрев на врожай рослин, визначають продуктивність овочевих і злакових рослин у місцевих умовах.

Проведення дослідів, спрямованих на підвищення врожайності провідних сільськогосподарських культур, поліпшення їх якості, глибоко зацікавлює юннатів і дає можливість внести свою посильну частку в справу піднесення сільського господарства.

У школі запроваджено госпрозрахункову систему. Кошти, отримані від реалізації сільськогосподарської продукції, використовуються для зміцнення матеріальної бази закладу, проведення ремонту класних кімнат, на придбання насіннєво-посадкового матеріалу, для оздоровлення юннатів у літній період та як допомога малозабезпеченим і багатодітним сім'ям. Адже дорога до землі починається з простих і мудрих слів

батьків-хліборобів, досвідчених наставників, з шкільного уроку, з першого заробітку.

Отже, вміло організовуючи дослідницьку роботу, трудові об'єднання школярів стають невеличкими науковими центрами, які не тільки наближають учнів до науки, зацікавлюють нею, а й дають практичні поради школярам, дошкільним закладам, колгоспам, аграрним об'єднанням, ознайомлюють їх з новітніми науковими досягненнями в галузі сільськогосподарського виробництва. Юннати області часто зустрічаються з передовими аграріями, хліборобами, механізаторами, науковцями, проводять бесіди «за круглим столом», тематичні вечори, диспути, екскурсії та ін.

Трудове виховання неможливе без пропагування таких важливих рис особистості, необхідних майбутнім працівникам сільськогосподарського виробництва, як творчий підхід до праці, культура праці, уміння раціонально використовувати землю і збільшувати її продуктивність, уміння аналізувати результати своєї праці. Саме ці принципи закладені в основі діяльності аграрних об'єднань школярів області і сприяють досягненню головної мети трудового виховання – формуванню всебічно розвиненої особистості, вихованню справжніх і дбайливих господарів Землі.

Роль трудового виховання у формуванні особистості дитини

УДК 159.9

Біла І.М. – кандидат психологічних наук, докторант, старший науковий співробітник лабораторії психології творчості інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України

Анотація

Стаття присвячена популяризації освіти Японії, її основних пріоритетів. Визначається роль трудового виховання

дітей у формуванні їх особистості, описуються приклади виховної стратегії японської освіти.

Ключові слова: діти, трудове виховання, Японія, освіта.

«Доброго ранку!» – говоримо ми і цим висловленням, що промовляємо автоматично, бажаємо один одному добра, щастя, які має принести ранок. З таким самим автоматизмом японці говорять: «Охайо годзаймас», тобто – «Усі ми рано встаємо та збираємось працювати». Згідно їхній суспільній свідомості, ранок приносить щастя у вигляді можливості трудитися [5, с. 38].

Перша казка, яку чує японець, – про черепаху та зайця. Заєць, швидкий бігун, програв змагання черепасі, тому що заснув по дорозі. Черепаха перемогла завдяки наполегливості та праці. «Труд – основа основ!» – цьому з самого раннього віку вчила століття тому і вчить сьогодні японська мати дитину, адже бажає їй достатку, а собі – безбідної старості.

Японцям іспокон віку навіювалось: «Хороша людина – працююча людина», «наполегливість і здібність народжують талант». Вони переконані кожний може виховати, розвинути у собі талант. Все залежить тільки від потрібних зусиль, прикладених у потрібному напрямку. Відомий японський педагог С. Судзуکі впевнений, що всі ми народжуємося із однаково високим потенціалом і за деяких зусиль можемо стати видатними, здібними й талановитими. «Нерозумно жалітися на відсутність таланту, якщо ви самі поклали його на верхню полицю», – говорить він [4, с. 169].

«У геніальності 1% таланту і 99% поту», – говорив Гете. Японці безперечно підтверджують цей вислів на практиці. Саме завдяки своїй працьовитості та організованості ми можемо сьогодні спостерігати стрімке інтелектуальне, економічне піднесення Японії, ріст та розвиток добробуту японців. Першість країни у інноваціях, технологіях, винахідництві, творчості має у своїй основі наполегливість та працелюбність японського народу.

У американському журналі «Психологія сьогодні» був зроблений порівняльний аналіз ритму життя в Японії, Італії,

Індонезії і на Тайвані, заміряна швидкість руху пішоходів на вулиці та швидкість роботи поштових працівників. У результаті за цими показниками Японія випередила всі країни, причому, Італію – вдвое [5, с. 294].

Ідеєю трудового виховання просякнуто все життя японців. Уже з раннього віку мама, відправляючи дитину в садок, говорить: «Працюй старанно! У тебе все вийде!» У стінах дитячого садка часто можна чути слова: «Будь-ласка, будьте наполегливі у своїх прагненнях!» Виконуючи завдання педагогів, діти з раннього дитинства засвоюють цей дуже важливий принцип: «Майстерність досягається зусиллям».

У ході навчання діти дізнаються, що існує найбільш сприятливий спосіб виконання різноманітних справ і на його опанування варто витрачати час та сили. С. Судзуки наводить метафоричний приклад правильної методики навчання дітей. Він пише:

«Пташку можна навчити говорити у самому ранньому віці. Для цього спочатку потрібна неабияка завзятість, наполегливість та терпіння. Щоб папуга заговорив, одне й те саме слово йому потрібно постійно повторювати (50 разів на день, 2 місяці). І у той момент, коли ви вже прийшли до висновку, що все марно, коли вас охоплює відчай, раптом приходить успіх.

Результат може «визріти» тільки за умови щоденного наполегливого тренування. У ролі стимуляторів виступає підготовка, час і оточуюче середовище. Ми не можемо бачити насінину, посаджену в землю, але ми знаємо, що на неї щоденно впливає волога, температура та освітлення. Поступово у насінні відбуваються непомітні для ока зміни, і в один прекрасний момент з'являється паросток.

Як тільки паросток пробився, він починає рости все швидше і швидше. Після трьох тисяч повторень, перш ніж папуга скаже перше слово, його починають вчити новому слову – але для цього знадобиться тільки двісті повторень, папуга вже зможе його відтворити».

Поза сумнівом, – пише С. Судзуки, те ж саме відбувається і з людьми. Чому б вони не вчились, справа спочатку йде

повільно, доки не проклонеться перший паросток успіху. На це знадобиться немало часу, але здібності поступово розвиваються. Вся справа в терпінні та невтомному повторенні. Згодом на базі одних умінь швидко розвиваються нові і т.д. [4, с. 15]. Так, наприклад, діти, які спочатку не можуть запам'ятати хайку навіть після 10-ти повторень, на другій стадії відтворюють їх після чотирьох повторень, а на третьій стадії вони запам'ятають усе відразу, з першого прочитання. Після щоденного тренування діти взагалі самі починають писати хайку, відображаючи у їх змісті все, що відбувається довкола [4, с. 162].

Різниця між дитиною, що займається п'ять хвилин на день із дитиною, яка працює по три години є дуже суттєвою, навіть коли обое грають на скрипці кожний день. Якщо дитина, що займається тільки п'ять хвилин на день, захоче повторити результат тієї, яка займається по три години, то їй на це знадобиться дев'ять років.

Судзуکі підкреслює: «Талант не дається від народження, а виховується у результаті наполегливої праці. Геній – це людина, яка своїм трудом досягла великого успіху» [4, с. 41]. І навпаки, чим менше людина працює над собою, тим менше проявляються її здібності.

Показовим у цьому сенсі є один із методів нінзя, навчання стрибків у висоту, що полягає у наступному: «В землю саджають насіння коноплі та доглядають за ним. Коли воно проростає, через нього кожний день стрибають». Цей метод дозволяє сконцентруватися на своїх діях і дає стимул для їх засвоєння.

Конопля росте швидко. Коли спостерігати за цим процесом щодня, то можна помітити що рослина тягнеться вгору постійно, безупинно. Якщо стрибати через неї кожен день, то уміння буде формуватись поступово, приростати по мірі росту коноплі. Але якщо людина побачить коноплю тільки через місяць або два з дня її проростання, то вона виявиться для неї занадто високою. За відсутності тренувань у цей період спроба закінчиться невдачею. Якщо ж тренування відбувається

щоденно, то можна з легкістю здійснити цей стрибок. Уміння приходить разом із тренуванням [4, с. 75].

До прикладу, при народженні ліва рука нічим не відрізняється від правої, вони зовсім однакові. Так само, як руку, за рахунок тренування можна розвинути і будь-які інші здібності та таланти. Чим більше практики, тим краще навик. Ліва рука зовсім не поступалася би правій, якщо б ними користувались у рівній мірі.

Життєва сила людини проявляється, укріплюється завдяки постійному тренуванню та породжує здібності, які у ході наполегливих занять і подолання труднощів проявляються все яскравіше. Життєва сила формується тільки у дії. Лінощі та здібності несумісні.

Саме тому для розвитку якостей особистості велике значення мають ті величезні зусилля, що витрачають японські вчителі на формування у дітей уже у дитячому садочку здатності до самостійної діяльності, «практичної волі». «Воля до дій» складається з ряду конкретних умінь, насамперед, уміння ставити перед собою мету, приймати рішення у ситуації вибору та реалізовувати його, досягаючи конкретних результатів.

Здатність до самостійних дій у поєднанні з орієнтацією на сувере дотримання встановлених соціальних норм, що виховується у японців з раннього дитинства, створює своєрідний психологічний механізм, рису національного менталітету, що сприймається японцями як природна життєва необхідність, недотримання якої завжди призводить до виникнення різних ускладнень.

При цьому, на думку японських педагогів, важливим зауванням виховання є досягнення певної самостійності групи в процесі формування навиків групового самоуправління, а у індивідуальному розвитку дитини – навчання правильній поведінці в ситуації прийняття групового рішення – висловлення своєї думки, пошук компромісного рішення. Також важливим є формування почуття суспільної відповідальності, боргу [2, с. 222].

Для цього використовують різні засоби, так наприклад, у дошкільних закладах, як тільки діти починають ходити, їх призначають черговими. У дитячих садках немає прибиральниць, тому діти самі миють підлогу, витирають зі столу, прибирають, обслуговують інших дітей, перевіряють їх чисельність у групі, роздають матеріали тощо [2, с. 220]. Раз у місяць вони самі собі готовують їжу – жарять рибу, ліплять млинці з рису. Для них це гра, лінуватись та капризувати – соромно.

Поступово малюки починають розуміти, що виконують корисну роботу, коли правильно роздають серветки чи матеріали для занять, і ця діяльність набуває для них особливого сенсу. Якщо дитина робить це з бажанням і бачить, що допомогла товаришу, у неї виникає почуття задоволення, тобто створюється атмосфера радісного, дружнього спілкування, що сприяє продуктивності будь-якої діяльності.

Варто зауважити, що трудові доручення це необхідна складова навчально-виховного процесу у будь-якій ланці освіти. Так, у школі керівників вищого рангу слухачі не тільки миють за собою посуд, але й на уроках праці йдуть на вокзал чистити перехожим черевики, або ж виходять у поле розкидати перегній, чи йдуть на завод, де їх використовують у якості різнопробочих [5, с. 212].

У навчальних закладах і на виробництві усі починають день із фіззарядки та співу. Японці вважають, що це дає гарний заряд на весь день, оптимізує не тільки фізичний, але й психічний стан. Для цього використовуються також ранкові промови педагогів (керівників) та лозунги, що діють як мобілізуючий аутотренінг.

Важливою складовою трудового виховання є формування наполегливості та організованості, починаючи з дошкільного віку. Головним засобом їх розвитку є дотримання чіткого режиму життедіяльності. Розклад роботи садка у Японії виглядає приблизно наступним чином:

Відкривається садок о 7.00. У цей час діти переважно самостійно організовують свої ігри. О 9.30 вмикається пісня

«Прибери все на місце», згодом діти роблять на вулиці зарядку під веселу музику, протягом 10 хвилин. Лунає пісня «Всі у свої групи», і діти повертаються у групи. Чергові ведуть дітей у хороводі під ранкову пісню. Дітей перераховують, разом з ними обговорюють пору року і т.п. Згодом під керівництвом педагога діти виконують завдання у робочому зошиті на рахунок і розфарбування протягом 30 хвилин. Під зробленим завданням вихователь наклеєє картинку. По мірі виконання завдання діти приступають до вільних ігор («камінь – ножиці – папір», вправ карате та самурайських змагань тощо). Після 20 хвилин ігор починається підготовка до їжі. Діти дістають принесений із дому сніданок в коробочці, беруть чашки та серветки. У дитячому садку до того, що принесено з дому, додають гаряче блюдо та пляшечку молока. Потім діти співають та приступають до їди. Кожний єсть у своєму темпі – від 10 до 45 хвилин. Вихователь сидить разом із дітьми, кожний день за різними столами. Після їди дитина забирає свою серветку, палички, коробочку та завертає їх у рушничок, який принесла з дому. Діти знову починають грatisь із картинками та карточками, які допомагають вивчити букви. Згодом прибирають іграшки, співають пісню та слухають музику, яку виконує вихователь. Потім приблизно 30 хвилин діти займаються орігамі, при цьому дорослий знайомить із новими геометричними формами та способами складання. Із зробленими виробами діти йдуть грatisя на вулицю. Після повернення вихователь розповідає якусь історію, демонструє ілюстрації. Знову виконується пісня і всі приступають до полуденка. Згодом діти співають вихователю прощальну пісню і знову йдуть гуляти. З прогулянки батьки забирають дітей з 16.30. до 18.00 [3, с. 123].

Наявність розкладу, правил та ритуалів необхідні, на думку японців, для створення безпечного, передбачуваного для дитини оточення. Кожний день відомий наперед, дозволяє малюку поступово набувати впевненості у собі, швидше включатися у групову діяльність. Діти знають, що від них чекають і як необхідно себе вести. Наприклад, коли малюки приходять у дитячий садок, то вони повинні повішати свою

куртку на гачок, покласти взуття у шафу, надягти змінне взуття, зайти та сісти у коло разом з іншими дітьми, в той час як педагог грає на фортепіано. Коли всі розсаджуються, кожна дитина (по колу) вітається з педагогом: це дозволяє малюку відчути свою значимість і належність до групи дитячого садку.

У всіх ланках освіти провідним принципом навчання є діяльнісний підхід, активна позиція суб'єкта навчання, а прислів'я: «Терпіння і труд все перетрут» є характерним для національної поведінки японців у різних сферах діяльності. Усі, на думку С.Судзуки, народжуються з природною здібністю вчитися. Доросла людина, яка ні до чого не прагне, просто неправильно вихована.

В Японії вчаться всі, і їм це приносить задоволення. Курс на загальну освіту, загальну грамотність був взятий після буржуазної революції Мейози, всього більше ста років тому і став передумовою досягнутих сьогодні результатів.

«Будеш спати чотири години – в університет потрапиш, будеш спати п'ять годин – провалишся», – говориться у японському прислів'ї. Усі вчаться для того, щоб здати успішно екзамен, де з'ясується їхній рівень та перспективи. Потім – вступ у інститут (престижний чи менш престижний), що й визначає все майбутнє життя.

Сьогодні середня освіта в Японії повністю приноситься у жертву вищій й перетворюється у хиткий місток, що з'єднує дитячий садок з університетом, а підліткові роки стають у житті японця найважчими. Вони складаються з безкінечного збуріння та хвилювань про майбутнє, що підігриваються і в сім'ї, і у школі.

Навчальний рік у Японії починається 1 квітня і завершується 31 березня наступного року. Він ділиться зазвичай на тримес три: квітень-червень, вересень-грудень і січень-березень – всього 240 навчальних днів. І незважаючи на це, викладачі задають додому стільки, що старшекласники змушені сидіти над підручниками ще по 5-6 годин у день. Канікули у школярів бувають літом, зимою (до і після Нового року) та весною (після екзаменів).

Невпинна праця – етика японського навчання. Учні повинні засвоїти 1850 ієрогліфів – мінімум, встановлений міністерством освіти (адже тільки для читання книжок треба знати набагато більше – до 3 тисяч). Половиною цього ієрогліфічного мінімуму потрібно оволодіти вже у молодших класах. До того ж кожний із ієрогліфів має декілька варіантів читання та вимови. окрім ієрогліфів, у японській мові ще використовуються дві буквені складові азбуки по 48 знаків кожна, а також латинський алфавіт. Немалих зусиль вимагає і вивчення історії своєї країни. Адже в Японії по наш час офіційне літочислення ведеться не за європейським календарем, а за роками правління імператорів. Ці назви умовних історичних епох позначаються ієрогліфами, нерідко архаїчними, які також потрібно завчити.

Кожний день після занять у звичайній школі діти знову відправляються вчитися, але тепер уже в іншу, необов'язкову школу, дуже необхідну для переходу на наступну сходинку середньої школи та в університет. Ці школи називаються «дзюку», в перекладі – «школа майстерності», або «репетиторська школа». Там, спеціально найняті вчителі ще раз пояснюють дітям те, що вже сказано в школі та додають до цих знань нові, які можна використати на екзамені. В «дзюку» навчаються діти від 3-х до 18-ти років, їх відвідує одна шоста частина молодших школярів, половина середніх і майже усі старші.

Отже, освіта в Японії – це культ, що підтримується і сім'єю, і суспільством. З дитинства японці постійно та інтенсивно вчаться, спочатку – щоб вступити у престижну школу, згодом – щоб пройти за конкурсом у кращий університет, потрапити на роботу у престижну та процвітачу корпорацію. Прийнятий в Японії принцип «довічного найму» дає людині право лише на одну спробу зайняти гідне місце у суспільстві [1].

Принцип: «Кадри вирішують все!», що є визначальним у всіх галузях господарства, забезпечується в першу чергу якісною японською освітою і трудовим вихованням зокрема. Гарна освіта у перспективі має якісну працю, що забезпечує професіоналізм та майстерність японських спеціалістів загалом. Саме завдяки цій майстерності японська техніка та

технології у нас не приживаються. Тому, що вони занадто деликатні та тонкі й розраховані тільки на японських робочих, інженерів.

Висока працездатність, організованість японців, що формується з малих літ, вибудовує міцний фундамент першості, конкурентоспроможності країни, гарантує їй успіх та добробут, а нам демонструє приклад для наслідування.

Література

1. Грищенко І.М. Характерні особливості розвитку освіти в Японії // Трибуна 2009, №11-12, с.28-29.
2. Детский сад в Японии. Опыт развития детей в группе: Пер. с япон. / Общ. ред. и послесл. В. Т. Нанивской. – М.: Прогресс, 1987. – 240 с.
3. Парамонова Л. А., Протасова Е. Ю. Дошкольное и начальное образование за рубежом. История и современность: Учеб. пособие / Л. А. Парамонова, Е. Ю. Протасова. – М.: Издательский Центр «Академия», 2001. – 240 с.
4. Судзуки С. Взращенные с любовью: Классический подход к воспитанию талантов / С. Судзуки; пер. с англ. – Мн.: ООО «Попурри», 2005. – 192 с.
5. Цветов В. Пятнадцатый камень сада Рёандзи / В. Цветов. – М.: Изд-во политической литературы, 1986. – 302с.

Формування творчої особистості в процесі сприймання молодшими школолярами соціальної інформації

УДК 159.9

Латуш Н. М. – молодший науковий співробітник лабораторії психології творчості Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України

Анотація

У статті охарактеризовано специфіку прояву творчого сприймання молодшими школолярами нової соціальної інформа-

ції. Проаналізовано функціонування мисленнєвих стратегіальних тенденцій у процесі взаємодії, при розв'язуванні молодими школярами творчих задач соціального характеру.

Ключові слова: сприймання, творче сприймання, соціальна інформація, соціальна задача, стратегія.

Макаренко Антон Семенович, займаючись розробками педагогічної тематики, у своїх працях також торкався питань психології, вносячи тим самим вклад в педагогічну та соціальну психологію. Ним була розроблена концепція формування особистості в колективі. Він на практиці зумів довести, що продуктивним принципом виховання особистості є колективна організація життєдіяльності. Макаренко вважав, що кожна дитина здатна бути повноцінним громадянином суспільства, лише потрібно допомогти їй розкрити свої здібності. Вимагаючи концентрації сил педагогів на задачах формування “виховного колективу”, Макаренко підкреслював необхідність одночасної уваги до формування кожної особистості та вховного впливу на неї через колектив і безпосередньо педагогом. Макаренко намагався “проектувати краще в людині”, намагався відшукати у кожного вихованця преціз за все позитивні якості, задатки, здібності, а отже і відшукати та розвинути творчий потенціал особистості, заладений природою.

Слід зазначити, що у своїй концепції особливе місце відомий педагог відводить трудовому вихованню. Як зазначають психологи-дослідники (Моляко В. О., Фарапонова Е.А. та ін.), труд є творчим процесом, який перетворює навколошній світ і саму людину, якщо він виступає цілісною діяльністю, яка включає не лише виконавські елементи, але й задуми, планування, контроль, оцінку. Тільки тоді людина стає суб’єктом трудової діяльності, коли вона має можливість використовувати і розвивати свої здібності в процесі трудової діяльності. А виховання у дітей потреби у творчій праці повинно складати основу формування психологічної готовності до праці в школі. Це дозволить вивести трудове виховання на рівень, що відповідає вимогам сучасного часу: готовність проявляти самостійність, творчу активність, ініціативність, взаємодопомогу і відповідальність.

Творчість є природною функцією людини, яка проявляється і реалізується в діяльності залежно від здібностей до тієї чи іншої діяльності. В концепції творчої діяльності, розробленій В. О. Моляко, творчість розглядається як органічна складова цілісного психічного потенціалу суб'єкта, є основою його конструктивної, проектувальної видозмінюючої діяльності у професійних та повсякденних вимірах і має свої форми прояву на різних вікових рівнях. Рівень розвитку творчої особистості школяра багато в чому залежить від рівня розвитку творчого сприймання. Адже, від того, наскільки адекватно суб'єкт сприймає нову інформацію, тим успішнішим буде результат розв'язання ним творчої задачі.

Методологічною базою нашого дослідження є концептуальні положення, розроблені В.О. Моляко (2008), який розглядає сприймання як цілісний когнітивний процес, в якому фіксується, оцінюється й інтерпретується об'єктивна реальність в різних її модифікаціях, результатом чого є побудова (конструювання) конкретного перцептивного образу, тобто мова йде про сприймання як домінуючу функцію, яка невідриєвно пов'язана з іншими психічними функціями. А також, дослідження в галузі проблем психології творчості (Б.Г. Ананьев, А.В. Брушлінський, Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, О.М. Матюшкін, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьов, В.А. Роменець, Б.М. Теплов та ін.). Дослідження в сфері психології сприймання (Барабанщиков В.А., Бехтель Е. Є., Бехтель А. Є., Запорожець О.В., Леонтьєв О.М., Люблінська Г.О., Найсер У. та ін.). Безпосередньо, роботи в сфері соціальної психології (Андреєва Г.М., Бодальов А. А., Коломінський Я.Л., Мясіщев В.М., Обозов М.М. та ін.).

У своїй роботі ми досліджували особливості творчого сприймання молодших школярів на матеріалі соціальної інформації, намагалися з'ясувати специфіку його прояву. В основу нашого дослідження було покладено припущення, що прояви творчого сприймання соціальної інформації опосередковуються функціонуванням певних мисленнєвих стратегіаль-

них тенденцій у процесі соціальної взаємодії, при розв'язуванні молодшими школярами творчих задач соціального характеру.

У нашому дослідженні ми застосовували такі методи дослідження: метод спостереження, метод дослідження продуктів діяльності, експеримент. Відповідно до завдань дослідження було підібрано серію творчих завдань, спрямованих на розкриття специфіки стратегій творчого сприймання молодших школярів соціальної інформації. Зокрема, творчі завдання на аналіз та знаходження рішення (конструювання) певних соціальних ситуацій, а саме підібрана серія притч та серія завдань, де досліджуванні самостійно доконструйовують соціальну задачу і пропонують свій варіант її рішення.

Характеристика проявів творчого сприймання у дітей за значеної вікової групи досліджено у процесі інтерпретації соціальної інформації та формування задуму розв'язування задач соціального характеру; проаналізовано особливості його проявів у вигляді умінь комбінувати, аналогізувати, реконструювати. Нами виявлено такі критерії проявів творчого сприймання у дітей, як оригінальність (за показниками частоти відповіді стосовно групи, неординарні задуми); змістова наповненість (показники: простота – складність, диструктивність – конструктивність).

З'ясовано, що діти молодшого шкільного віку в процесі інтерпретації та формування задуму розв'язання соціальних задач застосовують творчі мисленнєви стратегіальні тенденції аналогізування, комбінування, реконструювання, які супроводжують весь процес розв'язання. Встановлено, що мисленнєви стратегіальні тенденції хоча й мають різні прояви у дітей даного віку, але в більшості випадків на етапі реалізації задуму домінує використання стратегіальної тенденції аналогізування.

Згідно з визначенням В.О.Моляко, творче сприймання розуміється саме як процес (та його результат), конструювання суб'єктивно нового образу, який в більш чи менш значній мірі видозмінює, своєрідно модифікує предмети та явища об'єктивної реальності. Вчений виділяє два основних варіанти його прояву: це сприймання нового предмета, або знаходження

нових елементів, ознак при сприйманні вже відомого; підкреслює, що сприймання будь-якого предмета (об'єкта, явища, іншої людини та т. ін.) – буде творчим, оскільки дана теорія творчості базується на плинності як об'єктивної інформації, яка сприймається, так і на плинності психічних процесів. За формулою продуктами творчого сприймання будуть образи різної модальності, поняття, які супроводжують впізнавання, оцінювання, інтерпретацію, зрештою розуміння як вищий рівень – творче розуміння нової інформації. В. О. Моляко відмічає, що процес сприймання починається з активізації оперативних і глибинних структур, і таке сприймання може бути описане як функціонування ланцюгу „ПРАОБРАЗ – ПРООБРАЗ – ОБРАЗ-ОРІЄНТИР”. Вибір відповідних праобразів, а надалі – прообразів, базується на стратегічних тенденціях аналогізування, комбінування та реконструкції, які можуть трансформуватись у конкретні стратегії не тільки розв’язання перцептивної задачі, але й усієї проблеми, до складу якої ця задача може входити.

Під соціальною перцепцією дослідники розуміють цілісне сприймання суб'єктом соціальних об'єктів, до яких відносяться інші люди, групи, різні соціальні спільноти. Соціальна перцепція в психологічному значенні дозволяє описати процес сприймання, маючи на увазі і характеристики соціального суб'єкта, і соціального об'єкта перцепції, специфіку самого процесу і його результату. Термін “соціальне сприймання” було введено американським психологом Джеромом Брунером в середині минулого століття. Важливими особливостями протікання процесу соціальної перцепції є ефекти міжособистісного сприймання, оцінки і характер розуміння соціальними суб'єктами соціальних об'єктів.

Соціальна перцепція розуміється як складний комплекс явищ і процесів, які забезпечують орієнтацію індивіда у зовнішньому середовищі і забезпечують для нього стан готовності до дії. Цей комплекс включає як перцептивні процеси обробки інформації, яка поступає від органів чуттів, так і мисливельні, когнітивні процеси. Сприймання не просто реєструє відчуття, але, як свідчать дослідження, активізує

пам'ять і мислення в пошуках перцептивної гіпотези, базової перцептивної категорії, що закріплена в минулому досвіді і адекватна щодо зовнішнього середовища. Соціальна перцепція – це важливий психологічний процес, який відповідає за здійснення людиною певної соціальної поведінки. Він включає в себе сприймання зовнішніх ознак людини, співвіднесення їх з її особистісними характеристиками, інтерпретацію і прогнозування на цій підставі її поведінки, забезпечує взаємодію людей і у багатьох випадках визначає її характер, бо поведінка людини, що виникла в результаті процесів сприймання й інтерпретації, слугує початком перцептивних процесів для її партнера.

У дослідженнях відносно деяких вікових особливостей розвитку соціально-перцептивних процесів виявлено, що у дітей спочатку формується здатність до розпізнавання експресії обличчя за мімікою, потім – за жестами, а уміння інтерпретувати почуття через особливості відносин формується лише у підлітковому віці. Для старшого дошкільного, молодшого шкільного віку характерним є недиференційованість, синкретичність сприймання, через що дитина іноді плутає схожі за написанням букви, цифри (наприклад, цифри 6, 9). Хоча діти даного віку можуть цілеспрямовано розглядати предмети і малюнки, ними виділяються, як і в дошкільному віці, найбільш яскраві якості – в основному колір, форма і величина. Для того, щоб учень більш тонко аналізував якості об'єктів, варто проводити спеціальну роботу щодо спостережливості. Якщо для дошкільників характерним є аналізуюче сприймання, то під кінець молодшого шкільного віку проявляється синтезуюче сприймання. Розвиток інтелекту сприяє вмінню встановлювати зв'язки між елементами того, що сприймається. Це легко простежується при описі дітьми картини. Внаслідок вдосконалення спостережливості сприймання стає більш цілеспрямованим процесом.

Дослідження в рамках соціальної перцепції зосереджуються зокрема навколо таких проблем:

- особливості суб'єкта і об'єкта сприймання;

- вікова, статева, професійна специфічність соціальної перцепції;
- механізми соціального сприймання (міжособистісні і міжгрупові);
- своєрідність міжособистісного сприймання і розуміння людьми один одного; структурна типологія міжособистісного і міжгрупового сприймання;
- точність і адекватність сприймання соціальних об'єктів;
- закономірності і ефекти міжгрупового сприйняття;
- закономірності формування першого враження;
- вплив на процеси соціального пізнання минулого досвіду, характеру стосунків, самооцінки, особистісних якостей індивідів, які спілкуються між собою.

Соціальна інформація – сукупність знань, відомостей, даних і повідомень, які формуються і відтворюються в суспільстві і використовуються індивідами, групами, організаціями, різними соціальними інститутами для регулювання соціальної взаємодії, суспільних відносин і процесів.

Пізнання і взаємний вплив людей один на одного – обов'язковий елемент всякої сумісної діяльності, навіть якщо її метою не є безпосереднє вирішення задач виховання. Від того, як люди відображають і інтерпретують вигляд і поведінку і оцінюють можливості один одного, багато в чому залежить характер взаємодії і результати, до яких вони приходять в ході співпраці.

В процесі спілкування досягається взаєморозуміння, прогнозування поведінки одиного в тих чи інших обставинах чи навпаки, виникають конфлікти і моральні протиріччя, проявляється нездатність передбачити поведінку партнера по спілкуванню. Досягнення позитивного результату у спілкуванні, як правило, пов'язано з адекватним чуттєвим відображенням одиного суб'єкта спілкування, накопиченням і правильним узагальненням ними інформації щодо одиного і навпаки.

Спілкування як процес безпосереднього встановлення міжіндивідуальних зв'язків і взаємодій людей визначається

системою конкретних суспільних відносин. Соціальне і особисте тісно пов'язані як в структурі, так і в динаміці процесу спілкування. Засоби комунікації, якими користуються суб'єкти спілкування, встановлюючи контакт один з одним, суспільні за своїм походженням і індивідуальні за реалізацією.

Необхідною умовою взаємодії між людьми є неперервне отримання інформації кожним із її учасників щодо різних сторін і компонентів процесу взаємодії.

У шкільному віці дитина формує власну тактику налагодження соціальних відносин, засвоює соціальні вміння щодо побудови стосунків з іншими, з якими сама і соціально «зростає». Соціальне проектування розглядається як вироблення особистістю власної конструктивної стратегії взаємодії з іншими людьми в конкретній соціальній ситуації. З одного боку здатність до соціального проектування передбачає наявність певних «базових» якостей особистості, а з іншого – ця здатність є наслідком активної участі людини в різних видах соціальної діяльності, де доводиться розв'язувати певні задачі. При розв'язуванні таких задач суб'єкту необхідно проаналізувати ситуацію, визначити детермінанти її виникнення, підібрати методи ефективного реагування на різного роду впливи і передбачити хід розвитку подій. Отже, необхідна активізація творчого мислення з метою накопичення і трансформації отриманих вражень. Накопичення та трансформація певної соціальної інформації передбачають суб'єктивні переваги, які в свою чергу, обумовлюють виникнення задуму розв'язання даної ситуації і знаходження способів його здійснення. За умов адекватного сприйняття і розуміння відносин, що складаються, учні вибудовують своє спостереження за розвитком ситуації, визначають міру своєї включеності (чи невключеності) в неї та конкретну свою позицію (активну, нейтральну, пасивну). Відповідно до позиції, яку займає учень, проявляється його тип діяльності: активно-творчий, нейтрально-виконавський, пасивно-очікуваний. За умов, коли учень стикається з новою соціальною ситуацією, можна говорити про творчу задачу соціально-психологічного характеру. Складовими такої задачі

виступають дії (соціальні вміння) щодо налагодження оптимальних соціальних контактів з партнером по спілкуванню. В процесі налагодження (конструювання нових зв'язків, відносин) виникає необхідність використання певних поведінкових реакцій, адекватних щодо відносин, що склалися з партнером по спілкуванню, і стратегічно вибудувати ефективні засоби досягнення успішного рішення (згоди, співпраці, дружніх стосунків).

В процесі взаємодії вчителя і учня важливе значення має розуміння. Розуміння – це процес, а інколи акт індивідуального осмислення того, як наблизитись до індивідуальності іншого, як осягнути унікальну сутність, як зрозуміти і прийняти її, щоб педагогічна взаємодія з нею стала не тільки можливою, але і продуктивною.

Категорія «розуміння» відноситься до понять, які відображають сутність людського буття. Все життя людини пов'язане з розумінням тих чи інших знаків, слів, жестів інших людей, творів мистецтва і літератури, різних текстів і врешті-решт – розумінням іншої людини. Співбесідники намагаються зрозуміти один одного, перш ніж об'єднати зусилля у вирішенні якоїсь життєвої задачі. Вчитель намагається зрозуміти учня, щоб допомогти йому, підтримати в складних для дитини ситуаціях.

Взаємодія як сумісна діяльність вихователя і вихованця неможливі без взаєморозуміння, мової комунікації, вчинків, намірів, без усвідомлення кожним суб'єктом іншого як цілісності, людини, особистості. Індивідуальнісна орієнтація процесу взаємодії суб'єктів виховного процесу, врахування унікальності, неповторності кожного, виникнення поля спільних інтересів і цінностей можливе тільки за умов взаєморозуміння.

В умовах шкільного життя учні постійно отримують нову інформацію. Вчитель при подачі учебового матеріалу завжди повинен враховувати можливості свого впливу на того, хто отримує дану інформацію. Ступінь цього впливу, на думку Г. С. Полякової [10], буде вищим в тому випадку, коли присутнє:

- перевищення емоційності звернення до отримувача повідомлення над раціональним (логічним компонентом);
- важливий і значущий матеріал бажано розміщувати на початку чи в кінці свого повідомлення;
- потрібно намагатись знайти новий ракурс бачення соціальної проблеми;
- використання при подачі інформації маловідомих фактів, аргументів, цифр;
- намагатись першим донести свою точку зору до групи (до партнера по спілкуванню) і, визначивши опонентів, сформулювати до неї своє позитивне відношення;
- необхідно не просто критикувати точку зору іншого, але й порівнювати можливі аргументи на користь обох точок зору.

У всіх цих випадках необхідним є вміння презентувати себе в процесі ділового педагогічного спілкування, і в той же час викликати в учнів відчуття довіри, постати в ролі людини, яка повністю поділяє основну мету, надії, очікування з усіма, з ким вступає в міжособистісну взаємодію [11].

При наявності соціального досвіду, за умов широкого спектру соціальних умінь особистість без особливих емоційних перевантажень вирішує для себе позитивно багато соціальних ситуацій і відчуває соціальне благополуччя.

В загальних рисах отримані дані підтверджують наше припущення про те, що особливості творчого сприймання молодших школярів соціальної інформації, залежать від стратегіальної спрямованості мислення, котре обумовлено різними підходами в інтерпретації інформації та розробці задуму, які в свою чергу пов'язані з індивідуальними особливостями мислення – домінуючою стратегіальною тенденцією. Оскільки процес творчого сприймання дітей щільно пов'язаний зі спрямованістю на актуалізацію внутрішніх ресурсів людини, які, в свою чергу поєднані з загальною творчою спрямованістю та потенційними творчими можливостями особистості, дослідження особливостей творчого сприймання як показника проявів творчого потенціалу особистості, видається нам

актуальною справою, що зумовлена самою динамікою комплексного дослідження питань психології творчості, набуваючи особливої ваги в руслі подальшого творчого розвитку особистості.

Враховуючи всі вище зазначені положення, можна зазначити, що проблема сприймання є важливою проблемою психології, адже життєдіяльність людини відбувається в умовах, які весь час змінюються і це в свою чергу вимагає від особистості адекватного оцінювання ситуації і відповідно ефективного розв'язання виникаючих проблем. Дослідження творчого сприймання особистості є актуальним у сучасній психологічній науці, мають велике теоретичне та практичне значення. Безпосередньо дані розробки є перспективними та можуть слугувати основою у подальших, більш ґрунтовних вивченнях питань як загальної психології, так психології творчості зокрема.

Література

1. *Ананьев Б. Г. Социальные ситуации развития личности и ее статус / Б. Г. Ананьев // Хрестоматия по психологии / Под.ред. А. В. Петровского. – М.: Просвещение, 1987. – С.134-140.*
2. *Барабаников В. А. Психология восприятия: Организация и развитие перцептивного процесса / В. А. Барабанников. – М.: Когито-Центр; Высшая школа психологии, 2006. – 240 с.*
3. *Бехтель Э. Е. Конструальное опознание / Э. Е. Бехтель, А. Е. Бехтель. – СПб.: Питер, 2005. – 336 с.*
4. *Бодалев А. А. Восприятие человека человеком / А. А. Бодалев // Хрестоматия по психологии / Под.ред. А. В. Петровского – М.: Просвещение. – С. 117-123.*
5. *Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К.: Радянська школа 1989. – 608 с.*
6. *Ломов Б. Ф. Проблема общения в психологии / Б. Ф. Ломов // Хрестоматия по психологии / Под.ред. А. В. Петровского. – М.: Просвещение. – С.108-117.*
7. *Моляко В. О. Концепція творчого сприймання / В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології: Проблеми*

психології творчості: Збірник наукових праць / За ред. В. О. Моляко. – Т.12. – Вип. 5. – Ч.1. – Житомир, 2008. – С. 7-14.

8. *Мясищев В. Н.* Проблема отношений человека и ее место в психологии / В. Н. Мясищев // Хрестоматия по психологии / Под.ред. А. В. Петровского. – М.: Просвещение. – С.146-152.

9. *Обозов Н. Н.* О трехкомпонентной структуре межличностного взаимодействия // Психология межличностного познания / Под ред. А. А. Бодалева. – М.: Педагогика, 1981. – 224. – С.80-92.

10. *Полякова А. С.* Проблема восприятия информации личностью в свете современного подхода к ее изучению в психологии / А. С. Полякова // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості.: Зб. наук. пр. / За ред. В. О. Моляко. – Т.12. – Вип.4. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. – С. 235-244.

11. Социальная психология. Краткий очерк / Под общ.ред. Г. П. Предвечного, Ю. А. Шерковина. – М., Политиздат, 1975. – 319 с.

12. *Третяк Т. М.* До питання про творче сприймання інформації / Т. М. Третяк// Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць / За ред. В. О. Моляко. – Т.12. – Вип. 6. – Житомир, 2009. – С. 312-318.

Використання методу «швидкісне ескізування» в обра- зотворчій діяльності школярів

УДК 159.9

Медведєва Н. В. – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії психології творчості інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України

Анотація

У статті представлена погляд на проблему розвитку дитячої творчості. Творчість розглядається як універсальна здатність, що забезпечує вдале виконання різноманітних дитячих діяльностей.

Ключові слова: образотворча діяльність, стратегіальні тенденції, творчість, трансформація задуму, художня творчість.

Ім'я Антона Семеновича Макаренка загальновідомо як педагогам, психологам, так і батькам. У своїх працях психологи також спираються на його труди, оскільки вчений-педагог поповнив світову педагогіку, власним доробком у теорію виховання; розробив теорію дитячого колективу, надаючи особливе місце трудовому вихованню, розкрив основні його ознаки; приділяв велику увагу розумовому вихованню дітей і підлітків та удосконаленню педагогічного процесу в школі, наголошував на поліпшенні навчально-виховної роботи; значну увагу приділяв проблемам педагогічної майстерності тощо. Важливе місце в його працях відведено й психології, яка на думку А. Макаренка має бути не основою педагогіки, а продовженням її у процесі реалізації педагогічних закономірностей та ін. Що розуміється є суперечливим питанням й на нашу думку, розвиток цих двох наук має відбуватися паралельно з урахуванням надбань кожної.

Великого значення А. Макаренко надавав естетичному вихованню учнів, вважаючи, що прагнення до прекрасного закладено в людині від природи. Засобами естетичного виховання він вважав красу природи, пісні, музику, образотворче мистецтво, художню літературу, кіно, театр, чистоту й охайність у всьому, розкішну шкільну садибу, гармонійне навколоишнє оточення, естетичне оформлення класних кімнат, гарний одяг, естетику взаємовідносин у колективі тощо. Отже виходячи з цих положень, важливість вивчення питань психології творчості не викликає сумнівів, більш того, репрезентує велике теоретичне і практичне значення. Зокрема проблема дитячого малювання завжди привертала пильну увагу вчених. Саме сьогодні необхідність активації і стимулювання творчої діяльності дитини є одним із пріоритетних напрямків у розвитку творчої особистості, оскільки суспільству необхідні творчі особистості з широкими пізнавальними потребами, вмінням

доцільно змінювати власну діяльність та продукувати власні знання, умінням гнучко адаптуватися до нового, виявляти самостійність, ініціативність, творчість.

Аналіз наукової психологічної літератури вказує на зацікавленість науковців питаннями психології творчості. Існує цілий ряд теоретико-експериментальних досліджень в цій галузі, які опрацьовані в різних площинах. В основу нашої роботи залучено провідні існуючі доробки у напрямі вивчення творчої діяльності (Л. С. Виготський, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьов, О. К. Тихоміров, П. М. Якобсон та ін.), художньої творчості (Р. Арнхейм, М. М. Волков, Є. І. Ігнатьєв, В. Й. Кирієнко, В. С. Мухіна, О. О. Фльорина та ін.). Вважаємо за необхідне зазначити, що ідея комплексного дослідження художньої творчості виникла ще в 1960 р., а вже в 80-х роках минулого століття вона сформувалася в перспективний науковий напрямок, актуальність багатьох висунутих тоді задач та проблем збереглася і до сьогодні. Проблематиці дитячої художньої творчості у вітчизняних психологічних дослідженнях присвячені роботи: О. В. Бакушинського, Ю. М. Болдирьова, М. М. Волкова, В. В. Зеньковського, Є. І. Ігнатьєва, В. Й. Кирієнко, М. О. Рибнікова, В. А. Роменеця, Н. П. Сакуліної, О. О. Фльоріної, Ф. І. Шміта та ін.

Зокрема проблему творчого задуму вивчали О. Г. Аграновський, А. Г. Васадзе, Л. Л. Гурова, К. Дункер, Б. С. Мейлах, П. Н. Медведев, В. О. Моляко, О. І. Нікіфорова, Ю. О. Полуянов, О. Г. Цейтлін, П. М. Якобсон та ін. Найбільш комплексно проблему “задуму” досліджено в літературній (О. І. Нікіфорова, П. Н. Медведев, О. Г. Цейтлін та ін.) та конструкторській діяльностях (В. О. Моляко). Започатковано вивчення задуму й в художній діяльності (Ю. О. Полуянов, Н. В. Гросул, О. В. Завгородня), який поширено вивчався на матеріалі дитячої творчості. Серед зарубіжних дослідників можна назвати такі імена: Р. Арнхейм, К. Бюлер, Х. Енг, Дж. Дьюі, Ж. Люке, В. Прейер, С. Робертсон, К. Річчі, Дж. Селлі, Л. Чапмен, В. Штерн та ін.

Найчастіше у психологічних дослідженнях проблема задуму розглядається у контексті вивчення процесу мислення та його результатів. Перспективним, на наш погляд, у вивченні процесів мисленнєвої творчої діяльності є стратегіальний підхід В. О. Моляко, який використано у роботах В. С. Лозниці, Л. А. Мойсеєнко, В. В. Рибалки, М. Л. Смульсон, Т. М. Третяк.

Отже, наші пошуки були спрямовані на вивчені особливостей трансформації задуму, як творчого мисленнєвого процесу, який, в свою чергу, був або автономним, коли мова йшла про задум, художній задум (як кінцевий продукт діяльності), або ж про його включення у весь процес розв'язання конкретної художньої задачі, де задум виступає найголовнішою складовою, оскільки без задуму, стрижньового новоутворення творчого процесу, не може бути кінцевого продукту діяльності – малюнка. Відповідно, єдиною матеріальною дійсністю творчості дитини є саме художній твір (малюнок) та попередні ескізи, начерки тощо.

1. В контексті даних ідей доречною є думка: «...якщо звернутися до об'єктивних даних творчого процесу – планів, нарисів, ескізів, етюдів, чорнових варіантів творів мистецтва, а також до свідчень самих художників, то стає очевидним, що процес цей свідомий, а отже, і піддається науковому вивченню» [4].

Д. Б. Ельконін підкреслював, що продуктивна діяльність, у тому числі й малювання, здійснюється дитиною з певним матеріалом, і кожного разу втілення задуму здійснюється за допомогою різних художніх засобів, з різним матеріалом («будиночок» з кубиків і «будиночок» на малюнку). Продукти образотворчої діяльності – не просто символи, що позначають предмет, вони – моделі дійсності, в яких кожен раз виступають якісь нові її характеристики.

В. О. Моляко неодноразово зазначав, що дуже важливим є розгляд процесу разом з його результатами, посилаючись при цьому на С. Л. Рубінштейна, за яким, «результати мисленнєвої діяльності, – поняття, знання – самі включаються в процес мислення, збагачують його і обумовлюють його подальший хід, а сам хід процесу розкривається в дослідженні через співвід-

ношення тих продуктів, які він дає на різних своїх етапах». Це важливе методологічне положення, і якщо воно відсутнє в аналізі мисленнєвих процесів, неминуче виникають труднощі аналізу і реального творчого процесу.

Відповідно, методику нашого дослідження розроблено на основі аналізу методів дослідження творчості та методів вивчення художніх процесів. Пріоритетним у нашому експерименті виступає творча система КАРУС, зокрема, її метод «швидкісне ескізування» та його адаптація до умов образотовчої діяльності.

2. Визначаючи технологію застосування даної системи, можна виокремити певні стадії: перша стадія (незалежно від того, чи використовується вся система в цілому, чи її фрагменти) – суб'єкту пропонується розв'язати ряд задач без якихось попередніх умов, тобто він розв'язує задачі самостійно. Це фактично діагностична стадія, яка показує, як розв'язує, і чи розв'язує взагалі даний суб'єкт творчі задачі, якими є сформовані в нього прийоми, методи і т.п. Відповідні дані фіксуються в протоколі, викреслюється провідний напрямок підготовки учня; на другій стадії, досліджуваному пропонується розв'язати нову серію задач такого типу, як він розв'язував, але більш складних. Якщо у школяра не виявлено до цього скільки-небудь суттєвих умінь розв'язувати творчі задачі, немає сформованих прийомів, то йому пропонується почергово застосовувати стратегії пошуку аналогів, комбінування, реконструювання, універсальну і спонтанних, «випадкових» підстановок [3, с. 40].

Огляд наукових джерел свідчить про ефективність адаптацій та модифікацій КАРУСу до певних умов, що представлено в багатому розмаїтті наукових теоретико-експериментальних робіт, зокрема: вивчення розвитку стратегічних тенденцій аналогізування у творчій діяльності старших дошкільників (І. М. Біла, 2006), формування мисленнєвої стратегії аналогізування в учнів 6-8 класів на матеріалі фізичної географії (О. І. Бедлинський, 2008), вивчення розуміння нового завдання старшими дошкільниками (Н. А. Ваганова), формування

художньо-технічних вмінь у молодших школярів в процесі виконання трудових вправ, зокрема вплив оволодіння розумовими стратегіями на творчу активність молодших школярів на уроках праці (Л. Г. Вержиковська), дослідження стратегій розуміння учнями творчих задач в ускладнених умовах (Гулько, 2006), вивчення введення ускладнюючих умов в процесі рішення творчої художньої задачі (О. В. Завгородня), психолого-гічний аналіз процесу розуміння старшокласниками технічних завдань (А. Б. Коваленко (1994, 1999)), дослідження особливостей формування стратегії пошуку аналогів у старшокласників на матеріалі технічних завдань винахідницького характеру (В. С. Лозниця), дослідження стратегій творчого математичного мислення (Л. А. Мойсеєнко), вивчення трансформації образу в художньо-графічній діяльності (С. М. Симоненко), дослідження особливостей функціонування стратегій вирішення творчих технічних задач в ускладнених умовах (В. З. Скакун), вивчення формування стратегій комбінування у старшокласників на матеріалі технічних завдань з проектування кінематичних систем та евристичних завдань винахідницького характеру (Т. М. Третяк), вивчення стимуловання розвитку творчої стратегіальної тенденції аналогізування в процесі символізації (Н. І. Череповська), вивчення стратегії реконструювання, її формування в процесі вирішення творчих технічних завдань старшокласниками (С. В. Шаванов), вивчення образного мислення в процесі розв'язання задач з креслення (Б. А. Якимчук).

Творча система КАРУС, на думку автора, може бути застосована в повному діапазоні чи фрагментарно, наприклад, можна вжити аспект щодо комбінаторної діяльності, або реконструктивної і т.д.

І хоча вчений вказує, що дану систему не слід розглядати як універсальну, всі представлені вище психологічні доробки свідчать про позитивний результат її застосування.

Безпосередньо на матеріалі художньо-графічної та креслярської діяльності стратегіальний підхід висвітлено та

практично застосовано в роботах О. В. Завгородньої, С. М. Симоненко, Н. І. Череповської, Б. А. Якимчука.

Слід зазначити, що система творчого тренінгу КАРУС є засадою стратегіального підходу. В якості методу творча система КАРУС впорядковує та активізує творчу діяльність та є «системою спеціально організованого впливу на творчу діяльність, базується на конкретному вивчені процесу творчості, його циклів, а також стратегій і тактик, що використовуються в діяльності професіоналів».

Важливими психологічними характеристиками системи КАРУС є її обов'язкові орієнтації на навчання із застосуванням ускладнюючих умов, які реалізовувалися в якості спеціальних прийомів (методів): метод часових обмежень, метод раптових заборон, метод швидкісного ескізування, метод нових варіантів, метод інформаційної недостатності, метод інформаційної перенасиченості, метод абсурду, метод ситуативної драматизації. Кожен з названих методів може поєднуватись з одним чи кількома методами і може мати ряд модифікацій. Зрозуміло, що ці методи треба застосовувати продумано, враховуючи індивідуальні якості досліджуваних.

Крім того, автор творчої системи КАРУС зазначає, що безпосередньо метод «швидкісного ескізування», так чи інакше, включається у всі інструкції, коли ми пропонуємо досліджуваним розв'язувати нові задачі, ставимо перед собою мету визначити особливості їх мисленнєвої діяльності. В аналогічних випадках за інструкцією від них вимагається малювати все, що їм уявляється. В малюнках відображеній процес розумів суб'єкта, тобто зображені всі конструкції, які йому приходять на думку. Завдяки цьому прийому можна більш точно судити про трансформацію образів, встановлювати те значення, яке має поняття і зоровий образ якоїсь конструкції. Самих досліджуваних це привчає до більш строгого контролю своєї діяльності, регулювання процесу творчості шляхом втілення зорових образів.

Безпосередньо модифікація полягає в пристосуванні кожної складової методу щодо поставлених завдань для експери-

ментального дослідження, а саме: визначення закономірності перебігу формування художнього задуму взагалі та трансформації задуму, зокрема; виявлення мисленнєвих стратегіальних тенденцій трансформації задуму та з'ясування їх особливостей на етапі перетворення.

Оскільки розроблення ескізів-малюнків в образотворчій діяльності розташовується в одній площині з розробками ескізів в конструкторській діяльності, нами модифіковано описаний В. О. Моляко метод «швидкісного ескізування» в якості методики «Творчий калейдоскоп», яка складається з двох частин (теоретичної і практичної), що на нашу думку є найбільш адекватним рішенням, оскільки методика фіксує об'єктивацію психічного, що реалізується в дитячих творчих продуктах – ескізах та малюнках; забезпечує єдність умов для отримання однорідних даних та сприяє чіткій фіксації експериментального матеріалу; актуалізує прояви творчої самореалізації досліджуваних.

При вивченні динаміки розвитку художнього задуму, на думку дослідників (М. М. Волкова, С. Г. Капланової, Г. В. Лабунської, В. С. Щербакова), необхідне поєднання результату (вираженого в кінцевому варіанті картини художника або малюнка дитини) й інтервалів розвитку задуму (виражених у попередніх начерках, робочих малюнках, ескізах художника або індивідуальних добірках малюнків дитини).

Отже, розроблено комплекс розвивавальних вправ «Творчий калейдоскоп», який складається з теоретичної та практичної частин. Перша частина (методика «Творче мислення») була спрямована на активізацію творчого мислення школярів завдяки научінню їх стратегіальним мисленнєвим діям: ознайомлення з операційною складовою мисленнєвих дій («схожість» як порівняння, «поєднання» як комбінування, «перебудова», як інверсія); наочна ілюстрація стратегіальних мисленнєвих дій у зображенувальному форматі (роботи художників). Друга частина (методика «Калейдоскоп ескізів») була спрямована на закріплення отриманих знань: застосування мисленнєвих стратегіальних дій щодо створення ескізів та

створення остаточного варіанта малюнка. Навчання в рамках методики «Калейдоскоп ескізів» такому виду діяльності, як художнє ескізування, характеризується цілеспрямованим пошуком нових ідей, задумів шляхом порівняння, поєднання, перетворення вже існуючих у ескізах ідей, думок, задумів, різних художніх технік, кольорів, коли шляхом цілеспрямованого пошуку з'являються оригінальні образи задуму.

Даний комплекс спрямовано на оптимізацію творчого процесу формування і трансформації задуму в образотворчій діяльності, стимулювання розвитку художньо-творчих здібностей. Практична частина методики «Творчий калейдоскоп» – методика «Калейдоскоп ескізів», яка спрямована на дослідження етапу трансформації задуму у процесі малювання та покликана фіксувати ідеї, думки дітей, які виникають у процесі створення малюнка, що дозволить висвітлити своєрідні механізми мислення – стратегіальні дії малюючого, особливості проявів стратегіальних тенденцій під час трансформації задуму. Суть методики полягає у тому, що дітям пропонують виконати малюнок на будь-яку тему (наприклад, «Погода», «Настрій», «Мешканці моря» тощо). Необхідно зафіксувати всі ідеї, які винikли у малюнках-ескізах. Дітям пропонується намалювати якомога більше варіантів з означеної теми і лише після цього – виконати основний малюнок, на іншому аркуші. Для реалізації цілей методики було створено бланки для ескізів-малюнків (аркуш поділено на шість клітинок) та головного малюнка, що надало можливість об’єктивизації ідей, образів, вигаданих дітьми, та чіткої фіксації експериментально-матеріалу [1; 2].

В межах огляду методики вважаємо за необхідне більш детально висвітлити важливість застосування саме тематичного малювання. На практиці урок малювання за темою вимагає від вчителя високої підготовки. Водночас, він є для дітей найцікавішим уроком із зображенувального мистецтва. Класично урок малювання на тему складається з таких елементів: а) ознайомлення з темою або літературним твором, вибір сюжету, характеристика персонажів; б) складання ескізу

композиції; в) необхідні для роботи спостереження та замальовки; г) виконання роботи; д) аналіз та оцінювання виконаних робіт.

Постановка теми в цьому віці спонукає дитину до прояву фантазії. Творча уява, яка розвивається у молодших школярів, допомагає уявити надзвичайні образи, обрати оригінальні способи їх зображення.

Будь-яка задача, її образотворча, зокрема, є системою, що має певні складові, «як наявне (вербалізований стимул), необхідне (вимога зробити малюнок до слова) і розв'язання (створення зображення: перехід предмету з актуального стану в необхідний, який вимагається)». Для розв'язання, в тому числі й художньої задачі, обов'язковою має бути наявність сукупності певних засобів: матеріальних, матеріалізованих та ідеальних (Г. С. Костюк, Г. О. Балл, Й. І. Машбіц). У вирішенні образотворчої задачі, в межах нашої методики, це: 1) технічне знаряддя в якості графічного інструментарію (аркуші паперу, олівці, ластик тощо), 2) бланки для виконання завдання та вербалльний текст інструкції, 3) спосіб розв'язання задачі, як спосіб мислення суб'єкта (здійснення певних мисленнєвих дій та операцій, певних мисленнєвих тенденцій).

Тобто, головними вимогами до методу «Творчий калейдоскоп» стали наступні правила:

- 1) наявність вербалльного або візуального стимулу;
- 2) інструкція (в варіантах) щодо виконання завдання;
- 3) матеріали для виконання завдання у вигляді розкresлених на клітинки бланків для ескізів та головного малюнку, олівців, фарб тощо.

Обґрунтування вибору теми малюнка. Тему малюнка «Погода» було обрано з урахуванням вікових особливостей молодших школярів. Діти цієї вікової категорії вже мають у своєму досвіді сформовані знання стосовно характеристик погоди (природні прояви погодних умов, їх особливості). Вони технічно можуть виконати таке завдання, бо вже мають досвід такої роботи, отриманий на заняттях (згідно шкільної програми).

Матеріали експериментальної роботи. Кожному учню дається по одному листу паперу (формат А4), розкresленого на 4-8 частин для ескізів-малюнків (згідно бажання школяра можна давати додатковий лист для ескізів-малюнків); другий лист паперу (формат А4) для основного малюнку; простий олівець (можна різокольорові олівці); ластик. Експериментатор використовує папір і ручку для ведення протоколу.

Методика має наступну структуру: вступна бесіда, інструкція (блізько 5 хвилин); малювання на обох бланках – 40 хв. (25 хвилин ескізування, 15 хвилин – головний малюнок); індивідуальні бесіди, уточнення щодо зробленої роботи.

Xід проведення експерименту.

З учнями було проведено вступну бесіду з метою пояснення методу «ескізування»:

«Багато художників перед тим, як намалювати свою картину, виконують підготовчу роботу. Вони замальовують в ескізах, етюдах свої задуми щодо майбутньої картини: образи якихось предметів, композиційні варіанти, апробують колористичні ідеї, сюжети. Взагалі, ескіз – це попередній начерк до малюнка, замальовка частин майбутнього малюнка, образів задуму в основних рисах, – це чернетка. Намальоване зображення може бути спрощеним або промальованим, мати чітку або приблизну будову, відображати майбутній зв’язок частин малюнка. Оскільки необхідно виконати наше завдання протягом уроку, будемо швиденько збирати ідеї за даною темою та фіксувати свої задуми в ескізах».

Після бесіди учням було запропонована *інструкція*:

«У вас є два аркуша: один – розкresлений для ескізів-малюнків, другий – чистий, для головного малюнка. Спочатку вам необхідно розробити ескізи-малюнки свого майбутнього головного малюнка. Після того, як ви виконаете ескізи-малюнки, вам треба намалювати основний малюнок на другому аркуші. Тема малюнка «Погода». Тема ескізів-малюнка така ж сама, як і головного малюнка. Починаймо працювати!».

Бажано, крім інструкції учням не давати ніяких пояснень, однак коли учні говорили, що вони «не знають, як намалювати і

що малювати», або «що не вміють добре малювати», їм надавалася своєрідна підказка на кшталт: «малюйте так, як ви вмієте» і знову-таки наголошувалося, що художні вміння для розв'язання цього завдання не мають значення. Крім того, мали місце зауваження для тих дітей, які намагалися запозичити готове зображення в іншої дитини, їм наполегливо пропонувалося зробити власні ескізи та малюнок. Такі підказки виконували функцію стимулювання самостійного розв'язання завдання. У виконанні завдання учням надавалася повна свобода у розробці та втіленні задумів, яка запропонована дітям з метою їх стимулювання до творчості. Інструкція зачитувалася один раз.

Техніка проведення методу передбачає стандартні умови процедури його реалізації. Діти малюють в класних приміщеннях, протягом уроку.

Опис методики проведення творчого тренінгу.

Для реалізації мети дослідження та оптимізації стимулювання розвитку творчого мислення молодших школярів розроблено авторську методику, яка базується на положеннях про формування творчих психічних властивостей у процесі творчої діяльності. Як вже було зазначено, в основу методики проведення експериментального дослідження на його формувальному етапі було покладено адаптований фрагмент творчого тренінгу КАРУС (В. О. Моляко) із включенням наочного матеріалу, з метою ілюстрування інформації теоретичного курсу та практичного завдання «Калейдоскоп ескізів». Міні-тренінгу, як засобу практичного отримання знань, передувала вступна частина, метою якої було з'ясування загальних особливостей використання молодшими школярами мисленнєвих стратегіальних тенденцій трансформації задуму та безпосередньо їх прояв у різних типах перетворення. Ми прагнули виявити позитивну динаміку змін(оптимізація творчого мислення молодших школярів) завдяки цілеспрямованому впливу розвивально-виховних вправ.

Метою теоретичного блоку методики є пояснення молодшим школярам загальних положень про застосування стратегіальних мисленнєвих дій як одного із способів творчого мислення, які можна використовувати не лише при виконанні образотворчих задач, а й у будь-якій іншій діяльності (вирішення побутових проблем, взаємодія з іншими); розкриття сутнісних характеристик стратегіальних мисленнєвих дій (за аналогією, комбінаторні дії, реконструктивні дії) та пояснення особливостей трансформації, як їх детермінації стратегіальними мисленнєвими діями, відповідно до типів реалізації (за локальним або векторним типом).

Отже при використанні комплексу розвивавальних вправ «Творчий калейдоскоп» нами, отримано імовірне збільшення варіативності творчих стратегіальних тенденцій (зменшення простих форм мисленнєвих операцій – проста аналогія, частково розроблена аналогія) та помітне збільшення творчих проявів мисленнєвої діяльності у формі детально розробленої аналогії, комбінаторних та реконструктивних дій. Загалом, збільшення варіативності застосування творчих стратегіальних тенденцій дітьми означеної вікової категорії, виступає важливим чинником не тільки удосконалення дитячої майстерності, а й сприяє розширенню можливостей дітей (для досягнення мети), шляхом використання ними творчих стратегіальних дій (аналогізування, комбінування, реконструювання).

Отже підтверджено переваги цілеспрямованої активізації творчого мислення завдяки навчанню та застосуванню стратегіальних дій (аналогізування, комбінування, реконструювання). Доведено, що використання розвивальної методики «Творчий калейдоскоп» впливає на ефективність та оптимізацію процесу трансформації художнього задуму в образотворчій діяльності молодших школярів.

Встановлено що молодший шкільний вік характеризується закінченням періоду спонтанної творчості і дитина набуває потреби навчатися в інших. Інтерес до малювання набуває дещо іншої характеристики, зокрема, акцент з процесу малювання зміщується на його результат.

Згадаймо, що Л. С. Виготський зазначав: «Навчити безпосередньо творчому мистецькому акту неможливо, при цьому це не означає, що неможливо вихователю сприяти його просвіті та появленню».

Література

1. Медведева Н. В. Дослідження процесу художньо-графічної діяльності дітей молодшого шкільного віку / Н. В. Медведева // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологія: зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – № 6 (30). – Ч. II. – С. 163–171.
2. Медведева Н. В. Особливості процесу трансформації художнього задуму в образотворчій діяльності / Н. В. Медведева // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. В. О. Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – Т.12, вип. 8. – С. 150–161.
3. Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко / за заг. ред. В. О. Моляко. – К.: Освіта України, 2008. – 702 с.
4. Якобсон П. М. Психологія художественного творчества / П. М. Якобсон. – М.: Знаніє, 1971. – 48 с.

Творча та інтелектуальна обдарованість в структурі діяльності професіонала

УДК 159.9

Моляко В. О. – дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології творчості Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України

Анотація

У статті здійснено аналіз проблеми творчої та інтелектуальної обдарованості в структурі діяльності професіонала. Представлено розробку проекту концепції психологічного проектування професіонала.

Ключові слова: творчість, обдарованість, особистість, індивідуальний стиль професійної діяльності.

Розробка психолого-педагогічної концепції виявлення і підтримки обдарованих дітей передбачає, зокрема, проектування загальних положень психологічної складової, аналіз питань творчої та інтелектуальної обдарованості в структурі діяльності професіонала, що повинні послуговувати важливим орієнтиром у вирішенні проблеми розвитку обдарованості, формування у дітей відповідних умінь, стратегій діяльності.

Проблемі особистості приділяється велика увага, але, як і в багатьох психологічних проблемах, існує велика кількість концепцій особистості, різних підходів до її визначення (див., наприклад, роботи К. К. Платонова, Б. Г. Ананьєва, А. В. Петровського та ін.), тому ми тут лише дуже коротко сфокусуємося на тих характеристиках, які видаються найбільш суттєвими в контексті нашого загального аналізу. А цей аналіз спрямований, в першу чергу, на висвітлення питань формування професіонала, особливостей діяльності професіонала і особливо на розробку принаймні проекту концепції психологічного проектування професіонала. Цей останній аспект, як добре відомо, поки є одним з найменш реалізованих, і це не дивно, оскільки це пов'язано із значними труднощами.

Але перш, ніж перейти безпосередньо до цього останнього моменту, кілька слів про визначення особистості.

По-перше, слід зазначити, що розробка проблеми особистості дала навіть певні підстави для впровадження так званого особистісного підходу, який, за словами того ж таки К. К. Платонова, реалізується через індивідуальний підхід до людини як особистості, з розумінням її як відображенчої системи, яка визначає всі інші психічні явища (К. К. Платонов).

В зв'язку з цим виникає принаймні кілька запитань принципового характеру. Найпростіше з них пов'язане з тим, що якщо слідувати за розкриттям особистісного підходу, яке дає К. К. Платонов, то чим він тоді відрізняється від індивідуального? Тим більш, що автор фактично міняє місцями у наведеному вищевизначені поняття індивідуального та особистісного підходу. Не вдаючись до подальшої полеміки, наведемо визначення Л. І. Анциферової, яка писала, що особистість – це спосіб буття людини в суспільстві, в конкретно-історичних

умовах, це індивідуальна форма існування та розвитку соціальних зв'язків та відношень; людина може приймати участь в суспільстві лише в якості особистості, і в цій якості вона сама, самостійно прокладає свій унікальний, індивідуальний шлях в часово-просторовому континуумі своєї епохи, і значущість її визначається тим, наскільки широкій сфері свого континууму вона передає свій індивідуально-особистісний “рух”.

Як легко побачити, і в першому, і в другому визначеннях (а точніше – спробах окреслити сутнісну функцію особистості) ми можемо виділити певне протиріччя, яке полягає в масштабах окреслення особистості, у взаємозв'язку між поняттями особистості та індивідуальності. Не на другому плані знаходитьсь також думка про те, що особистість – це або унікальне явище (більш виразно у Л. І. Анциферової), або ж це, фактично, майже кожен індивід (більш чітко це проглядається в тезах К. К. Платонова). Тут можна пригадати й відомі слова молодого С. Л. Рубінштейна про масштабність особистості, який пов'язував цю масштабність перш за все з тими цілями, які суб'єкт (особистість) ставить перед собою.

В науково-побутовому плані під особистістю часто розуміють людину, яка є оригінальною, має свою “філософію”, відзначається підвищеним рівнем активності, визначається суттєвими вольовими, інтелектуальними якостями. Нерідко це співпадає з поняттям лідера, а іноді з поняттям людини, зосередженої на конкретній суттєвій проблемі, яку вона намагається розв'язувати на протязі довгого часу, доляючи різні труднощі та досягаючи успіху (щоправда, “успіх” тут може розумітись в досить широкому діапазоні).

На нашу думку, на даному етапі розвитку нашої науки слід більш обережно підходити до питання особистості, повсякчас маючи на увазі не тільки розмитість багатьох визначень, а й саму сутнісну ознаку її. Тому ми більш скильні говорити про особистість як про творчу людину, основною формою діяльності якої (у тих чи інших межах) є саме творча діяльність. Тобто, якщо зовсім коротко, то можна сказати, що особистість – це людина, яка має творчі здібності, певний потенціал і може цей потенціал реалізувати в тих чи інших межах.

А тепер так само коротко поглянемо на особистість професіонала. Які основні його складові? В загальній інтегруючій схемі це будуть, як витікає з різних розробок, знання, вміння, навички, мотиви, любов до своєї діяльності, готовність виконувати роботу не тільки в комфортних, але й в ускладнених умовах, зрештою – майстерність, наявність індивідуального стилю діяльності, який, на нашу думку, фактично й визначає, чи став конкретний суб'єкт професіоналом того чи іншого рівня.

“Звичайна” особистість має певну структуру, яка пов’язана з названими вище розробками і здатна виконувати ту чи іншу діяльність в певних межах. Коли йдеться про особистість професіонала, то наслідком його діяльності є певні продукти, вона детермінована саме стилем діяльності конкретної особистості. Хоча, звичайно, в кожному конкретному випадку цілком можливі, так би мовити, творчі інновації, оскільки творча особистість і повинна давати творчий продукт, але йдеться про те, що сама діяльність буде організована стилем, якого дотримується професіонал.

Ми вважаємо, що саме такий підхід до визначення зазначеного ядра в структурі особистості професіонала і дозволяє розробку ідеї проектування професіонала. При цьому одразу підкреслимо два положення: по-перше, в певній мірі проектування є процес навчання та виховання, тобто ці поняття можуть бути синонімічними (про принципову відміну скажемо нижче); і, по-друге, що витікає з тільки що сказаного, уся технологія проектування значною мірою пов’язана як з віковими, так само і з індивідуальними якостями, які насамперед стосуються здібностей, обдарованості, творчого потенціалу в цілому.

В чому основна ідея психологічного проектування взагалі і стосовно проектування особистості професіонала зокрема? В першому випадку ми можемо, згідно з існуючими уявленнями та розробками, говорити про організацію планування та реалізацію проектів про вироблення у конкретної категорії, конкретного контингенту людей певних умінь, навичок, знань, а тому і значною мірою їх поведінки та діяльності. А коли йдеться про психологічне проектування діяльності професіона-

ла, то мається на увазі комплекс розробок, які містять теорію, методи та методики підготовки конкретних людей до виконання конкретної діяльності на досить високому рівні, певному рівні майстерності.

В структурі індивідуального стилю професійної діяльності, як ми вже свого часу намагалися показати, в першу чергу виділяють такі визначаючі складові як тип мислительної діяльності, рівні мислення, суб'єктивні переваги (що надаються тим або іншим варіантам, структурам, функціям), а також можливості інтелектуальної саморегуляції. Можна говорити ширше про розумову саморегуляцію в цілому, але стосовно конкретної діяльності тут можлива досить складна ієрархічна структура, що визначає прояви такої саморегуляції.

Розглянемо типи проявів творчого пошуку (комплекси творчих дій, що становлять органічну суть як в потенційному, так і в реалізуючому планах).

Як показують дослідження (в тому числі і наші), найбільш поширеним є тип, пов'язаний з пошуками аналогій, або, як ще його можна назвати, *аналогізуючий*. Головними його ознаками є спрямованість пошуку на знаходження аналогій, схожості, яка стосується різних структур, функцій, ознак того чи іншого продукту творчої діяльності чи технологій, спрямованих на пошук. В чому це може проявлятись конкретно? Скажімо, в діяльності художника це буде виконання малюнка з натури (копіювання) чи наслідування техніки виконання картини того чи іншого жанру за стилем якогось іншого художника. Так, як відомо, В. Ван-Гог виконував деякі свої роботи по аналогії з іншими картинами: “Прогулянка у тюремному дворі”, японські гравюри, які він “переписував”, спираючись на свою техніку, але зберігаючи композицію тощо). Так само і в діяльності конструктора-винахідника при розв'язанні нової задачі може бути використаний якийсь вже відомий механізм або його частина. Діапазон пошуку аналогій може бути досить широким: від повного дублювання деталей до схематичного використання або використання принципу дії (особливо наочно це в біоніці).

Нема потреби дуже детально розглядати роль аналогізацій в мисливській діяльності людини взагалі, бо, як відомо, аналогії складають основу засвоєння знань, основу людської поведінки: величезне значення наслідування важко було б переоцінити. Головне тут – звернути нашу увагу на органічне входження аналогізування саме в творчу діяльність, в якій воно відіграє так само провідну, а точніше, одну з провідних ролей. Хоча якоюсь мірою це видається парадоксальним, оскільки саме визначення творчості передбачає створення нового, оригінального, а аналогія начебто передбачає повторення, дублювання, тиражування та ін. Проте вже наведені вище різновиди аналогій показують, що це далеко не так. Разом з тим в техніці, наприклад, та й не тільки в ній, існують закономірності, пов’язані з уніфікацією, стандартизацією, коли існує велика кількість деталей, вузлів, блоків, які є стандартними, однаковими, але якщо ми звернемось до практики будівництва або того ж конструювання, то побачимо, якою значною буде різноманітність створюваних структур на основі таких стандартних блоків і деталей. Про це ж красномовно свідчать нині дуже розповсюдженні дитячі конструктори (наприклад, “Лего”), які включають дуже невеликий за формальними відмінами набір деталей, але з них, як це можна побачити, виготовляється численна кількість різних споруд, моделей машин, цілих комплексів та ін. Щоправда, тут ми вже підійшли до другого з основних типів розумової діяльності – до комбінаторного.

Комбінаторний розум спрямований на яскраво виражений потяг до перестановок, змішань, поєднань, збільшення та зменшення розмірів або кількості елементів, до використання в якомусь конкретному випадку складових із різних механізмів, різних споруд тощо. Типові приклади тільки що були наведені, коли ми говорили про аналогізування. З практики добре відомо, що певний ефект може бути досягнутий вже від зміни якихось частин місцями, від використання кількох частин для варіантів споруди та ін. (наприклад, при монтажі електросхем, поєднанні кінематичних деталей при спорудженні архітектурних ансамблів та безлічі інших).

Треба мати на увазі, що комбінування разом з аналогізуванням взагалі складає основу діяльності людини в будь-якій сфері. Варто, скажімо, звернути увагу на ту ж саму літературу, будь-яку наукову діяльність, або ж будь-яку практичну діяльність – усі вони пов’язані з комбінаторикою. Будь-який літературний твір – це комбінація слів, будь-яка наукова діяльність має своїм продуктом комбінацію ідей, положень, формул та ін., будь-яка практична діяльність так само пов’язана з певним розташуванням якихось частин, інструментів або з комбінуванням ідей по виконанню та ін. (Порівняно з поширеним в спорті поняттям “комбінація”, але поширене воно не лише в спорті, а комбінаторами є практично всі: починаючи від малої дитини, яка вперше поєднує слова та рухи, і закінчуєчи від відомим героєм гумористичних романів, якого автори назвали “великим комбінатором” за його склонність до оригінальних поєдань ідей та їх практичного втілення у певній послідовності дій). В зв’язку з цим зрозуміло, що на вироблення вмінь та навичок, на стимулювання стратегічного та тактичного мислення засвоєння основ комбінаторики (вона буде загальною чи конкретною в кожному конкретному випадку) впливатиме в дуже суттєвій мірі.

Але ми повинні визначити, що найбільш творчим, найбільш оригінальним буде, зрозуміло, *реконструктивний розум*, який спрямований на принципові зміни.

На відміну від пошуку аналогій він пов’язаний саме з контрастами, зі змінами чогось на протилежне. Це розум критичний, опозиційний. Неважко прийти до висновку, що в практичному плані застосування реконструювання повинно бути пов’язане з найбільш оригінальними змінами, трансформаціями. Щоб проілюструвати сутність цього спрямування, можна навести приклади з різних сфер діяльності, так само як і з побутової практики. Скажімо, в конструкованні якась деталь, що розташована в одному з механізмів горизонтально, в новому механізмі займає вертикальне положення; конструкція у формі кулі може бути застосована для повітряних польотів, або для занурення в воду та ін..

Реконструктивне мислення носить критичний характер, часто спрямоване на зміну, повне відкидання якогось об'єкту, структури, функції. Часом воно пов'язане з надто негативістським відношенням до будь-чого, коли досягнення позитивного результату гальмується такою надмірною критикою, самим лише відхиленням існуючих варіантів, без пропозиції створення чогось нового, адекватного конкретним вимогам. Але в подібних випадках фактично не можна говорити про творче функціонування розуму того чи іншого суб'єкта, оскільки в результаті не представлений будь-який новий продукт.

У порівнянні з вище представленими типами мислення реконструктивний є найбільш, так би мовити, загадковим, оскільки його продукти з'являються, здавалось би, супроти звичайної логіки, супроти домінуючих тенденцій, які порівняно неважко пояснити аналогіями, схожістю, різновидами комбінування тощо. До того ж, як свідчать деякі дослідження, частота проявів такого мислення порівняно з іншими є досить великою.

Іншу групу проявів розумової творчої діяльності складають ті прояви, які ми раніше називали “випадковими підстановками”, і які, власна річ, перегукуються з класичним методом спроб та помилок, але за нашим означенням до них не зводяться, оскільки ми вели й ведемо мову про спонтанний прояв пошуку, який лише по конкретних задумах є цілеспрямованим, а насправді фактично пов'язаний з імпровізаційною діяльністю. Саме тому пізніше ми назвали цей підхід синергічним, маючи на увазі в першу чергу певні смыслові асоціації, які пов'язані з хаотичним з'явленням ідей, задумів та ін. Цей метод може бути характерним для того чи іншого суб'єкта, або ж проявляється у різних суб'єктів тоді, коли вони відчувають ускладнення, не мають ніяких уявлень про конкретні дії.

На відміну від такого стилю, таких тенденцій в діяльності слід виділити ще один тип, а саме інтуїтивний. *Інтуїтивний стиль* пов'язаний з спонтанними розв'язками задачі, проблеми, або якоєсь частини, коли розв'язок виникає, як це видається не тільки сторонньому спостерігачеві, але й самому суб'єкту, що цю задачу вирішує неочікуваним способом, “невідомо як”, як

це описано у відомих, можна сказати, класичних описах проявів інтуїтивного мислення.

Безперечно, інтуїтивне мислення – це саме та “терра інкогніта”, яку ми лише починаємо, і поки що не дуже успішно, “заселяти” своїми розробками. Але при цьому не слід забувати, що деякі дослідження порівняно давно вже говорять, що саме вивчення інтуїтивного мислення допомагає зробити “великий стрібок” у вивченні розумової діяльності, яка багато в чому не піддається описам за допомогою однієї лише формальної логіки. Ми ще повернемося до цієї думки при розгляданні стратегій, аналізуванні стратегіального підходу до вивчення функціонування мислення творчої діяльності та поведінки людини в цілому.

А зараз вважаємо за потрібне звернути увагу ще на так званий *універсальний стиль діяльності*, під яким слід розуміти порівняно однакове володіння суб'єктом різними формами мисливських стратегій. Універсальний розум, незважаючи на його гучну назву, як нам видається, більш характерний для порівняно не дуже оригінальних розробок, тобто ним володіють, так би мовити, швидше ерудити, ніж “оригінали”. Причаймні, проведені нами дослідження стверджують, що універсальний стиль розумової діяльності притаманний тим, хто порівняно однаково володіє аналогізуванням, комбінаторикою, та, в меншій мірі, реконструюванням, а також може, так би мовити, свідомо використовувати синергічні підходи, певною мірою відзначатись проявами інтуїції, швидше як згадки, ніж якимось оригінальним розв’язанням нових задач.

Якщо прийняти таку концепцію – гіпотезу проявів професійного мислення – то з певною очевидністю постають ті принципові питання, які слід розв’язувати при вирішенні проблеми проектування особистості професіонала.

Ми тут хотіли саме підкреслити, що згідно зі сказаним, професіонал – це той, хто володіє індивідуальним стилем діяльності (інтелектуальної, розумової, творчої – в залежності від сфери тієї чи іншої діяльності), а сам цей стиль може бути визнаний як існуючий, коли для суб’єкта характерною є певна спрямованість дій, стабільність у проявах стратегічних тенден-

цій на різних рівнях мислення, а разом з тим здатність гнучко застосовувати ці стратегії до розв'язання нових, творчих задач.

Тут ми підійшли до сутності нашого тлумачення творчої особистості, яке хоча й багато в чому тісно пов'язане з цілою плеядою поглядів та гіпотез, водночас буде певною мірою дещо відмінним від поки що домінуючих теорій та більшості концепцій. Справа в тому, що нам видається у зв'язку з таким тлумаченням індивідуального стилю діяльності приступити до розгляду справжньої, реальної особистості. Перше положення, на якому ми коротко зупинимось, пов'язане з інтерпретацією особистості як носія диспозицій, що в свою чергу базуються на різноманітних асоціативних полях та масивах. Спробуємо пояснити це положення дещо детальніше.

У відповідних психологічних роботах (хоча й не лише психологічних) більш-менш прямо чи опосередковано вказується на особливості формування так званого психологічного простору особистості (див., наприклад, праці Л.І. Анциферової). Фактично цей психологічний простір включає цілу систему спрямувань, ціннісних орієнтацій, мотивів, умінь та навичок, знань та ін., тобто йдеться фактично про своєрідність організації цього так званого психологічного простору, психологічного об'єкту, або ще – запасу, своєрідного накопичення, який надає об'єктові можливостей виконувати ту або іншу роботу, або навіть окремі дії, відповідним чином орієнтуватись у ситуаціях, набувати нових знань та умінь, розв'язувати репродуктивні та продуктивні задачі (про це дещо детальніше буде сказано).

Немає потреби вдаватися до класичних та більш новітніх досліджень, які пов'язані з питаннями поведінки, діяльності, творчості, щоб зайвий раз підкреслити важливість обсягу, змісту, своєрідних “конфігурацій” (маються на увазі психологічні “геометричні” форми структурування цього простору в цілому, та окремих його складових) – це потенційні можливості суб'єкта, це його готовність до виконання тих чи інших дій, до виконання діяльності, до організованої поведінки та дій. Проте неважко помітити, що спеціальному розгляду цієї проблеми, особливо в теоретичному плані на рівні “синтетич-

ного” аналізу, присвячено не так вже й багато праць, хоча, якщо бути точним, то тут можна називати переважну кількість розробок спеціалістів-психологів, фізіологів та ін., починаючи з І.М. Сєченова, І.П. Павлова, В.М. Бехтерєва та закінчуочи останніми узагальнюючими працями Б.Г. Ананьєва, Б.Ф. Ломова, О.М. Леонтьєва та ін., але в цих роботах поки що висвітлювались різноманітні проблеми, які стосуються загальних особливостей психіки, її функціонування, закономірностей прояву та ін. Теоретична розробка цієї проблеми, яка, звичайно, не може бути здійснена в межах цього вступного акцентування, дозволить показати, як можна сподіватись, яким чином дослідження зазначених та деяких інших фахівців можна побудувати в більш-менш струнку схему, а тут ми обмежимось лише деякими, хоча й дуже важливими тезами.

Насамперед потрібно зазначити, що загальна конструкція психологічного простору суб’єкта обумовлюється, коротко кажучи, генетичними та набутими реакціями, рефлексами, навичками, вміннями тощо. Але це звучить дійсно дуже узагальнено, бо в кожному конкретному випадку ми маємо справу з дуже своєрідними поєднаннями наслідуваного та набутого, які розвиваються у конкретції повсякденного життя, гри, навчання, спілкування, роздумів, праці, переживань, фантазування кожного конкретного суб’єкта. Саме в цьому й буде психологічна неповторність кожної окремої людини: у кожного свій генетичний запас, свої враження, образи, поняття, які суцільним потоком проходять “крізь” психіку кожного, залишаючи “відбитки” тієї чи іншої інтенсивності, які формується з часом у надзвичайно складні багаторівневі системи елементів, які тим чи іншим шляхом пов’язані між собою, в тій чи іншій мірі впливають на подальшу поведінку, дії суб’єкта.

Ось саме ця конкретна структура психологічного простору кожного з нас складає наш потенціал, складає наш психологічний профіль, детермінує траєкторії наших вчинків, дій, поведінки в цілому. Саме з цим будуть пов’язані наші розробки, які спрямовані на формування особистості, формування особистості професіонала, на розвиток здібностей, обдарованості.

Щоб не вдаватись до розгорнутого реєстру доказів та прикладів, нагадаємо лише два моменти. Перший стосується дітей, що їх називають вундеркіндами, другий – ролі так званого надзвичайного випадку в житті людини.

Хоча питання з вундеркіндами ще й до останнього часу залишаються приблизно такими ж загадковими, як вони були раніше, але безперечно, що говорячи про їх надзвичайні здібності, ми можемо поза всякими умовами посилатись на, скажімо, генетичний скарб, який вони наслідують. Адже насправді, про який досвід, які набуті знання та тим більш вміння можна говорити, коли, скажімо, мова йде про екстраординарні математичні та музичні здібності п'яти-шестирічного дошкільника?! Як правило, з практики відомо, що надалі переважна більшість вундеркіндів перевтілюється у “звичайних” дітей та дорослих. Про що свідчить? Тут є чимало моментів, але ми б хотіли підкреслити лише те, що очевидно їх вроджені здібності не одержують потрібного розвитку, тобто не реалізується таке формування психологічного творчого простору, яке надавало можливість суб'єктам творити й надалі; можливо навіть, що з тих чи інших причин здійснюються якесь блокування здібностей, їх “забивання”, нейтралізація (це, до речі, дуже неважко, з нашої точки зору, обґрунтувати хоча б теорію І.П. Павлова).

Що стосується особливих вражень, особливих випадків, які дуже сильно вплинули на дитину (саме на дитину – тут ми говоримо переважно про дошкільний та молодший шкільний вік), сприяли розвиткові у неї високого рівня зацікавленості у чомусь, надали поштовху у розвитку конкретної діяльності. З біологічних матеріалів видатних діячів науки, техніки, мистецтва, літератури нам добре відомі такі приклади, хоча, ясна річ, далеко не завжди конкретна особа може пригадати, що саме на неї справило таке враження, тим більш ще в ранньому дитинстві. Тут, в свою чергу, можна погодитись з тими психоаналітиками, які взагалі надають особливого значення саме певним випадкам, які стають доленосними у подальшому житті тієї чи іншої людини (при цьому, зрозуміло, ми маємо на увазі

випадки у найширшому розумінні, а не лише ті, що стосуються, скажімо, статевої сфери).

Зі сказаного, як видається, випливає, що проблему проектування (взагалі кажучи, не теж саме, що виховання та навчання, але побудоване вже на основі нових наукових надбань) особистості, творчої особистості слід розв'язувати саме через організацію процесів цілеспрямованого впливу, під яким розуміється формування психологічного простору, який відповідним чином буде вміщувати знання та вміння, що їх конкретна особистість може активно використовувати саме при розв'язанні нових задач. З нашої точки зору важливою ознакою здійснення саме проектування творчих можливостей, творчого потенціалу, а не класичного навчання, є вироблення у суб'єкта тенденцій до стратегічного та тактичного мислення у межах тих індивідуальних можливостей, які детерміновані конкретними психологічними характеристиками цього конкретного суб'єкта. На основі такого цілеспрямованого проектування можна готувати професіоналів, які схильні до переважного використання стратегій пошуку аналогів, комбінування, реконструювання, вибіркового пошуку та ін. Це дуже непроста проблема і ми тут зовсім не претендуємо на “остаточне розв'язання”, але надзвичайна її важливість ставить нас перед необхідністю приступити до її розробки, незважаючи на всі ці труднощі різного плану.

Психологічні особливості розвитку конструктивного мислення студентів технічних спеціальностей

Березова Л.В. – науковий кореспондент лабораторії психології творчості інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України

Анотація

У статті розглянуто конструктивне мислення, яке здійснюється при розв'язуванні творчих задач.

Ключові слова: задача, розв'язування задач, творче мислення, конструктивне мислення.

Постановка проблеми. Побудова демократичного суспільства з високорозвиненою економікою об'єктивно зумовлює потребу в розвитку значного творчого та інтелектуального потенціалу людини, своєчасного виявлення й подальшого формування творчості та обдарованості.

В сучасних умовах зміст праці вимірюється не лише за ступенем його інтенсивності, але і за рівнем прояву творчості, тому все актуальнішою стає задача підготовки студентів до творчої діяльності.

Сучасна освіта повинна готувати фахівця, спроможного відповісти за своє професійне майбутнє, здатного утвердити себе в умовах конкуренції на ринку праці. Основна мета професійної освіти і навчання полягає у підготовці фахівців, які володіють уміннями і навичками для задоволення потреб ринку праці; спеціалістів, які підготовлені до творчої професійної діяльності, які б мали постійне прагнення до кращого, більш досконалішого.

Розв'язання різних наукових, практичних, мистецьких та інших задач, що виникають в житті людей, вимагає пізнання ними не тільки зовнішніх властивостей об'єктів, а й внутрішніх їх зв'язків і відношень.

Будь-яка діяльність вимагає високого рівня сформованості професійного творчого мислення на основі міцних стереотипів діяльності. Фахівці із розвиненим на належному рівні творчим мисленням ідуть у ногу з часом, дивляться в майбутнє, проявляють готовність до того, щоб правильно оцінити й використати передовий досвід, творчо його переробивши та злагативши власними самостійними знахідками.

Ринок праці стає більш вимогливим до зростаючої галузевої та професійної підготовленості випускника. Ці вимоги змінюються залежно від того як прискорюються темпи оновлення технологічних процесів, обладнання і відповідно видів продукції. Найважливішим для навчальних закладів при

визначені змісту освіти є оптимальне врахування попиту виробництва на кваліфікованих фахівців.

До числа найскладніших наукових проблем, над якими працювали і продовжують працювати психологи, педагоги, філософи, культурологи, кібернетики, належить мислення.

Здатність мислити – властивість людини. Мислення виникає в ході взаємодії людини із зовнішнім світом і служить успішному її здійсненню. Воно породжується передусім потребою зрозуміти якусь нову для людини ситуацію, новий для неї об'єкт, що дається їй у живому спогляданні, або зображається чи описується словами. Творче мислення – це пошук і відкриття нового. Для творчої роботи необхідно володіти здатністю самостійно і критично мислити, проникати в сутність предметів та явищ, бути допитливим, що значною мірою забезпечує продуктивність розумової діяльності.

Основні методичні позиції, методика та організація дослідження. Проблема розвитку творчого мислення перебуває в центрі уваги багатьох вчених протягом усього розвитку психолого-педагогічної науки про творчість (Г. Армстронг, М. Вертгеймер, Л.С. Виготський, Дж. Гілфорд, О.С. Єрмакова, А.Б. Коваленко, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, О.М. Матюшкін, В.О. Моляко, А.Особорн, Я.О. Пономарьов, Р.О. Пономарьова, С. Л. Рубінштейн, Е. Торренс, М.Г. Ярошевський та ін.).

Отже, мислення – це пізнавальний психічний процес опосередкованого і узагальненого відображення людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їх суттєвих властивостях, зв'язках і співвідношеннях. В залежності від ступеня новизни продукту, отриманого в результаті мислення, його поділяють на творче (продуктивне) та відтворююче (репродуктивне).

Продуктивне мислення – це один з видів мислення, що характеризується створенням суб'єктивно нового продукту і новоутвореннями в самій пізнавальній діяльності щодо його утворення.

Творче мислення спрямоване на породження нових ідей, пошук оригінального способу розв'язання завдань. Воно можливе за відсутності критики, внутрішніх та зовнішніх заборон. Творче мислення – це найцінніший вид мислення. У

складних ситуаціях людина переважно знає, чого хоче, але не завжди їй відомі засоби, які потрібні для досягнення мети. Творче мислення допомагає їх відшукати. По суті, всяке мислення є творчим, продуктивним процесом. Будь-яке мислення є пошук, відкриття нового, самостійний рух думки до нових узагальнень.

Мислення – це активна цілеспрямована діяльність, в процесі якої здійснюється переробка наявної інформації, що поступає, відокремлення зовнішніх, випадкових, другорядних її елементів, від основних, які відображають суть досліджуваної ситуації. Мислення не може бути продуктивним без опори на минулий досвід, і в той же час, воно виходить за його межі, відкриває нові знання. Продуктивне мислення характеризується високою новизною свого продукту, своєрідністю його отримання; суттєвим впливом на розумовий розвиток. Продуктивне мислення забезпечує самостійність розв'язання нових для учнів завдань, глибоке засвоєння знань, швидкий темп їх оволодіння та перенесення у відносно нові умови. Головною ознакою творчого мислення є можливість отримання нових знань у самому процесі, тобто спонтанно, а не шляхом запозичування їх ззовні.

Розв'язання різних наукових, практичних, мистецьких та інших задач, що виникають в житті людей, вимагає пізнання ними не тільки зовнішніх властивостей об'єктів, а й внутрішніх їх зв'язків і відношень. Тому, як відзначав Г. С. Костюк "...проблема розвитку мислення, а особливо розвитку творчого мислення, яке відрізняється оригінальністю і креативністю, дуже важлива в наш час" [2].

Здатність ставити та розв'язувати задачі найрізноманітніх типів і різного ступеня складності є найхарактернішою рисою діяльності. Необхідність кожний день вирішувати протиріччя життєвих обставин (задач) породила потребу в знаннях, а необхідність оперування знаннями приводить до розвитку мислення. Людина до цього так звикла, що поняття "задача" не пов'язується із повсякденним життям, а відносить його до категорій педагогіки, науки. Хоча будь-яке знання, навіть те, яке сприймається нами як беззаперечна істина, насправді є результатом наполегливих людських пошуків, які колись

зародились і вирішувались у вигляді нових, можливо, надзвичайно складних задач [8].

Задача – це задана чи сформульована самостійно проблема, що вимагає від суб'єкта певних дій при знаходженні відповіді на те чи інше питання, що міститься в умові задачі. Це може бути задача з математики, і задача, що виникає в умовах гри, управлінська задача і т.д. Психологічно задача виникає (формулюється) для суб'єкта в тому випадку, якщо він не знає, як відповісти на запитання, як зорієнтуватися в даній ситуації, і йому потрібно шукати відповідь, спеціально організувати свою діяльність. Про це мова йде, зокрема, у роботах О. М. Матюшкіна, Т. В. Кудрявцева, А. Ф. Есаулова.

Розробки цих авторів надають підстави розглядати діяльність, спрямовану на вирішення нових задач, як важливу підготовку до творчості, як форму творчої діяльності. Творча задача, як зазначає В.О. Моляко, є чи повністю новою, незнайомою для суб'єкта, чи, принаймні, містить значну новизну, що і визначає розумові зусилля, спеціальний пошук, знаходження нового способу рішення [6].

Концепція продуктивного мислення, розкрита М. Вертгеймером, полягає в тому, що продуктивне мислення починається і функціонує у розв'язанні проблемної ситуації. Кульмінаційним моментом продуктивного мислення є миттєве "бачення" нової якості в новій структурі шляхом раптового "інсайту" або "осяння". Відповідно до цієї концепції продуктивне мислення, творчі можливості розвиваються у процесі розв'язання задач-проблем [1].

Задачі, питання і практичні завдання – це ефективний дидактичний засіб, який активізує творчу діяльність людини, а особливо якщо вони є проблемними, точніше в їхньому змісті закладені протиріччя. Протиріччя можуть бути інформаційно-пізнавальними, протиріччя процесу пізнання чи логічними [8].

Як зазначає Б.Ф Ломов, обов'язковою рисою конструктивного мислення являється оперування просторовими уявленнями: збільшення, зменшення предмету, вимірювання його форми, комбінування елементів і т.п. [4].

В залежності від змісту професійної праці Г. Кайзер розрізняє три форми технічного мислення: "конструктивне",

"функціональне" і "економічне." Конструктивне мислення здійснюється в ході рішення конструкторських задач. Але це не обов'язково мислення конструктора. Мова йде в автора про розуміння робітником конструкторських вимог і про здійснення їх на практиці, про допомогу конструкторам в удосконаленні конструкторських рішень з врахуванням технологічних і експлуатаційних вимог. Г. Кайзер підкреслює зв'язок конструктивного, функціонального і економічного мислення [3].

У своїх дослідженнях Т.М. Третяк зазначає: "Якщо виходити із системи КАРУС, розробленої В.О. Моляко, конструктивне мислення пов'язане насамперед із розв'язуванням різного роду конструктивних завдань, що передбачає перетворення інформації, актуальної для їх розв'язання, відповідно до умов задачі з метою створення певної структури з певними функціями" [11, 64].

Автор розкриває психологічну структуру конструктивного мислення, яке "... спрямоване на відображення, вивчення, дослідження наявної ситуації, стану речей, що підлягають розумінню, – взагалі актуальної інформаційної структури – на основі структурно-функціонального аналізу елементів цієї системи у їх взаємодії – з метою її трансформації (перетворення) відповідно до зовнішніх і внутрішніх умов" [11, 64].

До зовнішніх умов відносяться вихідні умови завдання, різного роду впливи на людину з боку навколошнього середовища і в першу чергу – часові, інформаційні, обмежуючі, забороняючі.

Внутрішні умови – це інформаційний потенціал людини, її уява, знання, вміння, навички та рівень їх організації, тобто ступінь обізнаності того, хто розв'язує завдання і рівень розвитку операційної та мотиваційної складових конструктивного мислення, – взагалі ж внутрішні умови визначаються рівнем.

Т.М. Третяк виділяє такі рівні розв'язування конструктивної задач [11]:

- переструктурування наявної інформації, виходячи із структурно-функціонального аналізу елементів конструктування;

- доконструювання (часткової перебудови) до наявної інформаційної структури нового інформаційного блоку (зайденого, побудованого) відповідно до заданих умов;
- цілковитої перебудови (побудови) вихідної конструкції на основі глибокого структурно-функціонального аналізу наявної інформації, вимог задачі, шуканих, проміжних, гіпотетичних конструкцій з метою знаходження оптимального варіанту розв'язку.

Досить часто конструктивна активність починається із знаходження протиріччя. Помічати протиріччя здатен не кожен, а лише той, хто готовий до цього. У таких людей є необхідні вміння і знання про ту сферу, в якій існує протиріччя, у них достатньою мірою розвинені здібності – тобто сформована відповідна готовність. Геніальні люди, які вміють помічати протиріччя у довколишньому світі, якраз і стають винахідниками ідей у тій чи іншій сфері творчості: соціальній, педагогічній, науковій, технічній, художній тощо [11].

Якщо виходити із системи КАРУС, розробленої В.О. Моляко, то слід мати на увазі, що конструктивне мислення пов'язане насамперед із розв'язуванням різного роду конструктивних задач, що передбачає перетворення інформації, актуальної для їх розв'язування, відповідно до умов задачі з метою створення певної структури з певними функціями.

В.О. Моляко виокремлює в структурі творчого процесу конструювання три основні цикла: розуміння технічних вимог, які містяться в умові задачі; побудова задуму розв'язування; досягнення підтвердження або не підтвердження правильності задуму [6, 14].

Конструктивне мислення спрямоване і на відображення, вивчення, дослідження наявної ситуації, стану речей, що підлягають розумінню, – взагалі актуальної інформаційної структури – на основі структурно-функціонального аналізу елементів цієї системи у їх взаємодії – з метою її трансформації (перетворення) відповідно до зовнішніх і внутрішніх умов [12].

Процес формування конструктивного мислення може бути представлений у трьох рівнях: дошкільний, шкільний, вузівський, професійний. Третій рівень характеризується високим

професіоналізмом, майстерністю, умінням самостійно прогнозувати, будувати й радикально вирішувати завдання. Підприємствам, потрібні кваліфіковані працівники для того, щоб бути конкурентноздатними.

У цей час більше приділяється уваги творчому навчанню, що називають альтернативним підходом до пізнання. Саме такий підхід до навчання одержав розвиток у теоріях конструктивізму, які вказують, що активна позиція людини та, у якій людина сам створює структури свого інтелекту.

Процес формування конструктивного мислення безперервний протягом всієї життедіяльності.

Будь-яка творча діяльність вимагає високого рівня сформованості конструктивного мислення на підставі міцних стереотипів діяльності. Фахівці із розвиненим на належному рівні конструктивним мисленням ідуть у ногу з часом, дивляться в майбутнє, проявляють готовність до того, щоб правильно оцінити й використати передовий досвід, творчо його переробивши та збагативши власними самостійними знахідками.

Результати та їх обговорення. Професійна підготовка фахівців з механізації сільського господарства має здійснюватись з урахуванням соціально-економічних, теоретичних та практичних факторів; професійних вимог виробничої діяльності фахівців техніко-технологічного спрямування; орієнтуватися на високий професіоналізм, конкурентоспроможність фахівців на ринку праці, творче застосування знань і умінь, їх гнучкість і мобільність у розв'язанні як типових, так і творчих виробничих завдань.

Для того, щоб дослідити як відбувається структурно-функціональний аналіз при конструктивному мисленні у студентів технічних спеціальностей ми запропонували задачі на вільне конструювання для студентів першого курсу факультетів: конструювання та дизайн машин і систем природокористування та інженерії агробіосистем, які навчаються в Національному університеті біоресурсів та природокористування України.

Основна маса студентів – це молодь із сільської місцевості.

Було задано сконструювати що-небудь, бажано корисне, до складу якого входять: 12 канцелярських скріпок, 4 олівці, 1 лезо безпечної бритви, 1 гумка, 4 кнопки, 6 см. ізольованого дроту, 2 аркуші паперу А4.

На початку вивчення умов задачі студенти із здивуванням зауважували, що з таких частин конструктора неможливо нічого зробити. Згодом ситуація змінилася і майбутні інженери-механіки розпочали щось конструювати. По черзі студенти з'єднували між собою різні елементи конструктора.

Ознайомившись із конструкціями нами було виділено такі сфери спрямованості при створенні задуму в процесі рішення:

I. Побут:

а) будівлі (будинки, паркан, годівниця...);

б) ручні знаряддя (ніж для паперу, креслярський комплекс...);

в) предмети побуту (абажур, ваза, тумбочка...);

г) предмети вжитку (капелюх, кепка, спідниця...);

II. Механізми і машини: (підйомний кран, автомобіль...).

III. Природа: (тюльпани, картини...).

У результаті всебічного вивчення структурних і функціональних властивостей піддослідними ці властивості становуть динамічними, виділяються від всіх інших актуальних властивостей.

Проаналізувавши роботи, ми встановили, що для 59% студентів при вирішенні задачі на вільне конструювання орієнтовними знаннями є структурні особливості предметів, лише 9% зуміли вказати на функціональні властивості предметів і 31% студентів брали до уваги структурні та функціональні властивості предметів.

Висновки та перспективи дослідження. Ми можемо зробити висновок, що використання структурних властивостей конструкцій для створення подальших задумів є характерним при вирішенні студентами задач на вільне конструювання в наочно-дійовому плані.

Література

1. Вертгеймер М. Продуктивное мышление: Пер. с англ./ Вступ. статья В.П.Зинченко. – М.: Прогресс, 1987. – 335 с.

2. Костюк Г.С. Проблемы психологического мышления. // Вопросы психологии. – 1982. – №7. – С.8-15.
3. Кудрявцев Т. В. Психология технического мышления / Т. В. Кудрявцев. – М., 1975. – 304 с.
4. Ломов Б.Ф. Вопросы общей, педагогической и инженерной психологии. – М.: Педагогика, 1991. – 296 с.
5. Моляко В.А. Психология конструкторской деятельности. – М.: Машиностроение, 1983. – 136 с.
6. Моляко В.А. Психология решения школьниками творческих задач. – К.Рад. шк., 1983. – 101 с.
7. Моляко В.А. Стратегии решения новых задач в процессе регулирования творческой деятельности // Психол. журнал. – 1995. – № 1. – С. 84-90
8. Моляко В.О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини // Практична психологія та соціальна робота – 2004. – №8. – С. 1-4
9. Пономарев Я.А. Психология творчества. – М.: Наука, 1976. – 304 с.
10. Техническое творчество учащихся: Учеб. пособие для студентов пединститутов и учащихся педучилищ по индустр. – пед. спец./ Ю.С.Столяров, Д.М. Комский, В.Г. Гетта и др.; Под. ред. Ю.С. Столярова, Д.М. Комского. – М., 1989. – 223 с.
11. Третяк Т.М. Конструктивне мислення в структурі творчого потенціалу особистості. // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 1. – С. 18-20.
12. Третяк Т.М. Конструктивне мислення учнів // Обдарована дитина. – 2005. – №1. – С. 64-67.

Отримання оздорованого посадкового матеріалу сунці і біотехнологічними методами

Медведєва Т.В. – кандидат біологічних наук

Тряпіцина Н.В – кандидат сільсько-господарських наук

Сидоренко О.В. – агроном,

Удовиченко В.М. – завідувач відділом вірусології. Співробітники інституту садівництва НААН України

Анотація

*Представлена схема виробництва безвірусних рослин суниці садової (*Fragaria x ananassa Duch.*) для створення промислових насаджень.*

Одним з найважливіших завдань сучасного садівництва в умовах ринкових відносин є вирощування конкурентоспроможних культур. Найбільш рентабельною серед них вважається суниця (*Fragaria ananassa Duch.*). Її культивують в 71-й країні світу на площі понад 250 тис. гектарів. На цей час відомо близько 30 збудників вірусних та фітоплазмових інфекцій суниці. Вегетативний спосіб розмноження та висока чутливість більшості сучасних сортів суниці до інфекційних хвороб (грибних, бактеріальних, вірусних) призводять до подальшого розповсюдження їх в плодоносних насадженнях та спричиняють втрату близько 80% урожаю [1]. Тому при закладанні промислових насаджень суниці поряд з вибором сорту та технології значну увагу слід приділяти фітовірусологічній якості садивного матеріалу.

Сучасна технологія виробництва якісного садивного матеріалу суниці тісно пов'язана з впровадженням біотехнологічних методів діагностики вірусних хвороб методом імуноферментного аналізу (ІФА) з метою виділення вихідних базових безвірусних клонів сортів суниці та прискорене розмноження і оздоровлення їх від бактеріальної та грибної інфекції в культурі *in vitro* методом верхівкової меристеми.

Необхідність включення мікроклонального розмноження в систему вирощування розсади суниці викликана ще й тим, що для деяких сортів (переважно ремонтантних) через біологічні особливості (цвітіння і плодоношення на розетках, низька здатність до утворення вусів) розмноження традиційним способом ускладнено.

Для суниці культура тканин з метою оздоровлення від вірусів вперше була застосована в 60-х роках минулого століття і з того часу використовується в сертифікаційних схемах виробництва здорового садивного матеріалу у всьому світі [2]. Однак не існує універсальної рецептури стосовно мінерального

складу та концентрацій і співвідношення ауксинів та цитокінінів у середовищі для культивування, яка б забезпечувала стабільно високий рівень проліферації всіх сортів. Більш того, існують генотипові собливості культивування сортів суниці на одному й тому ж за складом середовищі.

У відділі вірусології, оздоровлення та розмноження плодових і ягідних культур Інституту садівництва НААН протягом 2004-2008 рр. виконувались дослідження для створення бази безвірусних клонів суниці та розмноження їх з метою закладання маточних насаджень. Досліджували наступні сорти суниці з колекційних насаджень ІС НААН: Хоней, Веселка, Ольвія, Розана київська – раннього строку достигання; Презент, Флоренс, Молінг Пандора – пізнього; Женева – ремонтантний; Сельва, Брайтон, Королева Єлизавета – нейтрального дня.

Першочерговим завданням було виділення маточних кущів суниці за відповідністю помологічним ознакам сорту і відсутністю симптомів хвороб та карантинних об'єктів. З виділених за результатами візуального обстеження

кущів відбирали матеріал для перевірки на вірусоносійство класичним сендвич-методом імуно-ферментного аналізу [3] з використанням сертифікованих специфічних антитіл виробництва Loewe Phytodiagnostics, Німеччина, до 4-х неповірусів: латентної кільцевої плямистості суниці, чорної кільчатості томатів, мозаїки резухи та кільцевої плямистості малини. Результати діагностики представлені на рис.1. З перевірених зразків лише незначний відсоток рослин (10-37 в залежності від сорту) був вільним від вірусів, за якими проводилось тестування. Найбільш інфікованим виявились зразки суниці ремонтантного сорту (90,1%). Серед вірусів, якими інфіковані досліджувані сорти, переважають віруси кільцевої плямистості малини (25 – 84%) та латентної кільцевої плямистості суниці (41 – 75%). Рослини, що за результатами імуно-ферментного аналізу виявились вільними від вірусів, були донорами експлантів для введення в культуру *in vitro* з метою оптимізації складу живильного середовища для прискореного розмноження та оздоровлення від епіфітної мікрофлори.

Pic.1. Рівень інфікованості сортів суниці за строками дос-
тигання.

Pic.2. Проліферація мікропагонів суниці: А- етапи реге-
нерації з первинного експланта; В – мікророзмноження.

Використання стерилізуючих препаратів на етапі введення в культуру показало, що зменшення контамінації до мінімуму забезпечується при вживанні 0,1%-го розчину хлориду ртуті. Для введення в культуру *in vitro* важливе значення має строк вилучення експлантів. Оптимальним для всіх сортів суниці був матеріал, відібраний у липні – на початку серпня, коли спостерігався активний приріст вусів.

Одним з основних питань при мікроклональному розмноженні є вибір оптимального живильного середовища для досягнення максимального коефіцієнта розмноження. Оцінка різних композицій макроелементів, які найчастіше використовуються при мікроклонуванні суниці виявила що оптимальним для досліджуваних сортів є середовище Мурасіге-Скуга [4].

На етапі проліферації (Рис.2) не менш важливим є пошук нових ефективних препаратів для стимулювання пагоноутворення. При мікроклонуванні суниці найбільш вживаним є БАП (6-бензиламінопурин) із групи цитокінінів. Ми вивчали дію різних концентрацій цього препарату на процес утворення додаткових пагонів у експлантів. Концентрація його варіювала на різних етапах дослідження: від 0,2 мг/л в середовищі для ініціювання культури до 0,4- 1,0 мг/л в середовищі для проліферації.

Встановлено, що існують відмінності в рівнях проліферації як між сортами, так і в межах одного сорту при різних концентраціях БАП у середовищі для озмноження. У всіх досліджуваних сортів спостерігали позитивну реакцію на підвищення концентрації БАП у середовищі для розмноження – з її підвищенням зростає коефіцієнт розмноження з максимумом на 4-5 пасажах. Водночас було помічено, що за високого вмісту цитокініну в поживному середовищі (1,0 мг/л і вище) цей показник знижується, змінюється морфологія рослин (спостерігається посилене розростання листової пластинки, викривлення пагонів, гіпергідратація), зменшується їх здатність до вкорінення. При тривалому культивуванні цих сортів (6 і більше пасажів) навіть на середовищі з помірною концентрацією бензиламінопурину (0,6-0,8 мг/л) спостерігалось зниження коефіцієнта розмноження. Очевидно, що накопичення екзогенного цитокініну перевишило необхідний для розмноження фізіологічний рівень і замість стимулюючої дії спостерігається

пригнічення ростових процесів. Оптимальною для досліджуваних сортів суниці є концентрація БАП у межах 0,6– 0,8 мг/л. При такому рівні цитокініну в живильному середовищі найвищий коефіцієнт розмноження демонстрували сорти Веселка, Сельва, Презент, Женева. Отже, ми можем зробити висновок, що рівень проліферації досліджуваних генотипів обумовлений їх спадковими відмінностями.

Для укорінення використовували безгормональне середовище Мурасіге-Скуга, на якому 91-95% мікропагонів утворювали розвинену кореневу систему. В залежності від сорту початок ризогенезу спостерігали на 8-й – 14-й день. На 20-й – 25-й день укорінені рослини були готові до акліматизації (рис.3).

Рис.3 Укорінені в культурі *in vitro* рослини суниці сорту Ольвія.

Для уникнення втрат рослинного матеріалу в перші дні адаптування важливе значення має підтримання високого рівня вологості (до 90%) та температури в межах 16-18⁰ С. Після загартування на вегетаційному майданчику адаптовані рослини придатні для створення маточних насаджень в умовах закритого та відкритого ґрунту (рис.4). Рослини суниці, отримані з використанням методу мікроклонального розмноження, вільні

від вірусних хвороб, оскільки експланти для введення в культуру відбирались лише з тестованих маточних кущів. Культивування *in vitro* забезпечує також оздоровлення від комплексу грибної та бактеріальної інфекції. Тому такі рослини придатні для створення вихідних маточних насаджень, які характеризуються підвищеною вегетативною продуктивністю – мають на 50% вищу продуктивність по розсаді в порівнянні з рослинами, що розмножуються за традиційними технологіями [5].

Рис. 4 Адаптовані рослини суниці після культури *in vitro*.

Таким чином, використання біотехнологічних методів має велике практичне значення для виробництва здорового садивного матеріалу суниці, що сприяє підвищенню продуктивності маточних та плодоносних насаджень.

Література

1. Spiegel S. Virus certification of strawberries / S. Spiegel // Plant virus disease control. – 1998.- P. 320-324.
2. Boxus P.H. Rapid production of virus free strawberry plants by *in vitro* culture P.H.Boxus // Acta Horticulturae.– 1976.– №66.– P.35-38.
3. Clark M.F.Characteristics of the microplate method of the enzyme – linked immunosorbent assay for the detection of plant

virus / M.F.Clark, A.N.Adams// J.Gen.Virol. – 1977. – 34, №3. – P.475-483.

4. Murashige T., Skoog F. A revised medium for rapid growth and bioassays with tobacco tissue cultures/ T.Murashige, F. Skoog // Physiologia Plantarum. – 1962. – №15. – P.473-497.

5. Damiano C. Strawberry micropropagation / C. Damiano – Maryland, USA, 1980.– P.93-101 (In: Proceedings of the conference on nursery production of fruit plants through tissue culture: Application and feasibility. Beltsville)

Соціально-психологічні засоби оптимізації іміджу аграрної науки

Драган О.А. – методист вищої категорії, завідувач відділу методичної роботи Національного екологого натуралистичного центру учнівської молоді

Педагогіка А.С.Макаренка забезпечувала єдність знання та практики, регламентації та творчості, прав та обов'язків. Дослідницький інтерес вихованців органічно поєднувався з «логікою господарювання». Під керівництвом невеликої групи фахівців на наукових засадах було побудоване й зразково велося багатогалузеве сільське господарство (зернове, овочівництво, садівництво, квітникарство, тваринництво, бджільництво тощо). У такому господарстві підлітки вирошували перспективні на той час породи сільськогосподарських тварин та птиці, сорти овочевих та плодово-ягідних культур. Реалізація вирощеної продукції забезпечувала не тільки прибуткове ведення господарства, а й поширення ефективних на той час агротехнологій серед сільських товаровиробників, тобто ці виховні заклади можна вважати своєрідними осередками формування іміджу аграрної науки.

Особливої актуальності проблематика іміджу аграрної науки набуває в умовах реформування аграрного сектору економіки. Ринкові умови внесли певні зміни у ставленні до науки як з боку владних структур, бізнес-спільноти, молодіжного середовища, так і самих вчених. Стало очевидним зниження мотивації наукової діяльності вчених, їхньої публікаційної активності, помітне посилення внутрішньої та зовнішньої міграції. Відсутність визначеності наукової політики створення умов для підтримки ефективного функціонування науки спричинює зниження престижу цієї сфери діяльності для молоді, до виникнення проблеми старіння наукових кадрів, втрати наступності й традиції. Порушена система поширення й

популяризації наукового знання, видання публікацій науково-популярного профілю.

В умовах суспільства економіки знань особливої уваги потребує головний засіб виробництва – людський капітал. Будь-яку з втрачених матеріальних складових наукової діяльності при покращенні економічної ситуації можна відновити, втрату ж національних дослідницьких кадрів не можна відновити за короткий термін навіть при сприятливих умовах [5].

Щоб Україна змогла реалізовувати лінію випереджально-го розвитку, вкрай необхідно активізувати зусилля, спрямовані на поповнення сфери науки талановитою молоддю. Важлива роль тут належить позашкільним навчальним закладам еколо-го-натуралістичного спрямування. Їх структура, унікальна матеріально-технічна база, досвідчені педагогічні кадри створюють сприятливі умови для надання учнівській молоді додаткової біологічної освіти і всебічного розвитку особистості. Позашкільні навчальні заклади протягом багатьох десятиліть займають певну ланку в системі підготовки майбутніх наукових кадрів, мобільно реагують на динаміку соціального замовлення. Вихованці центрів еколо-го-натуралістичної творчості є постійним джерелом поповнення наукових кадрів, вирішення проблеми наступності, виховання нових поколінь вчених, зниження гостроти питань кадрового забезпечення сучасної аграрної науки. Ці позашкільні навчальні заклади є і продовжують бути центрами формування іміджу аграрної науки серед учнівської молоді та селянських господарств, координуючи діяльність аграрних учнівських об'єднань загальноосвітніх навчальних закладів. Сучасні моделі оптимізації іміджу аграрної науки демонструють аграрні учнівські об'єднання, які є джерелом актуального соціального досвіду для його учасників. Тут простежується трудова спрямованість освітніх програм, підготовка старшокласників до індивідуального післяшкільного маршруту, їх вирізняє ефективна економічна діяльність учнів.

Що ж стосується теоретичних розробок, тут серед поки що не численних соціально-психологічних досліджень іміджу

науки варто виокремити найбільш ґрунтовні роботи О.О. Володарської [1]. Автор характеризує імідж науки як систему змістового, емоційно-оцінювального й індикативного компонентів уявлень про суттєві характеристики науки, які включають в себе предметну, групову й особистісну підсистеми. Змістовий компонент предметного іміджу – це уялення про характеристики продуктів наукової діяльності; емоційно-оцінювальний компонент відображає ставлення до результативності різних сфер науки. Змістові ознаки групового іміджу науки включають уялення про когнітивно-соціальні функції науки, про стан науки в суспільстві; емоційно-оцінювальний компонент – показник ставлення до стану наукової спільноти. Змістові параметри особистісної підсистеми іміджу науки включають уялення про індивідуально-особистісні та соціально-психологічні характеристики особистості вченого. Індикативний компонент містить знакові форми сприйняття науки, надаючи йому відмінних особливостей щодо інших соціальних об'єктів [2].

Аналіз літературних джерел дозволяє виокремити певну структуру іміджу науки:

- 1) імідж наукового продукту, ідеї, результату, відкриття;
- 2) імідж наукової спільноти;
- 3) персональний імідж вченого.

Отже, мова йде про імідж предметний, груповий, персональний. Предметний імідж науки – сукупність уявлень про результати, досягнення вчених, продукти їхньої колективної творчої діяльності. Груповий імідж науки – поле уявлень про сучасне наукове спітовариство, функції, виконувані аграрною наукою, про роль науки в суспільстві. Персональний імідж науки розкривається через уялення про індивідуально-особистісні характеристики вчених. Кожний вид іміджу науки наповнюється набором ознак, оцінка яких вказує на вираженість даного параметра в сприйнятті цілісної системи іміджу.

Одним із соціально-психологічних засобів оптимізації іміджу аграрної науки в центрах еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді є розвиток дослідницької компетентності

старшокласників, яка формується в процесі дослідницької діяльності.

Дотепер не досягнуто єдності щодо трактування терміну «компетенція», а також його семантичних категорій «компетентність» й «компетентний». Тому в нашій роботі ми послуговуватимемось таким визначенням: «Дослідницька компетентність це – інтегральна якість особистості, яка виражена в готовності й здібності до самостійного пошуку вирішення нових проблем та творчого перетворення дійсності на основі сукупності особистісно осмислених знань, умінь, навичок, способів діяльності й ціннісних настанов».

Щодо дослідницької діяльності, тут мова йтиме про соціально обумовлений й особистісно значущий творчий процес спільної діяльності двох (й більше) суб'єктів з пошуку рішення невідомого, в процесі якого здійснюється взаємозбагачувальний обмін інтелектуальними, культурними цінностями, результатом при цьому є розвиток інтелектуальних й творчих здібностей особистості.

О.О.Володарською встановлено зв'язок іміджу науки і готовності особистості займатися науковою діяльністю. В роботах А.П.Ляликова визначені такі складові готовності до наукової діяльності:

1) предметно-теоретичну (відображає філософсько-методологічні, соціально-педагогічні, психологічні, організаційно-методичні знання основ дослідницької діяльності);

2) практичну (проявляється через відповідні дослідницькі уміння (проектно-дослідницькі, конструктивно-дослідницькі, дослідницько-організаційні, комунікативно-дослідницькі);

3) мотиваційну [3].

Зміна одного із зазначених компонентів цієї структури впливає на зміну загальної готовності до дослідницької діяльності. Тому, створюючи умови організації навчально-виховного процесу, у фокусі уваги педагогів Центру знаходяться усі зазначені компоненти готовності старшокласників до науково-дослідницької діяльності. Такий підхід дозволяє учням, вихованцям, слухачам успішно оволодівати дослідни-

цькими навичками та уміннями, сприяє формуванню мотиваційної готовності до застосування їх на практиці, відповідно підвищення дослідницької мотивації і бажання суб'єкта поглиблювати і розширювати свої знання суті і форм дослідницької діяльності. У процесі навчання старшокласників в гуртках юних овочівників, рослинників, агрохіміків, генетиків-селекціонерів, фізіології рослин тощо та в аграрних учнівських об'єднаннях розширяються можливості використання ними безпосереднього способу отримання інформації про науку завдяки розвиткові особистісного досвіду дослідницької діяльності, тобто підвищується ймовірність використання безпосередньої наукової інформації як основи формування мотивації до наукової діяльності. Отже, особистісний досвід здійснення дослідницької діяльності в межах навчально-виховного процесу в центрі еколого-натуралістичної творчості є формою реалізації готовності учня до науково-дослідницької діяльності і способом посилення мотивації [4].

З метою формування готовності старшокласників до дослідницької діяльності в галузі аграрної науки в Національному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді розроблена й реалізується програма оптимізації іміджу аграрної науки.

Орієнтовно визначені напрями підвищення іміджу науки:

1) збільшення психологічної близькості старшокласників до науки засобами виявлення можливостей теоретичного матеріалу в практиці сучасного життя;

2) персоніфікація особистості вченого, результати діяльності якого розглядаються на заняттях;

3) опис соціальної ситуації, в якій було отримане наукове знання, наукових дискусій відповідного часу, виокремлення опонентного та референтного кола вчених.

Реалізація програми передбачала такі форми роботи:

- тематичні виступи учнів про опрацьовані статті, опубліковані в науково-популярних виданнях. Ця форма спрямована на розширення знань про результати предметної діяльності сучасних вчених в галузі аграрних наук, розвиток інформованості та інтересу учнів до науки;

- тематичні рольові ігри, спрямовані на засвоєння навичок групової дискусії, публічного виступу, переконуючих впливів, конструктивної критики, групового прийняття рішення;
- підготовка доповідей та їх аналіз з точки зору змісту і форм презентації, що сприяє розвиткові навичок публічного виступу, критичності, співставлення;
- робота у діадах, підготовка спільніх доповідей (доповнення учнями один одного при підготовці окремих частин загальної теми), що сприяє розвиткові логічного та творчого мислення;
- конкурс рефератів, спрямований на розвиток бібліографічних та інформаційно-пошукових компетенцій;
- творчі завдання «Образи аграрної науки», які сприяють засвоєнню методу психологічної біографії майбутнього вченого, здіснення психологічної реконструкції історії життя вченого за допомогою залучення таких джерел як автобіографія, продукти наукової творчості;
- ділова гра «Агентство інноваційно-інвестиційного синтезу», мета якої полягала у вмінні виокремлювати інноваційну складову в майбутній професійній діяльності;
- лекції відомих вчених з актуальних питань сучасної аграрної науки;
- проведення майстер-класів провідними вченими щодо методики презентації наукових досліджень;
- екскурсії до галузевих інститутів НААН України;
- залучення старшокласників до участі у всеукраїнських та міжнародних дослідницьких конкурсах, проектах, програмах («IntelEko - Україна», «Енергія і середовище», «Природа-людина-виробництво-екологія», «Юний селекціонер» тощо);
- підготовка тематики та методики дослідницької роботи вченими галузевих інститутів НААН України для гуртків та аграрних учнівських об'єднань, що сприяє пришвидченню трансферу знань, забезпеченням ефективного зворотного зв'язку між закладами освіти та аграрною наукою; навчаль-

- ними агропромисловими й дослідницькими центрами, агро-технопарками, інноваційними інкубаторами тощо;
- виступи учнів на науково-практичних конференціях, які оцінюються за критеріями компетентності та переконливості, що допомагає їм здійснювати синтез, узагальнення, порівняння;
 - проведення біологічних стажувань на базі галузевих інститутів НАН України та інститутів НААН України;
 - підготовка та захист науково-дослідницьких робіт на секції екології та аграрних наук МАН України;
 - проведення спільних презентацій, виставок тощо з еколого-економічної тематики, передача, обмін зразками виробленої продукції, власними розробками.

Реалізація програми забезпечувалась такими психолого-педагогічними умовами:

- створення можливостей для максимальної реалізації творчого потенціалу старшокласників в дослідницькій діяльності; дана умова реалізується при створенні суб'єкт-суб'єктних відносин, в яких учні стають рівноправними учасниками дослідницької діяльності;
- створення дослідницького розвивального середовища, що полягає у самостійному виборі учнями теми дослідження, рівня складності, форм і способів роботи, самостійній навчально-дослідницькій діяльності, усвідомлення мети роботи й відповідальності за результат, реалізації індивідуальних інтересів учнів;
- спрямованості педагогічного процесу на формування мотивації до науково-дослідницької роботи, стимуляцію навчальної діяльності учнів з розвитку у них дослідницької компетентності;
- виявлення особливостей і створення умов для розвитку суб'єктного досвіду навчально-дослідницької діяльності учнів;

- поетапного розвитку дослідницької компетентності учнів в такій послідовності: формування мотивації - виконавські дії - оцінка результатів (рефлексія) - коригуючі дії.

Таким чином, реалізована технологія оптимізації іміджу аграрної науки ґрунтуються на розширенні і поглибленні досвіду дослідницької діяльності в межах навчання в центрі еколого-натуралістичної творчості шляхом активізації прямого шляху надходження іміджформуючої інформації засобами розвитку характеристик і прийомів творчого мислення; розширення дослідницьких умінь здійснення наукового пошуку, стимулювання самостійності мислення в атмосфері колективної творчості на рівнях: «педагог-учень», «вчений-учень», «учень-учень», розвитку інтересу до отримання нового знання і привабливості дослідницької діяльності, підвищення активності старшокласників в процесі засвоєння навчального матеріалу; формування науково-дослідницької мотивації.

Показниками ефективності реалізації програми є високі результати її учасників на всеукраїнських та міжнародних конкурсах, олімпіадах, виставках (73 відсотки учнів є призерами та переможцями), 77 відсотків старшокласників виявили бажання займатися науковою діяльністю.

Своєрідним латеральним продуктом реалізації програми оптимізації іміджу аграрної науки стало поширення агроеколічних знань серед сільських товаровиробників щодо розвитку нових технологій захисту рослин, використання стійких сортів як одного з важелів регулювання чисельності популяцій шкідливих та корисних організмів, їхньої адаптивної зміни в агроценозі; поширення селекційних досягнень, нових, високотехнологічних, високоврожайних екологічно пластичних сортів.

Дослідницька робота стала важливим соціально-психологічним засобом оптимізації іміджу аграрної науки й серед сільських товаровиробників. В рамках програми аграрні учнівські об'єднання проводили широку просвітницьку й практичну роботу щодо ґрунтоохоронного землекористування, посадки захисних лісосмуг, впровадження ресурсозбережую-

вальних й ґрунтоохоронних технологій, екологічно безпечної й економічно рентабельного землекористування, призупинення деградації земель, викликаної нераціональним агроменеджментом, збереження і відновлення ґрутового потенціалу країни, його родючості, підняття значущості ґрутового покриву – надійної основи продовольчої і національної безпеки держави.

Література

1. Володарская Е.А. Имидж науки как социально-психологический феномен. М.:ИИЕТ РАН, 2006.
2. Володарская Е.А. Индикативный компонент имиджа науки// Имиджелогия -2007: имидж как феномен современной цивилизации: материалы У Межд. Симпозиума по имиджелогии/Под ред. Е.А.Петровой. М.: РИЦА ИМ, 2007. С.116-122.
3. Ляликов А.П. Наука и кризис образования //Проблемы деятельности ученых и научных коллективов/Под ред. С.А.Кугеля. СПб.:СПбГТУ, 1996. С. 222-225.
4. Остроушко Т.О., Драган О.А. Розвиток дослідницьких здібностей учнів позашкільного навчального закладу еколого-натуралистичного спрямування //Обдарована дитина. №1, 2006.С.32-38
5. Сурмін Ю.П. Майстерня вченого: Підручник для науковця.-К.: Навчально-методичний центр “Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2006.-302 с.

Стратегія трудового виховання молоді в умовах реформи освіти в Україні

Пляшечник І.П. – вчитель трудового навчання Хворостівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Любомльського району Волинської області

На різних етапах розвитку суспільства питання використання праці у вихованні людини вирішувалися по-різному. Усі педагоги минулого вважали працю необхідною складовою

всебічного розвитку людини. Про поєднання праці та виховання вперше заговорили педагоги-гуманісти епохи Відродження. Ж. Ж. Руссо вважав, що праця необхідна всім, і багатим, і бідним, та їй треба спеціально навчатися. Й. Г. Песталоцці вбачав у дитячій праці перш за все засіб розвитку фізичних сил, розумових і моральних здібностей дітей, прагнув дати дітям не вузькі ремісничі навички, а різnobічну трудову підготовку.

Ідеї народності та гуманізму, закладені у творчості українських педагогів минулого, знайшли підтримку та розвиток у виховній системі К. Д. Ушинського. Він розглядав працю як необхідний чинник всебічного розвитку людської особистості й обґрутував необхідність фізичної праці в підготовці підростаючого покоління до життя.

Видатний педагог А. С. Макаренко не уявляв трудового виховання без залучення молоді до активної продуктивної праці в умовах виробництва. Він був переконаний у тому, що «праця, яка не має на увазі створення цінностей, не є позитивним еталоном виховання».

Трудове виховання школярів займає одне з провідних місць у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. «Праця і людина, людина і праця – ось мати і батько всіх істин», – писав він. Провідною ідеєю щодо трудового виховання школярів є створення оптимальних умов для розвитку природних індивідуальних здібностей кожної особистості. В. О. Сухомлинський підкреслював, що трудове виховання є гармонією трьох понять: потрібно, важко і прекрасно. Виховання немає і не може бути поза працею і без праці, праця стає вихователем високої моралі тоді, коли людина в процесі праці усвідомлює і переживає своє зростання, відчуває, що кожний новий успіх піднімає її на нову вершину, з якої відкриваються нові горизонти. Він обґрутував технологію раціональної праці і вперше в історії вітчизняної педагогіки сформулював принципи трудового виховання. Вони становлять наукову суть методики трудового виховання.

Певні традиції трудового виховання склалися в нашій школі ще за радянських часів. Багато випускників школи

поглиблювали знання в сільськогосподарських інститутах, технікумах, де здобували почесне хліборобське ремесло. Очолювали важливі ділянки роботи в місцевому господарстві „Дружба”, працювали в інших сільськогосподарських підприємствах. У ті часи в школі здійснювали професійну підготовку трактористів-машиністів. Цю необхідну сільськогосподарську професію отримало близько ста наших дітей. Зміна форм господарювання привела до розпаду великої частини соціалістичних сільськогосподарських підприємств, в тому числі і нашого колгоспу „Дружба”. Але приємно відмітити той факт, що значна частина наших випускників не зрадила хліборобській справі, працюють на землі. Більше двадцяти з них зі своїми сім'ями придбали трактори, сільськогосподарську техніку і успішно ведуть індивідуальні та фермерські господарства, вирощують конче необхідну для людей сільськогосподарську продукцію, творять хліб. І приємно відмітити, що любов до землі була прищеплена батьками та вчителями школи.

Педагогічний колектив школи усвідомив, що школа повинна відіграти вирішальну роль у формуванні власника, господаря землі, психологічної готовності до занять сільським господарством. Не можна стати справжнім господарем землі, не працюючи на ній.

Школі було виділено за рішенням сільської ради 5 га землі, із них 1 га закріплено для навчально-дослідної роботи, а 4 га – для сільськогосподарської продуктивної діяльності.

Структура сільськогосподарських угідь:

сад – 0,45 га
ягідник – 0,25 га
сінокіс – 1,40 га
пшениця – 0,50 га
овес – 1,5 га
навчально-дослідні ділянки – 0,05 га
картопля – 0,50 га
буряк цукровий – 0,10 га
овочі – 0,25 га

Для обробітку землі є трактор, необхідний причіпний інвентар. Створено різновікове трудове аграрне об'єднання, яке працює згідно річного плану. Між ними панує особлива моральна атмосфера співпраці дітей і дорослих, увага один до одного, взаємна довіра і вимогливість, що допомагає підліткам у виробленні життєвих принципів цілеспрямованості, дієвої реакції на труднощі та невдачі.

Сумління праця дітей дає хороші результати. Було вирощено така кількість с/г продукції: з площі 0,40га було зібрано 1400кг великої картоплі по ціні 1.00 грн. за кілограм на загальну суму 1400 грн., 2000кг насіннєвої картоплі по ціні 0.60 грн. за кілограм на загальну суму 1200 грн. і 700кг малої картоплі по ціні 0.25 грн. за кілограм на загальну суму 175 грн., на 0,10 га було посіяно і вирощено 3420 кг цукрового буряка. Буряк було здано на бурякопункт с.Вишнів, в результаті чого було отримано 180 кг цукру по ціні 8.30 грн. за кілограм на загальну суму 1494 грн., з площі 0,50га було зібрано 1270кг пшеници на загальну суму 2540 грн., з площі 1га було зібрано 1400кг овса на загальну суму 2520 грн., і було зібрано соломи 8400кг на суму 420 грн.

На пришкільній ділянці площею 0.25 га було зібрано слідуючі овочі:

Найменування	Кількість, кг	Ціна, грн	Сума, грн
Столовий буряк	300	2.00	600
Морква	300	2.00	600
Капуста	350	1.00	350
Огірки	250	2.00	500
Всього:	1200		2050

Всього оприбутковано овочів 1200 кг на загальну суму дві тисячі п'ятдесяти гривень.

Вирощена продукція використовується для здешевлення гарячого харчування учнів школи. Кошти, вилучені від реалізації сільськогосподарської продукції з навчально-дослідних ділянок використовуються на проведення екскурсій,

надання стипендій обдарованим дітям, придбання новорічних подарунків, закупівлю продуктів харчування та зміцнення навчально-матеріальної бази школи. За кошти школи придбано холодильну камеру «Норд», здійснюється поточний ремонт школи, передплачується періодична педагогічна преса, закуповується насіння і добрива.

Навчальний план школи спрямований на реалізацію ідей та положень Закону України „Про освіту”, на задоволення потреб учнів і виховання почуття господаря на землі. В середніх та старших класах з варіативної складової учні 7 класу вивчають програму „Основи природного землеробства”, 8 класу „Основи технології вирощування рослин та догляду за ними”, 11 клас „Основи автотракторної техніки”.

Працюючи на навчально-дослідній ділянці учні займаються сільськогосподарським дослідництвом.

Дослідно-практичні роботи на земельній ділянці проводяться на основі знань, які набувають учні в процесі вивчення основ наук з широким використанням досягнень сучасної науки і досвіду вирощування якісної сільськогосподарської продукції. Для роботи на земельній ділянці з учнів кожного класу формуються ланки.

Метою досліджень є розробка й вдосконалення елементів технології вирощування сільськогосподарських культур для умов Полісся України.

Об'єкт дослідження – процеси росту й розвитку, формування урожаю рослин капусти білоголової пізньостиглого сорту, картоплі, льону-довгунця, столових і кормових буряків, ячменю.

Предмет дослідження – сорт капусти білоголової сортотипу Амагер: сорт Ярославна, картоплі Слов'янка, буряків столових сорту Носівський, буряків кормових сорту Урсус Полу, ячмінь Аскольд.

Методи дослідження – досліди проводилися у двократній повторності у трьох варіантах.

З даних результатів досліджень можна рекомендувати використання препаратів Вермістим, Гумісол і Вимпел для

підживлення с/г культур як у підсобних господарствах, так і у фермерських. Застосування препаратів є малозатратним так як вони мають невисоку ціну і малі в порівнянні з добривами дози внесення, не потребують різноманітної техніки, а лише обприскувачі. В умовах підсобних господарств їх можна вносити ранцевим обприскувачем.

Для проведення робіт на НДЗД з учнів були створені ланки. Найкраще працювала ланка Мохнюк Зоряни, в складі якої працювали Носуліч Вікторія, Пилипюк Валентина, Підв'язна Алла, Хацюр Тетяна. Усі вони є учнями 8 класу. Якісно і своєчасно проводили догляд за рослинами колекційного відділу вчителі та учні початкових класів.

У школі працювала секція сільського господарства МАН. Учні школи Панасюк Катерина та Кухарський Руслан брали участь у конкурсі-захисті наукових робіт.

На збиранні врожулю

Школа співпрацює з Львівським державним аграрним університетом, що дає можливість учням краще ознайомитися з спеціальностями цього навчального закладу, визначити свій подальший життєвий шлях. Представники університету і учні

школи проводять зустрічі. Як результат співпраці сім учнів навчаються в цьому навчальному закладі, а закінчили три учні. Троє учнів школи здобувають професію тракториста в Луківському ПТУ.

Економічні умови сьогодення роблять проблему трудового виховання ще актуальнішою, бо зростає необхідність забезпечувати через школу практичну підготовку учнівської молоді до праці, адже в наш час професійні навчальні заклади не спроможні охопити навіть половини молоді, а це значить, що кожна друга молода людина вступає в доросле життя повністю або частково непідготовленою до трудової діяльності.

Отже, в умовах глибоких якісних змін, які відбуваються сьогодні в українському суспільстві, функція підготовки сільською школою своїх вихованців до свідомого вибору професії хлібороба і творчої праці в оновлюваному сільськогосподарському виробництві стає однією із важливих.

Учбово-дослідницька робота учнів на шкільних ділянках Донецької області

Kirilenko С.К. – завідувач лабораторії сільського господарства Донецького обласного еколого-натуралістичного центру, кандидат біологічних наук.

Видатний класик сучасної педагогіки А.С. Макаренко вважав, що вирішальним фактором формування особистості є поєднання навчання з продуктивною працею. Він писав: «в воспитательной работе труд должен быть одним из самых важных элементов. Ребенок будет членом трудового общества. Его значение в этом обществе, ценность его как гражданина будет зависеть исключительно от того, насколько он в состоянии будет принимать участие в общественном труде, насколько он к этому труду будет подготовлен» (В сб. А.С. Макаренко «Воспитание детей в семье. Воспитание в труде.» Изб. соч. Т 2. М., 1973).

В останні роки в школах Донецької області значно пожвавилась дослідницька робота учнів завдяки покращенню таких форм роботи як шкільні творчі об'єднання, створення профільних класів з рослинництва, тваринництва, механізаторів. В них проходить формування особистих якостей учнів.

В дослідницькій роботі учнів треба виділити 2 основних напрями. Це дослідництво старшокласників, в якій значну частину займає сільськогосподарська тематика. Ця робота носить дослідницький характер, вона допомагає вирішити учебово-виховні завдання, завдання підготовки школярів до життя.

В школах Великоновосілківського району учні старших класів під керівництвом вчителів Юрія Володимировича Ракова та Наталії Олександровни Кнауб та протягом багатьох років учні на полях виконують складні дослідницькі роботи за завданнями вчених Донецького національного університету по вивченю дії рідких мінеральних добрив гумінової природи на сою, гречку, ріпак ярий, яру пшеницю тощо та нових рістактиваторів на деякі польові та овочеві культури. Результати цих дослідів дозволяють зробити висновки, важливі для практиці сільськогосподарського виробництва.

Сільськогосподарське дослідництво є одним із напрямів роботи юних фермерів Красноармійської райСЮН, якими керує Раїса Василівна Константинова. У своїй роботі вона використовує передові форми і методи, проводить дослідницьку роботу з рослинництва, результати якої знайшли застосування на полях учнівських виробничих бригад, розвиває вміння працювати групами, колективно і самостійно. Це свідчить про практичне цілеспрямовання дослідів, що проводяться їх високий рівень і у теперішній нелегкий час юннати не залишають своїх позицій: вони на навчально-дослідних ділянках вирощують різні види рослин, проводять спостереження. У такому підході є багато переваг, перед усім зможе отримати кінцевий результат. Коли дитина працює на себе їй допомагає сім'я, – якщо дослід цікавий, ним допомагають займатися брати, сестри, а інколи і батьки. Тобто це вже народжується нове об'єднання як форма навчально-виховного процесу.

Родина – гурток. В об'єднанні «Юні фермери» сформувалися династії юннатів: Високий Олег (випускник об'єднання «Юні фермери») – Висока Марина; Голощук Роман – Голощук Інна; Сандіміркини Ольга, Юлія, Ірина, Інна, тепер Михайло; Маранди Ельвіра, Земфіра, Олеся, Вадим.

Зараз Раїса Василівна працює по проблемі «нові форми роботи об'єднання «Юних фермерів» (дослідництво) – формування дослідницьких вмінь на заняття об'єднання». За цією програмою проведені досліди за темами:

- ✓ «Вплив глибини загортання насіння на врожай соняшника сорту Еней» (ланковий Станіслав Сапон) на площі 240 м²;
- ✓ «Вплив підживлення мінеральними добривами на врожай кормового буряка сорту Центавр» (ланкова Наталя Церковнікова) на площі 120 м² (цю роботу учні виконували за завданням головного агронома ООО «Дружба» Жабського М.В.);
- ✓ «Вплив норм висіву на врожай озимої пшениці» (ланкова Марина Висока) на площі 200 м², за цим дослідом показана можливість отримувати врожай сорту Ахтирчанка 43 ц/га при використанні в ньому норми висіву 5,5 млн зерен на 1 га в порівнянні з 4 млн зерен на 1 га у контролі.

Другим напрямом є дослідницька робота учнів 5-6 класів, пов'язана з вивченням ботаніки. Основною метою цієї роботи є закріплення та поглиблення знань, отриманих учнями на уроках біології, зв'язок їх з життям, отримання деяких практичних умінь та навичок.

З тематикою дослідів учні Зорянської школи Костянтинівського району під керівництвом вчителя біології Олени Михайлівни Фостик знайомляться в процесі вивчення відповідних тем та розділів програми біології по ботаніці. Досліди розподіляються між ланками класів. Підготовка ділянок до посіву проводиться в позакласний час. Усі роботи проводяться по раніше розробленому вчителем плану разом з учнями. Отримані результати обговорюються восени. За підсумками практичної роботи учні усіх класів проводять шкільне «Свято врожаю».

В тематиці дослідницької роботи учнів області та методиці постановки дослідів знаходить відображення специфіки, яка обумовлена місцевими природнокліматичними умовами.

В Донецькій області поширено таке напрялення як створення профільних за різними напрямами сільськогосподарських шкіл. Так, в Мар'їнському районі існує Катеринівська профільна школа рослинників-овочівників, якими керує вчитель біології Гаркуша В.В. До цієї школи увійшли учні 10-11 класів, які влітку працюють на ланах місцевого КСП «Катеринівське». В минулому році на полях закріпленої площи вони зібрали моркви 120 кг, цибулі 90 кг, кабачків 120 кг, буряку столового 190 кг, томатів 105 кг, огірків 85 кг.

В області поширюється створення профільних шкіл з механізаторським напрямом. Так, в Павлівській ЗОШ Мар'їнського району існує профільна школа механізаторів, в якій навчаються і працюють 31 учень старших класів. Учні отримують теоретичні знання про сільськогосподарську техніку, самостійно обробляють землю площею 19,6 га, приймають участь у механізованому збиранні врожаю. Аграрні школи механізаторів створено також в Лисівській, Піщанській, Сергіївській, Новотроїцькій загальноосвітніх школах Красноармійського району, в яких більш ніж 10 років вивчається курс виробничого навчання за спеціальністю «Тракторист-механізатор» категорії А. На протязі останніх років серед учнів, які отримують права «машиніста-тракториста», щоосені проводиться районний конкурс «Юний орач». В 2011 році у відбірковому турі конкурсу взяли участь 78 учнів 10-11 класів, 8 кращих учнів увійшли до фінального етапу. 4 з них стали переможцями, які отримали дипломи відділу освіти, відділу у справах сім'ї, молоді та спорту та грошові премії.

В Богоявленській ЗОШ І-ІІІ ступенів Мар'їнського району створені профільні класи за тваринницькими напрямками:

1. Бджільництво;
2. Свинарство;
3. Конярство;
4. Велика рогата худоба.

Навчання проходить 2 рази на тиждень на базі «Тваринницької молочнотоварній ферми», а також на базі свиноферми. На молочнотоварній фермі біля 580 голів молодняку, за яким доглядають учні профільних класів. Вони знайомляться з заплідненням, вибравкою корів, підготовкою та складанням раціонів кормів, особливостями годування. Крім того, учні проходять практику на свинофермі, на якій налічується понад 1000 свиней. Вони доглядають за тваринами, беруть участь в полумеханізованій роздачі кормів, навчаються складати раціони в залежності від пори року.

Нині заслуговує уваги аграрне учнівське об'єднання «Антей» в Петровській ЗОШ І-ІІІ ступенів Волноваського району, в якому кількість учнів дорівнює 80, за якими закріплена площа 11,5 га та величезний сад. Учнівське об'єднання має свій машинно-тракторний парк. На ділянці учні саджають і доглядають за овочевими культурами: картоплею, цибулею, кабачками, огірками, морквою, квасолею, томатами. Щоліта школярі отримають гарні врожаї цих культур, завдяки чому шкільна їdalня забезпечується овочами та фруктами, що здешевлює обід на 25%. Учні виробничої бригади нагороджені грамотами за участь в обласній виставці, присвяченій 80 річчю Юннатівського руху на Донеччині «Від краси природи до краси душі». Протягом останніх років бригада нагороджена за активну участь у Всеукраїнському зльтоті УВБ.

Учнівська виробнича бригада школи працює протягом року. Взимку члени бригади вивчають в кабінетах машиноведення під керівництвом кваліфікованих фахівців сільськогосподарську техніку. Керівники та фахівці КСП «Петрівське» постійно зустрічаються зі старшокласниками, ставлять перед ними практичні завдання з питань організації в бригаді.

Праця в учнівських виробничих бригадах при навчанні в профільних класах, сільськогосподарське дослідництво пробуджує та розвиває у школярів області пізнавальні інтереси, сприяє більш поглибленню використанню отриманих знань на практиці та вихованню поваги до землі та сільськогосподарської праці.

Навчально-виробничі бригади, як засіб підвищення професійної компетентності учнів

**Губар М.Г., Закидальська І.М. –
викладачі Колківського вищого професійного училища Маневицького району
Волинської області**

Сучасному суспільству потрібен такий громадянин, який був би освіченим, умів працювати в колективі і самостійно. Професійно-технічні навчальні заклади трудову підготовку учнів здійснюють у відповідності з вимогами що ставляться до людини сучасним виробництвом. Мета трудової підготовки – формування людини, смислом життя якої повинна стати свідома, чесна й сумлінна праця. Саме такої праці вчаться учні профтехучилищ на заняттях з професійно-практичної підготовки. Характерною особливістю професійно-практичної підготовки є те, що вона передбачає педагогічний, виховний, економічний і соціальний аспекти. Виробниче навчання учнів сприяє їхньому фізичному й розумовому розвитку, підвищенню їхньої загальної працездатності, виконанню свідомої дисципліни, почуття обов’язку й відповідальності за доручену справу, розвиткові самостійності, ініціативи, вияву творчих здібностей.

Під час виробничого навчання, як правило, виділяється група учнів, які з підвищеним інтересом ставляться до агротехнології. З таких учнів формуються учнівські виробничі бригади, які на полях навчального господарства училища удосконалюють свою професійну компетентність, займаються науково-дослідною роботою.

Учнівська навчально-виробнича бригада є однією з організаційних форм роботи з молоддю, яка забезпечує поєднання навчання з продуктивною працею й одержанням необхідної виробничої підготовки.

Основними завданнями роботи навчально-виробничої бригади є:

- підвищення професійної підготовки учнів до успішної роботи в галузі сільського господарства;

- підвищення інтересу до вивчення фахових предметів;
- виховання в учнів наукового підходу до ведення сільського господарства через залучення їх до дослідницької роботи;
- піднесення рівня трудового, естетичного і фізичного виховання учнів.

Учнівська виробнича бригада у Колківському ВПУ була створена за спільним рішенням дирекції училища, працівників Поліської дослідної станції Національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства і агрохімії ім. О.Н.Соколовського» та Волинського центру «Облдержродючість».

Діяльність навчально-виробничої бригади розпочалася з того, що за нею була закріплена окрема земельна ділянка навчального господарства. Учні були ознайомлені із сівозмінами полів. Потім під час колективного обговорення вирішили, які культури вирощувати. Бригаду забезпечили необхідними матеріалами, добривами, інвентарем. Для керівництва учнівською бригадою були призначенні спеціалісти, які інструктували, надавали консультації, стежили за діяльністю, дотриманням технології, техніки безпеки та виробничої санітарії. Сама бригада складається із ланок, на чолі яких є ланкові, а всією бригадою керує бригадир. Найвищим органом є загальні збори учнівської виробничої бригади.

Бригадир, отримавши завдання від керівника-викладача, передає його лінковим. Ті, в свою чергу, стежать за виконанням завдання, відповідаю за виконану роботу, ведення щоденника, оформлення дослідів.

Упродовж 2010-2012 років учнівська бригада працювала над такими питаннями:

- вплив органічних місцевих добрив на врожайність капусти в умовах поліської зони;
- застосування нових агротехнологій під час вирощування картоплі та озимих зернових;
- використання сучасних засобів захисту рослин від шкідників і хвороб;
- ефективність внесення біодобрива, створеного шляхом ферментації на врожайність картоплі;

- вплив спільного використання пастоподібних гумінових добрив та мінеральних добрив на врожайність картоплі.
- Працюючи над цими питаннями учні зобов'язали:
- вивчити досягнення аграрної науки та виробництва, проводити дослідницьку роботу;
- усі етапи роботи виконувати на високому агротехнічному рівні з широким використанням різноманітної сільськогосподарської техніки на основі знань, отриманих під час вивчення навчальних предметів агротехнологія, сільськогосподарські машини, трактори.

Після закінчення сільськогосподарського року було вивчено врожайність вирощених культур, описано результати дослідів, підведено підсумки діяльності учнівської виробничої бригади. В результаті учні переконалися, що застосування нової системи удобрення забезпечило підвищення врожаю картоплі на 22%, капусти на 17%, відновлення родючості ґрунту, зростання в ньому вмісту поживних елементів на 15-21%. А технологія спільного використання пастоподібних гумінових добрив та мінеральних добрив підвищила врожайність картоплі на 35-45%.

Учні, які досягли високих показників у виконанні виробничих завдань на дослідницькій роботі, були нагороджені грамотами, преміями, подарунками. Продукція, вирощена бригадою була передана в ідалню училища.

Проведене анкетування членів бригад показало, що учні задоволені роботою, тому що вони навчилися:

- планувати спільну діяльність і свою зокрема;
- економно ставитися до всіх видів ресурсів;
- дбати про якість вирощеної продукції;
- цінувати і раціонально використовувати робочий час;
- аналізувати і підсумовувати зроблене;
- практично пізнавати та кі моральні категорії, як взаємозалежність, взаємодопомога, співробітництво, взаємоконтроль;
- свідомої дисципліни, організованості, відповідальності;

- раціональних прийомів трудових операцій; застосовувати передові методи роботи й форми її організації, зокрема колективні та самоврядування.

На нашу думку, діяльність учнів у навчально-виробничих бригадах істотно впливає на рівень їхніх навчальних досягнень з фахових предметів, зокрема, і професійну компетентність взагалі.

Діагностування показало, що у членів бригад на 27 %вищі навчальні показники, ніж в інших учнів. Вони після закінчення училища продовжують навчання у вищих навчальних закладах агропромислового спрямування. Не можна відкидати і мораль-ного аспекту участі учнів у виробничих бригадах. Діяльність у такому обєднанні сприяє формуванню в них працьовитості, чесності, наполегливості, поваги до людей праці, розвитку їхньої творчості.

Змагання для справжніх чоловіків, хоча і юних....

Рикунова Н.С.– директор Красноармійської районної станції юних натуралістів Донецької області

Кірілленко С.К. – завідувач лабораторії сільського господарства Донецького обласного еколого-натуралистичного центру, кандидат біологічних наук

Ребенок должен учиться какому-то производительному труду, добиваться какой-то квалификации...

A.C.Макаренко

Правильно організоване трудове виховання, навчання та професійна орієнтація, безпосередня участь школярів в суспільно корисній, виробничій праці є незамінними факторами усвідомленого відношення до навчання, громадського

становлення, морального та інтелектуального формування особистості, її фізичного розвитку. А.С.Макаренко писав «Ребенок будет членом трудового общества. Трудовые качества не даются человеку от природы, они воспитываются в нем в течение его жизни, и в особенности в молодости».

З давніх – давен українці не уявляли себе без землі – матінки. Поважали її, любили, іноді навіть обожнювали. За таке ставлення вона завжди платила щедрим та багатим врожаєм.

В рамках трудового виховання та навчання школярів Красноармійського району передбачена робота учнів з вирощування сільськогосподарських рослин, сільськогосподарське дослідництво, допомога місцевим ООО та КСП, оволодіння школярами практичними навичками водіння трактора, навчання школярів проведенню за допомогою сільськогосптехніки оранки, боронування, культивації. Раніше вважалось, що оволодіти технікою можуть тільки дорослі селяни, проте в Красноармійському районі це зовсім не так. В цьому можна було переконатися завдяки районному конкурсу «Юний орач», в ході якого сільські юнаки (серед них є дівчата!) вправно поралися на полі на своїх залізних конях.

Історія районного конкурсу «Юний орач» сягає в далекі 70-ті. Один з директорів шкіл, який і тепер приїздить на змагання, аби повболявати за своїх учнів, в далекому 1976 році брав участь в такому ж конкурсі. Але тоді було все по-іншому – і кількість учасників, і наявність старої техніки, і підходи в господарюванні. Проте незмінною залишилася мета цього конкурсу – пропаганда сільськогосподарських професій, заохочення викладання виробничих професій в школах району, робота, спрямована на те, щоб молодь не бігла з села, а навпаки залишилась в ньому назавжди. І в цьому важливу роль та підтримку конкурсів надає управління агропромислового розвитку Красноармійської райдержадміністрації та відділ у справах сім'ї, молоді та спорту.

Конкурс складається з двох етапів – теоретичного та практичного (оранка).

Піщанська сільська рада та загальноосвітня школа завжди гостинно зустрічають учасників та гостей конкурсу. І ось змагання починаються. У першому теоретичному конкурсі: відповідь на фахові запитання та «кіт в мішку» (учасник отримує мішок з тракторними деталями і треба, взявши в руку будь-яку з них, всліpu назвати, що це таке). При цьому усі учасники показали високі знання теорії та кмітливість у складних ситуаціях. А потім на юних орачів чекає головне випробування – проведення оранки. Спочатку кожен учасник має прокласти пробну борозну, декілька пробних заїздів під пильним оком майстрів – наставника. Свою майстерність хлопці демонструють на двох тракторах, один з них старенький «товариш» Піщанських учнів, інший у користування конкурсантів надав керівник агрофірми «Лісівська». Цей трактор «пригнав» на поле Роман Кабанець, який в 2006 році був переможцем «Юного орача», а після закінчення школи трудиться в агрофірмі і не жалкує про вибір професії.

Десятий традиційний конкурс, який проходив в 2008 році було присвячено 85-річчю Красноармійського району, що надало цій події ще більш значимості, про це зауважив, звертаючись до юних орачів начальник відділу освіти райдер-жадміністрації Віктор Земляний. Він побажав, щоб отримані в школі знання та навички принесли успіх у нинішньому змаганні, також знадобились в самостійному житті. Вітаючи конкурсантів та їх дублерів і наставників – майстрів виробничого навчання, директор Сергіївської ЗОШ Віктор Огарко, який свого часу теж був переможцем цього конкурсу, побажав юнакам перемоги, шанувати рідну землю і людей, які трудяться на неї.

В 2012 році у відбірковому турі конкурсу взяли участь 780 учнів, лише 8 найкращих учнів дійшли до фінального етапу. Четверо з них стали переможцями:

1 місце – Безрук Дмитро (Лісівська ЗОШ)

2 місце – Засидко Олександр (Сергіївська ЗОШ)

3 місце – Дубина Микола (Сергіївська ЗОШ)

- Бугайов Микола (Новотроїцька ЗОШ).

Переможці отримали дипломи відділу освіти, відділу у справах сім'ї, молоді та спорту і грошові премії.

Цей конкурс вже котре підтверджив, що трудовому вихованню підростаючого покоління в районі приділяється значна увага і традиції, що виникли ще в 70-ті роки минулого століття, не забуті, а навпаки, розвиваються, набуваючи нових відтінків.

І як би не склалося майбутнє учнів, трудове вміння і гарні будуть їм потрібні у будь-якій сфері діяльності. Ось чому трудовий елемент, який виховується у конкурсах «Юний орач», готове школярів району до дорослого життя.

Трудове виховання молоді через практичну діяльність учнівських лісництв Луганщини

Кельціян Н.Ю. – завідувач методичним відділом Луганського обласного центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді

Трудове виховання – виховання свідомого ставлення до праці через формування звички та навиків активної трудової діяльності. [2]

Основна ідея нової системи трудового виховання в умовах реформи освіти України – поєднання навчання учнівської молоді з педагогічно доцільною індивідуальною та колективною суспільною і виробничою діяльністю.

Одне з найголовніших завдань трудового виховання молоді в сучасному освітньому просторі – це формування усвідомленого ставлення до праці як основи життедіяльності. Завдання трудового виховання зумовлені загальнолюдськими потребами життя людини в суспільстві та природному середовищі.

Загальноосвітні, позашкільні заклади держави мають досить великий досвід заличення учнів до продуктивної праці.

Однією з традиційних форм організації продуктивної праці школярів є учнівські лісництва.

Робота в учнівських лісництвах Луганської області проводиться за пошуково-дослідницьким, просвітницьким, практичним напрямками. Велику увагу керівники учнівських лісництв приділяють профорієнтаційній роботі.

Юні лісівники Луганської області допомагають робітникам лісового господарства вирощувати сіянці лісових порід; висаджувати та доглядати саджанці; виготовляти та розвішувати штучні гніздівлі для птахів; заготовляти насіння деревних порід тощо.

Великий досвід роботи має учнівське лісництво Вільхівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Станично-Луганського району (працює з 1983 року), керівник Левченко К.М. За учнівським лісництвом закріплена ділянка лісу площею 72 га і 0,03 га лісового розплідника.

Юні лісники доглядають за лісовим масивом, виконують практичну лісогосподарську роботу. Щорічно збирають 400-500 кг жолудів, 7-8 кг насіння берези бородавчастої, розвішують 100-120 шпаківень і синичників, доглядають за лісовими культурами на площі 4,5 га, готують до висадки саджанців сосни звичайної.

Окрім практичної роботи з допомоги лісництву, школярі займаються різноманітними дослідженнями в області лісового господарства. Тематика досліджень, що проводять члени учнівського лісництва дуже актуальна для умов степового лісорозведення. Досліджується можливість зеленого живцювання чагарників та хвойних порід (ялівця козацького, туї східної, жасмину, спиреї); проводяться лісопатологічні обстеження на наявність звичайного соснового пильщика.

В останні роки у зв'язку з обмеженою площею у лісорозсаднику та з метою захисту кореневої системи сіянців від пошкодження личинками травневого хруща, використовують методику вирощування сіянців у коробах.

Члени учнівського лісництва також знайомляться з сучасними технологіями лісорозведення. У лісництві застосовують систему Jiffy-7 для вирощування сіянців лісових культур з метою створення для лісових культур оптимального біологічного початку. Система дає можливість раннього висаджування у полі і отримання лісових культур високої якості.

Активно працює також учнівське лісництво Успенської гімназії №1 Лутугинського району, (засновано у 2003 році), керівник Кот А.П. Воно співпрацює з Іванівським ДЛМГ, Успенським мисливським лісництвом.

Самі юні лісівники з захопленням аналізують роботу учнівського лісництва. За словами випускників, учнівське лісництво є хорошиою життєвою школою: «Ми робимо важливу справу для держави – садимо ліс. Колись цей ліс виросте, ми прийдемо туди, і приємно буде розказати своїм дітям, що це же ми своїми руками його посадили!»

Також серед найбільш активно працюючих об'єднань області слід відзначити ще декілька учнівських лісництв – Лиманської ЗОШ I-III ступенів Старобільського району (керівник – Ткаченко Л.М.), Веселогірської ЗОШ I-III ступенів Слов'яносербського району (керівник – Рябова О.І.), Новоайдарського навчально-реабілітаційного центру для дітей з захворюваннями серцево-судинної системи, органів дихання (керівник – Котовий О.В.), Карпатської ЗОШ I-II ступенів №16 Переяславського району (керівник – Павленко Л.І.)

Велика увага у більшості учнівських лісництв приділяється профорієнтаційній роботі. Юні лісівники отримують інформацію щодо професій, пов’язаних з лісовим господарством; вчаться ставитися до праці інших з повагою, розуміючи наскільки почесними є професії, пов’язані з лісом, дізнаються про спеціалізовані навчальні заклади, де можна отримати освіту за обраним фахом. Діти, спостерігаючи за роботою працівників лісництв, та допомагаючи дорослим, дізнаються, що професії, пов’язані з лісом, не тільки потрібні, а й геройчні,

адже важливо не тільки посадити, виростити ліс, а й зберегти його.

За останні 5 років 45 випускників шкіл, членів учнівських лісництв продовжили навчання у Харківському університеті імені В.В. Докучаєва, спеціальність «Інженер лісового господарства»; Луганському національному аграрному університеті спеціальність «Лісове господарство»; Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка спеціальність «лісове і садово-паркове господарство».

Луганський ОЦЕНТУМ з метою активізації роботи учнівських лісництв та об'єднань учнівської молоді області, вдосконалення допрофесійної підготовки учнівської молоді з основ лісового господарства, виявлення рівня теоретичної та практичної підготовки юних лісівників області та залучення до реалізації обласної програми “Ліси Луганщини” починаючи з 2009 року проводить щорічні обласні конкурси юних лісівників та лісничих. Знання дітей, роботу учнівських лісництв оцінює досвідчене журі, членами якого стають представники обласного товариства лісівників України, Станично-Луганського лісомисливського господарства, Луганської обласної екологічної інспекції, Луганської обласної організації Українського товариства охорони природи, Луганського ОЦЕНТУМ..

I обласний конкурс було присвячено пам'яті Вєрбіна А.Є., знаного вченого, в минулому директора Луганської обласної агролісомеліоративної станції, ентузіаста еколого-натуралістичної роботи з дітьми.

II обласний конкурс було присвячено пам'яті Симоненко О. П. (1913-1989), заслуженого лісівника України, начальника Луганського обласного управління лісового господарства з 1949 до 1974 року. Завдяки зусиллям, професійному таланту, організаторським здібностям Симоненко О.П. та наполегливій праці лісівників області, лісистість області збільшилася з 5% до 11%.

III щорічний обласний конкурс юних лісівників і юних лісничих було проведено на базі екологічного табору Лугансько-

го ОЦЕНТУМ на ст. Н.Іллєнко Станично-Луганського району. Цей конкурс було присвячено пам'яті Башлая В. І. (1927-1997) – заслуженого лісовода України.

Конкурс проводиться в два етапи – заочний і очний (захист науково-дослідницьких робіт, презентація роботи учнівських лісництв, перевірка теоретичних знань та практичних вмінь). Юні лісівники щорічно показують високий рівень знань про ліс як біоценоз, біологічні особливості та народногосподарське значення лісової фауни, основи лісогосподарської справи, основи раціонального природокористування, охорону і захист лісу; а також практичні навички користування приладами, знаряддям і механізмами, які застосовуються під час проведення лісогосподарських робіт.

Праця в учнівському лісництві нелегка, але глибоко змістовна і результативна, вкрай необхідна суспільству. Працюючи поряд з дорослими, школярі набувають життєвого досвіду, досвіду спілкування у виробничій сфері. Продуктивна праця вдосконалює трудові вміння і навички учнів, розвиває суспільну активність, волю, й такі важливі риси характеру, як дисциплінованість, відповідальність, ініціативність, точність.

Учнівське лісництво як форма роботи за багаторічне існування показала себе дуже результативною. Учнівські лісництва – це потужна сила у справі формування справжніх господарів лісу та свого краю.

Література

1. Вербицький В.В. Трудове виховання – шлях до формування особистості. // Рідна школа. – 2008 – № 7-8 – с.8-9.
2. Волкова Н. П. Педагогіка. К.: Видавничий центр «Академія», 2001.
3. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка у записаннях і відповідях. 2006.
4. Степове лісорозведення у Луганській області. Луганськ. ЛОЦЕНТУМ, 2011.

Стратегія трудового виховання молоді в умовах реформи освіти в Україні

Гладчук О.Л. – вчитель біології ЗОШ I-III ступенів м. Устилуг Володимир-Волинського району Волинської області

В основних орієнтирах виховання вказується, що процес становлення незалежної демократичної України з її прагненням стати повноправним членом європейської спільноти передбачає всебічне утвердження в суспільному та індивідуальному бутті цивілізованих норм життя на основі загальнолюдських цінностей та духовних, моральних і культурних зasad життя українського народу. Тому мета сучасного освітнього процесу – не тільки сформувати необхідні компетенції, надати ґрунтовні знання з різних предметів, а й формувати громадянина, патріота; інтелектуально розвинену, духовно і морально зрілу особистість, готову протистояти викликам глобалізації життя.

Основою сучасного виховного процесу є людина як найвища цінність. Головною тенденцією виховання стає формування системи ціннісного ставлення особистості до соціального і природного довкілля та самої себе. Набирає сили тенденція гармонійного поєднання інтересів учасників виховного процесу: вихованця, котрий прагне вільного саморозвитку і

збереження своєї індивідуальності; суспільства, зусилля якого спрямовуються на моральний саморозвиток особистості; держави, зацікавленої у тому, щоб діти зростали громадянами-патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце у цивілізованому світі.

Сучасний зміст виховання в Україні – це науково обґрунтована система загальнокультурних і національних цінностей та відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, природи, мистецтва, самої себе. Система цінностей і якостей особистості розвивається і виявляється через її власне ставлення.

Ціннісне ставлення до праці є важливою складовою трудового виховання особистості. Воно передбачає усвідомлення дітьми та учнівською молоддю соціальної значущості праці, розвинену потребу в трудовій активності, ініціативність, схильність до підприємництва; розуміння економічних законів і проблем суспільства та засобів їх розв'язання, готовність до творчої діяльності, конкурентоспроможності й самореалізації за умов ринкових відносин, сформованість працелюбності як базової якості особистості.

Трудове виховання є системою виховних впливів, мета яких полягає у морально-психологічній підготовці учнів до майбутньої професійної діяльності. Високий рівень її розвитку передбачає оволодіння особистістю загальними основами наукової організації праці, вмінням ставити мету, планувати її досягнення, організовувати своє робоче місце, раціонально розподіляти сили і засоби досягнення бажаного результату, аналізувати процес і наслідки власних трудових зусиль, вносити необхідні корективи.

Трудове виховання учнів повинно бути спрямоване на виховання психологічної і практичної готовності учнів до праці: сумлінне ставлення до праці, внутрішня потреба працювати на повну силу, ставлення до праці як до необхідності й потреби людини.

А.С.Макаренко зазначав, що « ...прекрасні, перспективні педагогічні ідеї прикривають повну наукову порожнечу. І в кінцевому результаті тон задається не школою, а сім'єю, вулицею, перервами між уроками і взагалі тими хвилинами, коли перед нами нема педагога. Зміст навчальної роботи визначається дитячим інтересом, а саме паралелізмом праці і знань; певним чином цей паралелізм може бути вираженим у співвідношенні праці і інтересу дітей. Те, що не виражено в інтересі дитини, не буде паралельно його праці, його життю. Якими б перспективними ми не запропонували його дитині, ця перспективність буде лише в уявленнях вчителя, в його задоволенні у випадку вдалого проведення уроку.»

Які ж інтереси у сучасної дитини? Доступність засобів зв'язку, й можливість спілкуватися з другом на іншому кінці світу, мобільний телефон, який вже давно став не простим засобом зв'язку. Дитині не потрібно перегортати журнали дозвілля чи навіть заходити на відповідні сайти в інтернеті: досить завантажити запит на мобільному телефоні на тему, що цікавить, і відповідь не змусить себе довго чекати. Вони хочуть усього сьогодні й відразу. Незважаючи на зміну способу життя й появу більших можливостей, основні бажання залишилися незмінними: сучасна дитина хоче бути знаменитою і багатою. Тільки от чи станеш успішною людиною на полі із сапкою.

Якщо вже опиратися на інтереси дітей, то у більшій мірі вони з'являються під час виконання практичної роботи, там де діти самостійно можуть застосувати свої навички або виробити їх. Але рідко він проявляється до теоретичних наук, алгебри, граматики. Макаренко зазначав, що « людство не вивчало алгебру за підручниками, але пізнало її закони. Так і у дітей повинен виникнути природній інтерес.» І ось тут важке завдання лягає на плечі педагогів. Зацікавити учнів трудовою та навчальною діяльністю.

Основою всієї системи трудового виховання є суспільно-корисна праця учнів. Вона включає:

- суспільну роботу – таку діяльність, яка сприяє досягненню мети організації учнівського колективу культурно-масового обслуговування населення;
- самообслуговування;
- виробничу працю – суспільно-корисну трудову діяльність учнів, пов'язану з створенням матеріальних цінностей суспільного використання як в умовах школи, так і в сфері виробництва.

Самообслуговування в школі та сім'ї – це найбільш доступний і повсякденний вид праці. З нього розпочинається виховання у дитини працелюбності, залучення її до все більш складних видів трудової діяльності. Досвід показує, що педагогічно правильна організація цієї праці стає доброю звичкою, не тільки обов'язком, а й потребою школярів.

Привчання дітей до самообслуговування розпочинається в сім'ї. Яким чином організувати цю працю, щоб вона найефективніше сприяла в загальній системі виховання сприяє тому, що праця з самообслуговування вирішенню задач трудового виховання?

Першим етапом трудового виховання є поступове привчання дітей до невеликих та посильних для їхнього віку трудових завдань. В цей період краще привчати дітей до самообслуговування. Наступним етапом є розширення видів праці від самообслуговування до обслуговування сім'ї в цілому. Уже молодший школяр може пришити гудзик до сорочки молодшого брата чи сестри, випрасувати рушники і т.д. Важливим у трудовому вихованні є і врахування індивідуальних особливостей учнів. Так, фізично ослабленим дітям, не звільняючи їх від праці, слід доручати нескладну роботу, бажано на свіжому повітрі.

Важко дати рекомендації на всі випадки життя. Але вчителям слід пам'ятати, що при використанні праці як засобу виховання головним є те, що потрібно обмірковано ставитись до трудових справ, частіше радитись з колегами, вожатими, класними керівниками.

В організації навчальної праці учнів найважливішою є проблема активізації їх пізнавальної діяльності у процесі

виконання трудових завдань. Передовий досвід шкіл країни переконує, що якщо учням доручати окремі, порівняно прості, види виробничої праці, то така праця, як правило, не вимагає від них застосування знань. Але справа докорінно змінюється, якщо перед учнями ставиться комплексна задача.

Суспільно корисна, виробнича праця на благо суспільства – це праця найвпливовіша за своїм виховним впливом на учнів. Крім того, вона найбільш розповсюджена, застосовується як в сільських, так і в міських школах. Різноманітні і форми праці, які отримали назву трудових об'єднань школярів. Вони грають виключно важливу роль не тільки в трудовому, але й розумовому, моральному, естетичному, фізичному, економічному, екологічному вихованні. Не менш важливе значення їх в підготовці учнів до свідомої і творчої участі в суспільному виробництві, а також у професійній орієнтації. Методичні питання організації роботи в трудових об'єднаннях відображені в багатьох навчальних посібниках. В них звертається увага на те, що трудові об'єднання учнів – це перша школа їх самостійного трудового життя, школа виховання високої відповідальності за доручену справу.

А.Макаренко здійснював виховання підлітків шляхом за-лучення вихованців не тільки до побутового самообслуговування, а й до рентабельної продуктивної праці. Це забезпечувало можливість не лише фізично виживати, а й формувати у вихованців оптимістичний погляд на свою подальшу долю. Адже вони знайомилися з реальними виробничими, відносинами, отримували надійну професію, організаційні навички, досвід взаєморучки, відчуття захищеності у колективі і суспільстві.

Перетворення виховних закладів – колонії і комуни – у виробничі колективи є досить повчальним. Економічна скрута примусила А. Макаренка поспішити з зачлененням вихованців спочатку до аналога натурального господарства і до підробітків у сусідніх господарствах. А згодом, завдяки професіоналізму агронома колонії М. Фере (прототипу Шере у "Педагогічній поемі") та використанню високопродуктивних порід свиней і

кращих сортів зернових, овочів і фруктів, колонії вдалось домогтись рентабельності власного сільськогосподарського виробництва.

Доречним у виховному аспекті було компромісне рішення щодо оплати праці комунарам. Виробники, з метою збільшення продуктивності праці, категорично наполягали на матеріально-му її стимулюванні. З ідеологічної точки зору було б правильніше привчати юнацтво до безоплатної праці. А.С.Макаренку вдалось домогтися, щоб основна частина заробітку накопичувалася на особистому рахунку кожного, з якого можна було брати заощадження лише після випуску з комуни або з дозволу адміністрації. Десята частина заробленого за загальною згодою йшла у розпорядження ради командирів для культурно-масових потреб та соціального захисту окремих вихованців. І, нарешті, незначна сума у кілька відсотків з кожного заробітку йшла на кишеневські витрати. Останнє розвивало у них навички поводження з грішми, привчало раціонально планувати свій скромний бюджет, давало їм змогу реалізувати своє право вибору в задоволенні якихось потреб.

Суб'єктами навчально-виховного процесу є не лише учні, а також батьки та вчителі. Не маючи власних дітей, А.Макаренко написав "Книгу для батьків", а також планував видати не один, а чотири томи цієї книги. Живим джерелом його знань про специфіку сімейного виховання був не лише власний досвід виховання у своїй сім'ї прийомного сина й небоги, яких він виховував як рідних, а й спостереження за взаєминами дітей і батьків у тих сім'ях, куди його часто запрошували (а це були як щасливі, так і нещасні сім'ї). В останні роки життя у нього майже щоденно були бесіди з батьками-невдахами, він отримав близько 1500 листів від таких батьків. А. Макаренко помітив, що найтяжче здійснювати виховання в тих сім'ях, де є лише одна дитина. Характерно, що до нього на перевиховання лише зрідка потрапляли діти з багатодітних сімей. Здебільшого "педагогічний брак" надходив з сімей однодітних, бо там, де росла дитина-одинак, концентрація надмірної батьківської любові діяла на неї згубно і була страшною помилкою в

сімейному вихованні. Щоб виховання єдиної дитини було повноцінним, слід проектувати взаємини в сім'ї так, щоб малюк не помічав зайвої уваги до себе і не звикав, що все найкраще має неодмінно призначатися тільки йому. Лише тоді можна мати шанс уникнути розвитку такої негативної якості, як egoїзм, та заглушити ще в зародку елементи споживацької психології. Але це рідко кому вдається зробити в однодітній сім'ї, навіть якщо батьки й не позбавлені педагогічного хисту й спостережливості. Видатний педагог наполегливо рекомендував у кожній сім'ї задовольняти потреби перш за все батьків, і робити це відкрито. Якщо в сім'ї, наприклад, виникне проблема, кому в першу чергу пошити сукню – дочці чи мамі, то слід, не задумуючись, надати пріоритет мамі. Він був глибоко переконаний, що найкращі діти бувають у щасливих батьків. Діти мають бачити живий приклад сімейного щастя, сприяти його зміцненню і ділити разом з батьками.

А.Макаренко високо оцінював роль вчителя у суспільстві, називаючи його "інженером дитячих душ". Він вказує шляхи формування педагогічної майстерності, а саме:

- розвиток вміння вчителя „читати за обличчям” вихованців, за їхніми жестами, внутрішнім станом, намірами тощо;
- формування вміння керувати своєю мімікою, поведінкою, жестами;
- формування мовної техніки, постановка голосу;;
- розвиток емоційно-вольових якостей і комунікативних умінь;
- акторська підготовка, вміння грati в дитячому колективі, розігрувати педагогічний гнів, йти на педагогічно доцільний ризик;
- підготовка до подолання опору вихованців виховним впливам;
- психологічна підготовка, формування дослідницьких вмінь майбутнього вчителя.

Про ці напрямки педагогічної творчості вчителя вчений писав у "Педагогічній поемі", у "Пропорах на баштах" та у численних своїх статтях, зокрема, у "Деяких висновках з моого

педагогічного досвіду" і у "Проблемах шкільного радянського виховання". Вчений вважав що педагогічною майстерністю може володіти кожен вчитель – вихователь. У цьому зв'язку Макаренко використовує вперше поняття "педагогічної техніки". Макаренко писав: "Я став майстром своєї справи лише тоді, коли зміг з 20-ма відтінками сказати: іди сюди". Загалом вчений вважав що вихователь має оволодіти для цього і певними акторськими здібностями (жестами, мімікою, тим що називаємо у педагогічних технологіях засобами невербального спілкування). Природно, що майстерність вчителя-вихователя, за Макаренком, успішно формується у педагогічному колективі. Він обстоював оптимальну кількість учнів і вчителів у середній школі (не більше 600 чоловік). Саме за таких умов учні і вчителі будуть знати один одного в обличчя, що теж сприятиме зміцненню учнівського та вчительських колективів. Серед вчительського загалу, на його переконання, має бути приблизно рівна кількість працівників чоловічої і жіночої статі. Мають бути досвідчені педагоги і молоді вчителі. Багато у чому вчительський колектив виграє якщо в ньому є людина з почуттям гумору, але разом з тим має бути і така, яка володіє чіткою логікою розмірковування про життєві гаразди (чи негаразди). У такий спосіб, вчителі-вихователі будуть мати здатність до самозбагачення, до формування педагогічної творчості.

У виховному закладі А. С. Макаренка повною мірою реалізований принцип включення людини, що розвивається, у процес продуктивної трудової діяльності, котрою просякнутий весь життєвий ритм комуни, що дозволяло їй існувати госпрозрахунковою, економічно самодостатньою одиницею. Комунар при цьому не відчужувався від продуктів своєї трудової діяльності, одержуючи зарплату. Регулярність трудової активності, її достатня тривалість (не менше чотирьох годин на день) і залучення до неї людини, так би мовити, у ніжному, сенситивному віці, сприяло тому, що праця поступово перетворювалася на життєву потребу. Крім того, тут отримала розвиток і ігрова активність, коли комуна перетворилася на самобутню

напіввійськову організацію зі своїми традиціями, правилами, статутом.

Отже, короткий аналіз творчості А.С. Макаренка свідчить, що його система спрямована на формування працездатної, відповідальної особистості. А тому, природньо, не слід відмовлятися від його досягнень лише тому, що вони утвердилися в епоху тоталітарного режиму. Виховні технології А.С. Макаренка і в наш час є актуальними за умови їх творчого використання.

Література

1. А.С.Макаренко. Педагогические сочинения. - Москва «Педагогика», 1983.
2. Класному керівнику: 1000 важливих дрібниць – упоряд.: Л.Шелестова, Н.Чиренко. – К.: Шк.світ, 2010.-128 с.
3. Інтернет-ресурс: 5ka.at.ua/load/pedagogika/pedagogic...

Творча праця на шкільній навчально-дослідній ділянці.

Сподарик С.О – завідуюча інструктивно-методичним відділом Волинського обласного еколого-натуралістичного центру

Анотація

У статті аналізується одна із форм трудового виховання, а саме залучення дітей до праці на навчально-дослідній ділянці з метою вирощування лікарських рослин.

Ключові слова: трудове виховання, навчально-дослідна ділянка, лікарські рослини.

Центром уваги національної концепції вітчизняної освіти є дитина, її гармонійний розвиток, підготовка до життя в складних умовах ринкової економіки. Важливим завданням у реалізації цілей системи освіти є формування готовності до професійного самовизначення учнівської молоді. Все це є

органічна ланка цілісного процесу розвитку особистості, її активної життєвої позиції.

Ідея трудового виховання, розвинена видатним педагогом А.С.Макаренком, нині знову набуває актуальності. Особливо коли мова заходить про трудове виховання підростаючого покоління.

Праця має важливе значення для розвитку здібностей учнів, їх мислення. Оволодіваючи трудовими навичками в учнів розвивається технічне, практичне, логічне мислення. В процесі праці і спілкування з іншими членами трудового колективу відбувається розвиток їхніх почуттів. Крім того робота на квітниках, у теплицях, на навчально-дослідних ділянках розширяє і закріплює базові знання, отримані на уроках біології.

Навчально-дослідна ділянка Волинського обласного еколого-натуралістичного центру складається з декількох відділків. Одним із них є відділок, де вирощуються лікарські рослини.

Вирощування лікарських рослин дає можливість познайомити вихованців з рослинами представниками різних родин і екологічних груп, умовами вирощування лікарських рослин, особливостями їх будови; сприяє вихованню у дітей почуття відповідальності за збереження природи і формуванню практичних навичок догляду за рослинами.

Територію для лікарських рослин краще вибирати останнь від інших відділків навчально-дослідної ділянки тому що лікарські рослини – переважно багаторічники. Ділянка для лікарських рослин має розміри 2,5x2 метри. Перед посівом рослин у ґрунт необхідно внести органічні і мінеральні добрива з розрахунку на 1 м² 10 кг органічних добрив, 20 г суперфосфату і по 15 г калійної солі і аміачної селітри. Поверхню ділянки ретельно вирівнюють. Потім необхідно зробити рядки на відстані 30 см один від одного, глибиною 2-3 см.

Насіння, заздалегідь зібране і підготовлене юннатами, висівають на початку травня, рівномірно розподіляючи їх у

рядках і засипаючи сумішшю ґрунту, перегною і піску (з розрахунку 1:1:1).

Розведення деяких рослин можна розпочати з того, що на ділянку пересаджують декілька рослин з інших земельних ділянок. Таким чином можна розводити ехінацею, мелісу, валеріану, конвалію тощо.

Щорічно, восени необхідно обрізати сухі стебла, збирати насіння. Доглядати за лікарськими рослинами можуть юннати, які навчаються в 5-7 класах.

Вирощування лікарських рослин на навчально-дослідній ділянці дає можливість організувати спостереження за ростом і розвитком рослин, навчити дітей розпізнавати, яка частина рослини є лікарською, формувати навички правильного збирання і зберігання лікарської сировини. Спостерігаючи за особливостями росту і розвитку рослин, діти вчаться розпізнавати однорічники та багаторічники. Порівнюючи особливості росту і розвитку рослин в природних і штучних умовах, вихованці роблять висновки про деякі відмінності (один – два тижні) в настанні тої чи іншої фенологічної фази, намагаються пояснити з якими природними факторами це пов’язано.

Отже праця на навчально-дослідній ділянці – є однією із форм трудового виховання, яка викликає у дітей не зневагу до фізичної праці на землі, а цікавість і захоплення.

Про роль трудового виховання.

(Із педагогічної спадщини А.С. Макаренка. За творами «Виховання дітей в сім’ї. Виховання в праці», «Колектив і виховання особистості»)

Сподарик С.О – завідуюча інструктивно-методичним відділом Волинського обласного еколого-натуралістичного центру.

1. Праця завжди була основою для людського життя, для створення благополуччя і культури.

2. Трудові якості не даються людині від природи, вони виховуються в ній впродовж її життя і особливо в юності.

3. У виховній роботі праця повинна бути основним елементом.

4. Дитина буде членом трудового суспільства. Її значення в цьому суспільстві, цінність її як громадянина буде залежати виключно від того, наскільки вона в змозі приймати участь у суспільній праці, наскільки вона до цієї праці буде підготовлена.

5. Невірно думати, що трудове виховання розвиває лише м'язи або зовнішні якості... Фізичний розвиток, звичайно, теж має велике значення, є важливим і необхідним елементом фізичної культури. Але головна користь праці заключається в психічному, духовному розвитку людини.

6. Трудова участь дітей у житті сім'ї повинна починатись досить рано. Розпочинатись вона повинна в грі.

7. Перед дитиною повинне стояти певне завдання, яке вона може вирішити, використовуючи ті чи інші трудові навики. Це завдання не обов'язково повинно бути виконане за певний проміжок часу. Вирішення цього завдання може тривати місяцями або роками. Важливо те, що дитині надається певна свобода у виборі засобів для вирішення завдання, дитина повинна відчувати відповідальність за виконання роботи і за її якість.

8. Трудове завдання і його виконання повинні нести дитині радість. Визнання її роботи «хорошою роботою» повинне бути найкращою нагородою за працю дитини.

9. Якість праці завжди повинна мати вирішальне значення: високої якості потрібно вимагати завжди, вимагати серйозно.

10. Праця повинна бути творчою, тому що вона повністю спрямована на створення суспільного багатства і культури... Навчити творчій праці – особливе завдання вихователя.

11. Творча праця можлива лише тоді, коли людина відноситься до роботи з любов'ю, коли вона бачить в ній радість, розуміє користь і необхідність, коли праця є основною формою прояву особистості і таланту... Таке відношення до праці можливе лише тоді, коли сформувалась звичка до трудових

зусиль, коли будь-яка робота не здається неприємною, якщо в ній є певний зміст.

12. Творча праця зовсім неможлива для тих людей, які до роботи підходять із страхом, які бояться трудових зусиль, так би мовити «трудового поту», які на кожному кроці тільки і думають, як би то швидше «втекти» від роботи і зайнятись чимось іншим. Це інше здається їм цікавим, поки вони за нього не візьмуться.

13. Дитина повинна вчитись виробничій праці, добиватись певної кваліфікації.

14. Батьки неповинні думати, що сімейне виховання немає ніякого відношення до отримання кваліфікації. Саме сімейна трудова підготовка має найголовніше значення для майбутньої кваліфікації людини.

15. Дитина, яка отримала в сім'ї правильне трудове виховання <...> в подальшому з великим успіхом буде здійснювати і свою спеціальну підготовку.

16. Праця має не тільки суспільно-виробниче значення, але має і велике значення в особистому житті. Ми добре знаємо, наскільки веселіше і щасливіше живуть люди, які багато вміють робити і у яких все вдається.

Формування творчої особистості шляхом трудового виховання школярів

Музика Г.М. – вчитель біології, хімії вищої категорії Потуторської ЗОШ І-ІІІ ст. Бережанського району Тернопільської області

Людина розвивається духовно і фізично тільки в праці. Без праці вона деградує. Будь – які спроби уникнути продуктивної праці призводять до негараздів і для особистості, і для суспільства. Праця є джерелом і важливою передумовою фізичного та соціально – психологічного розвитку особистості. У процесі фізичної праці в учнів розвиваються м'язи різних частин тіла,

координація і точність рухів, зграбність, сила, витривалість. Праця сприяє їх розумовому розвиткові. Діти, зайняті різними видами праці, кмітливіші, винахідливіші, вони знайомі з різними знаряддями праці, матеріалами, дізнаються про їх призначення, збагачують свій словниковий запас. Участь школярів у трудових процесах позитивно впливає на їх поведінку, дисциплінує.

Трудове виховання – виховання свідомого ставлення до праці через формування звички та навиків активної трудової діяльності. В процесі навчання школярів при підготовці до трудової діяльності велику роль відіграє опора на їх особисті спостереження і особистий досвід. В цілях трудового виховання використовуються такі засоби, як екскурсії, знайомство з досягненнями науки і техніки, розв'язування задач практичного характеру. Важлива складова система трудового виховання – трудове навчання, що здійснюється від 1 класу до закінчення школи. Його зміст визначається навчальною програмою з трудового навчання для кожного класу.

На уроках праці у початкових класах учні набувають елементарних навичок роботи з папером, природними матеріалами, виготовляють подарунки, доглядають за домашніми тваринами. Така посильна суспільно – корисна праця закладає основи любові до праці, бажання працювати власними руками, сприяє розвитку інтересів і захоплень.

У 5 – 11 класах учні здобувають знання, уміння і навички з обробки дерева, обслуговуючої праці, беруть участь у вирощуванні сільськогосподарських рослин на пришкільній ділянці. Робота школярів у шкільних майстернях, на навчально – дослідних ділянках сприяє усвідомленню ними суспільної користі і виробничого значення праці.

В Потуторській ЗОШ I – III ступенів Бережанського району Тернопільської області створено систему трудового виховання учнів. Адже тут функціонує комбінована майстерня, де учні оволодівають різними навиками, створюються умови для вибору майбутньої професії. На високому рівні організована і робота з обдарованими дітьми по трудовому навчанню. Учні школи є постійними призерами II та III етапів Всеукраїнських олімпіад з трудового навчання.

Трудове виховання в школі реалізується в процесі навчання і у виховній роботі з учнями в позаурочний час у школі та за її межами. Для підвищення якості знань з біології, учні доглядаючи за рослинами на навчально – дослідній ділянці($S= 0,2$ га), закладають досліди з генетики та систематики. Школярі зацікавлені процесом діяльності і результатами праці. У них формується самостійність, відповідальність та ініціативність. На базі 10 класу працює навчально – виробнича бригада в кількості 18 учнів. Трудове виховання у даній школі має і свою специфіку. Адже робота навчально – виробничої бригади діє у співпраці з українсько-швейцарським товариством «Жива земля – Потутори». А також членами бригади закладено дослід: «Вплив різних видів органічних добрив на врожай пшениці». Зацікавила учнів тема досліду тим, що у товаристві вирощують дуже старовинний вид пшениці двозернянка, сорт «Полба», завезена до нас із Росії, а використовується в їжу ще з епохи неоліту. Цікавлять учнів і методи господарської діяльності товариства, адже дане товариство займається біоземлеробством, біотваринництвом, а їхня продукція екологічно чиста.

Учні навчально – виробничої бригади допомагають доглядати молодняк ВРХ, заготовляти корми. Учасники бригади

також мають можливість порівняти результати своєї праці з результатами праці своїх ровесників із Швейцарії, які кожного року приїжджають на дане підприємство для проходження практики. Цього року за участю учнів двох сторін було проведено акцію з посадки дерев.

Цікаво і змістовно проходить і їх спільний відпочинок, адже трудове виховання ґрунтуються на принципах:

- єдності трудового виховання і загального розвитку особистості (морального, естетичного, фізичного);
- творчого характеру праці;
- єдності праці та багатогранності життя.

Вибір професії – один з головних у житті людини. Це вибір життєвого шляху, вибір долі. Від нього багато залежить, наскільки випускник школи зможе реалізувати себе. Профорієнтаційна робота з трудового виховання у Потуторській ЗОШ І–ІІІ ступенів має глибоке коріння, адже випускник школи Бойко І.Є., навчаючись у Київському аграрному університеті вивчав європейський досвід ведення органічного землеробства та перспективи його розвитку в Україні. На сьогоднішній день є старшим викладачем відокремленого структурного підрозділу НАУ Бережанського агротехнічного інституту та очолює товариство «Жива земля – Потутори».

Профорієнтаційна робота у школі є тривалим, з кожним роком все складнішим, процесом. Допомага учневі у виборі професії на основі перспективних умов професійної підготовки

і працевлаштування є обмін досвідом даного товариства і Бережанського агротехнічного інституту. Випускники школи, що стали студентами даного вищого навчального закладу неодноразово проходять практику у Швейцарії.

Дана активна трудова позиція учнів Потуторської ЗОШ I – III ступенів Бережанського району Тернопільської області зумовлюється системою заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Розвиток творчого сприймання учнями нової інформації на заняттях гуртків сільськогосподарського моделювання і конструювання

Третяк Т.М. – кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник лабораторії психології творчості Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Чому людина прагне до творчості? По-перше, людське життя від початку до кінця – процес творчості. Людина постійно розв’язує творчі задачі, намагається вибратись із чергової проблемної ситуації і відразу ж потрапляє в наступну, оскільки “кожен фініш є по-суті старт”.

По-друге, людина прагне до різних видів творчості, головним чином з метою самореалізації, самоствердження, хоча існують й інші мотиви творчості.

Чому діти приходять в гуртки? Молодших школярів в гурток вабить можливість в процесі заняття реалізувати свою творчу уяву, прагнення до самостійності, які проявляються в активності, спрямованій на оволодіння прийомами роботи, удосконалення набутих навичок, прагнення до пізнання нового.

У віці 12-18 років людина починає усвідомлювати себе як особистість, для неї характерні такі мотиви як прагнення до самовираження і самоствердження. З кожним роком все більш

характерною для учнів стає суспільно корисна спрямованість творчості. Найбільш виражені суспільні мотиви в старшокласників.

Важливо пам'ятати, що будь-яке слово, вчинок, навіть жест і вираз обличчя керівника гуртка є для гуртківців стимулом, може здійснити позитивний і негативний ефект, адже один і той же стимул “заломлюється” через внутрішній світ учнів (котрий у всіх різний), і в результаті у них появляються неоднакові мотиви, тому ми і говоримо в таких випадках, що треба враховувати індивідуальні особливості дітей (їх інтереси, знання, уміння, навички) для того, щоб керувати мотивацією їх діяльності.

Мотиви і емоції тісно пов'язані одне з одним. Емоції виникають лише завдяки задоволенню чи незадоволенню мотивів. За твердженням П.В.Симонова, емоції супроводжують гострі потреби при великому дефіциті інформації. Ця залежність виражається у вигляді формули:

$$E = P(H - I),$$

де: E – емоції,

P – потреба,

H – інформація, прогностично необхідна при розв'язуванні проблеми,

I – інформація, наявна в людини.

При цьому важливі різні випадки, в залежності від співвідношення параметрів.

Тут ми переходимо до розгляду стимулювання творчого сприймання. Як свідчить вищевказана формула, інтенсивність емоції обернено пропорційна різниці ($H - I$). Цей факт треба враховувати при розвитку творчого мислення. При створенні навчальних проблемних ситуацій треба пам'ятати, що учень може помітити протиріччя, яке створює проблемну ситуацію, і сформулювати умову задачі лише в тому випадку, якщо у нього є для цього оптимальний дефіцит прогностично необхідної інформації. В іншому випадку в учня не виникне інтерес до розв'язування цієї проблемної ситуації (7).

Взагалі-то загальної методики, загального алгоритму розв'язування задач не існує. Чому? Тому що весь Всесвіт постійно змінюється, а наш мозок, наше мислення відображають цей процес розвитку. Тому жорсткого алгоритму бути не може. Але враховуючи, що Всесвіт побудований досить раціонально, для стимулювання творчого мислення можна використовувати вже відомі закономірності його побудови і розвитку, оскільки, як ми уже говорили, мислення людини є відображенням безперервного розвитку Всесвіту, об'єктивної реальності.

Наприклад, у Всесвіті обов'язково щось на щось схоже, тобто має місце аналогія, і люди, звиклі до репродуктивної діяльності, кажуть, – того, що ні на що не схоже, не може бути, і якщо їм зустрічається об'єкт “ні на що не схожий” (мається на увазі дуже віддалений аналог), то вони дійсно його не помічають. Знову ж таки проявляється психічний мутагенез – дуже великий дефіцит прогностично необхідної інформації негативно впливає на появу інтересу до розв'язування задачі. Тому треба вчити школярів не боятися новизни, нових задач, нової інформації. Для цього потрібно щоб учень звик розв'язувати нові задачі. І в результаті у нього сформується потреба розв'язувати нові задачі, потреба того, щоб кожен день його життя характеризувався оптимальним коефіцієнтом новизни (в даному випадку мається на увазі новизна суб'єктивна).

Тоді школярі навчаться самостійно бачити проблемні ситуації, протиріччя в розглядуваних системах, формулювати задачу і будувати задум її розв'язування. Але для того, щоб не боятись розв'язувати задачі, треба вміти їх розв'язувати. Отже, учні повинні оволодіти рядом необхідних блоків знань, навичок та вмінь. З цією метою на заняттях гуртка доцільно приводити приклади з історії техніки, де для створення задуму використовується той чи інший прийом.

Отже, щоб виникла потреба розв'язувати якусь задачу, необхідне усвідомлення учнем наявної проблемної ситуації. І лише в тому випадку, коли в інтелектуальному потенціалі школяра є інформація щодо структурно- функціональних

взаємозв'язків між елементами розглядуваної ситуації, він зможе самостійно помітити протиріччя і сформулювати на основі проблемної ситуації задачу. Якщо ж учню невідомі структурно-функціональні зв'язки між елементами проблемної ситуації, то він не зможе самостійно сформулювати умову, тому що в процесі розв'язування задачі слід розрізняти, як вказував відомий психолог С.Л.Рубінштейн, вихідні умови і шукані умови. І якщо вихідні умови є однаковими для будь-якої людини, яка розв'язує задачу, то шукані умови формулюються з врахуванням наявних знань, навичок та вмінь, які, звичайно, у кожного різні.

У зв'язку з цим можна виділити два типи задач, які розв'язують учні на заняттях гуртків. До першого типу відносяться задачі, при розв'язуванні яких учні самостійно виявляють протиріччя, формулюють вихідні і шукані умови, створюють задум розв'язку і реалізують його на практиці.

До другого типу слід віднести ті задачі, розв'язування яких з боку учнів полягає лише в практичній реалізації розробленого керівником гуртка задуму. Як правило, ці завдання спрямовані на реалізацію протиріч із областей науки, які є недостатньо вивченими школярами.

Однак не слід вважати, що розв'язування задач другого типу буде перешкоджати розвитку творчого мислення гуртківців. В процесі роботи над такими задачами гуртківці, по-перше, залучаються до оволодіння новими і актуальними знаннями, навичками та вміннями, що дозволить через певний час розв'язувати і завдання первого типу у вивченій таким чином області науки. А по-друге, при розв'язуванні будь-якої задачі, в т.ч. і другого типу, обов'язково виникають супутні проблемні ситуації, розв'язування яких також сприяє розвиткові творчого мислення школярів.

Для прикладу розглянемо деякі матеріали з досвіду роботи гуртка сільськогосподарського моделювання Ананьївської районної станції юних техніків Одеської області. Керівник гуртка – директор Ананьївської районної станції юних техніків Гречко Захар Романович – в свій час у сільгосптехнікумі

отримав освіту техніка механізації сільського господарства, працював на МТС, а з 1970 року на райСЮТ веде гурток по сільськогосподарському моделюванню. Захар Романович – конструктор з високорозвиненим творчим технічним мисленням, яке він розвивав з дитинства. Нині він згадує, як ще в дитячі роки побачений десь чи створений у власній уяві цікавий технічний об'єкт старався змоделювати з будь-яких деталей, які потрапляли йому на очі.

В особистості Захара Романовича талант спеціаліста по сільськогосподарській техніці досконало поєднується з талантом педагога. Наявність такого поєднання є необхідною основовою формування керівника гуртка сільськогосподарського моделювання і конструктування, а таких людей знайти нелегко. Цим якраз і пояснюється порівняно слабкий розвиток мережі таких гуртків в Україні.

Гурток сільськогосподарського моделювання Ананьївської райСЮТ працює за планом, який складається з врахуванням вимог місцевих організацій і підприємств. По мірі необхідності учні ходять на екскурсії, мета яких:

1. знаходження технічного протиріччя, щоб потім сконцентрувати діяльність гуртка на його вирішенні;
2. повторні екскурсії на той же об'єкт, щоб отримати прогностично необхідну інформацію для реалізації знайденого протиріччя.

Наприклад, під час однієї з таких екскурсій школярі побачили, що для перевезення вантажу на невеликі відстані (300м) через нестачу транспортних засобів використовується трактор Т-150, при цьому раціонально реалізується лише 30% його потужності, нема економічного ефекту у використанні паливно-мастильних матеріалів.

Отже, учні побачили протиріччя: потужний об'єкт використовується неекономно. І у юних техніків виникла ідея створити вантажний малопотужний трактор для перевезення вантажів на невеликі відстані (наприклад, для перевезення вантажів з цеху в цех). Захар Романович схвалив пропозицію гуртківців і робота над проблемою почалась.

Перш ніж приступити до створення конструкції, школярі опрацювали багато літератури по цьому питанню, не раз ходили в тракторний парк, щоб краще зрозуміти, – яким вимогам відповідати структурні і функціональні особливості цього трактора. Необхідно було сформулювати умови задачі – яким повинен бути трактор?

Захар Романович дав учням завдання: попрацювати з літературою про старі машини. Оскільки старі машини мали малопотужні двигуни, гуртківці прийшли до висновку, що в створюваному тракторі можна використати двигун невеликої потужності, наприклад, від трактора Т-25, це буде відповідати економічним вимогам стосовно реалізації потужності трактора.

Кожне заняття гуртка починається з обговорення отриманої інформації, її придатності для формування задуму. Гуртківці вирішили створити такий трактор для перевезення вантажу на невеликі відстані, який би володів якомога більшою кількістю якостей, що відображають його економічну досконалість.

В зв'язку з цим виникло запитання: яким чином можна підвищити оптимальну продуктивність роботи трактора? В процесі одного із обговорень проблеми гуртківці згадали, що вантаж може мати різну густину. Враховуючи цю особливість, юні техніки використали прийом комбінування – перед кабіною поставили ще один кузов. При подальшому удосконаленні етапу навантаження – розвантаження була розроблена система кузовів з'ємних і в той же час самоскидних, таким чином з метою економії часу за допомогою підйомного крана можна зняти навантажений кузов.

Змінний кузов – це раціональне використання транспортної здатності трактора. Далі виникали нові запитання: трактору для розвороту потрібно – 2 хвилини, від складу до платформи – 3 хвилини. Як бачимо багато часу витрачається на розворотах. Чи не можна обйтись без них взагалі?

І замість традиційного руля було застосовано золотниковий пристрій – гідророзподільник. Як правило, на базах, складах трактору розвернутись ніде. Щоб не витрачати час на

розвороти, трактор може пересуватись вперед і назад, а сидіння при цьому повертається.

З усіх чотирьох боків у трактора є сферичні дзеркала, встановлено і радіозв'язок з черговим диспетчером по складу чи заводу. Це знову ж плюс до економії часу. Щоб трактор був мобільним, вирішили використати базу самохідного шасі. Змінили розміщення силової передачі. Двигун розмістили під кабіною. А якщо на шляху трактора зустрінуться нерівності? З цією метою було вирішено помістити додаткову платформу на шарнірно закріплений рамі.

Так, шляхом розв'язування підзадач, які виникають по ходу побудови задуму і його реалізації, була створена діюча модель вантажного трактора для перевезення вантажів на комбікормових заводах, великих складах, швейних фабриках і т. ін., де сьогодні з цією метою ще нерідко використовується потужна техніка. Ця діюча модель експонувалась на Всесоюзному тижні науки, техніки і виробництва для дітей і юнацтва в м. Алма-Аті і була відмічена вищою нагородою цього форуму – Диплом оргкомітету Тижня.

Ряд моделей сільськогосподарських машин створювались гуртківцями в процесі розв'язування задач, сформульованих керівником гуртка Гречко З.Р. До числа цих робіт відноситься діюча модель універсального дорожнього трактора. В наш час на дорогах трапляється поки ще немало аварій. На місце аварії, як правило, виїжджає автомобіль, кран, трактор. Створений в гуртку трактор поєднує всі необхідні в даному випадку функції цих машин. Універсальний дорожній трактор суміщає кран, бурову установку, екскаватор, має і гусениці, і колеса, що дозволяє рухатись з великою швидкістю по асфальтованій дорозі, не наносячи їй шкоди. Для обслуговування такого трактора досить двох чоловік.

За допомогою машини для збирання корінців кукурудзи, модель якої виготовлена в гуртку, можна виконувати передпосівну обробку ґрунту і в той же час збирати і подрібнювати корінці.

Очищення борон від рослинних залишків звичайно проводиться вручну, а на моделі гідрофікованої борони запропоноване механічне очищення з гідроприводом.

Модель машини для внесення мінеральних добрив в ґрунт змонтована на базі самохідного шасі. Агрегат не потребує донавантаження, оскільки має кузов, на відміну від використовуваних нині більш потужних тракторів може працювати всю зміну без зупинок.

Створено і модель кукурудзосаджалки, яка забезпечує посів кукурудзи квадратно-гніздовим способом без застосування мірного дроту. Такий метод звільняє 4 – 5 робітників.

Слід зазначити, що моделі сільськогосподарських машин, створюваних на заняттях гуртка, представляють собою не лише суб'єктивну новизну для гуртківців, які в процесі роботи над їх виготовленням відкривають для себе невідомі раніше властивості об'єктів, залежності між ними і оволодівають новими уміннями і навичками, але містять також і об'єктивну новизну, реалізація якої може дати народному господарству значний економічний ефект.

Як бачимо, Захар Романович формує у своїх вихованців економічну спрямованість творчого технічного мислення, орієнтуючи їх роботу на розв'язування завдань, обіцяючих певний економічний ефект. Тому недивно, що гуртківці самостійно помітили протиріччя в існуючій ситуації перевезення вантажу. А сформульовані при розв'язуванні попередніх раціоналізаторських задач знання, навички та вміння дозволили юним технікам поставити і розв'язати задачу про створення вантажного трактора.

Другим важливим шляхом формування економічної спрямованості технічного мислення школярів є навчання гуртківців раціональному використанню ресурсів (матеріалів, енергії, часу), які витрачаються в процесі розв'язування поставлених задач. В зв'язку з цим слід відмітити, що моделі сільськогосподарських машин в гуртку, яким керує Захар Романович, виготовляються з металолому.

Юні моделісти працювали також над створенням музею техніки, в якому представлені всі моделі тракторів: від першого до тракторів наших днів. Створення такого музею сприяє ознайомленню учнів з історією техніки, з творчістю відомих і невідомих винахідників і раціоналізаторів, буде служити яскравою ілюстрацією розвитку конструкторського задуму, його творчого розвитку в масштабі століть, відображеного вимоги свого часу. А гуртківці, які створювали моделі техніки минулих років, набули нових знань, умінь, навичок, удосконалили своє творче технічне мислення. Моделі будувались за малюнками з книг по історії техніки. При створенні кожного елементу пристрою обов'язково виникали проблемні ситуації, пов'язані з аналізом відповідних фізичних процесів, особливостей структурно-функціональних взаємозв'язків між розглядуваними об'єктами. Гуртківцям доводилось не лише активізувати свій попередній досвід, а також набувати нові знання і вміння, необхідні для розв'язування цих задач.

Захар Романович прагне організувати роботу гуртка таким чином, щоб в процесі розв'язування задачі для кожного з учнів постійно існував оптимальний дефіцит прогностично необхідної інформації, наявність якого сприяє існуванню емоційного підйому, неослабного інтересу до виконуваної роботи.

При виготовленні моделі першого трактора кожен гуртківець отримав завдання розробити і виготовити один з його вузлів. І створення на перший погляд простих елементів виявилося розв'язуванням нелегких творчих задач: з чого саме виготовляти? Яким способом можна це зробити найкраще? Наприклад, як зігнути трубку для моделі першого трактора? Не відразу знайшли гуртківці оптимальний спосіб.

Спочатку хтось із учнів запропонував використати тиски, інший – згадав про молоток, але одностайно була схвалена пропозиція робити згин, тісно притискаючи трубку до круглої заготовки. Згин, здійснений таким чином, виявився найбільш вдалим.

Колектив школярів, яким керує Захар Романович, дружний, згуртований. Більш досвідчені гуртківці передають свій досвід новачкам.

В результаті роботи в гуртку сільськогосподарського моделювання і конструювання школярі вчаться працювати на станках, користуватись різними інструкціями, кресленнями, ескізами, виготовляти деталі за кресленнями та ескізами; прилучаються до вивчення технічної літератури, знайомляться з різними типами сільськогосподарських машин, вчаться на них працювати.

При вивченні і розвитку творчих здібностей школярів слід враховувати, що кожне відображене людиною явище набуває мотиваційного значення, оскільки його відображення завжди є визначником не тільки його властивості, але і його значення для людини. Тому мотивація міститься не лише в почуттях, але і в кожній ланці процесу відображення, оскільки вона включає в себе і відображуючий компонент.

Це тісно пов'язано з рівнем розвитку у людини чутливості до проблеми. Як часто ми помічаємо тих, хто поруч? Розуміємо їх біди і радості? Подаємо руку допомоги? Не так легко досягти того, щоб допомога і увага до інших людей були не насилюють над собою, а таким же природним явищем, як посмішка. Але головне, щоб було бажання, головне прагнути – прагнути до цього.

Треба допомогти дітям зрозуміти товариша, але, насамперед, зазирнути в самого себе. Почати це можна так: дати кожній дитині аркуш паперу і олівець, щоб вона висловила свої думки про те, що їй подобається і що ні. Думки, звичайно, будуть найрізноманітніші, однак ви помітите, що діти пишуть про те, на що повсякчас уваги не звертають, не бачать за повсякденними справами.

Спочатку у дітей можуть бути складності з висловлюванням своїх думок. Це означає, що донині для цього у них не було можливостей. Адже багато хто з учнів на уроках просто мовччи слухають учителя чи відповідаючих, не вчаться самостійно думати, не набувають навичок спілкування. Тому

основний акцент у навчанні школярів вільному спілкуванню переноситься на позакласну і позашкільну роботу.

Для розвитку в учнів чутливості до проблем можна використати вправи по творчому аналізу різних ситуацій з проблемою морального вибору, продумування і вибір оптимального варіанту продовження незакінченої розповіді. Основою для розробки таких вправ можуть бути як художні твори, так і події реального життя (в тому числі з життя класу, гуртка). Треба придумувати такі вправи, виконуючи які школярі вчилися би аналізувати властивості оточуючих їх об'єктів, знаходити у відомих їм об'єктах нові функції, адже це зміння бачити незвичайне в звичайному і складає основу творчості.

Джерело нових ідей можна отримати, аналізуючи казки, легенди, твори фантастики, оскільки в казках і легендах міститься величезний досвід попередніх поколінь, а в фантастичній літературі – всі ті задуми, які поки що не можуть знайти втілення в реальності.

В ролі засобу отримання нових ідей може бути використане реконструювання можливого ходу думки древнього чи сучасного мислителя – винахідника соціальної, технічної, наукової та ін. ідеї по аналізу об'єкта, що містить дану ідею. Щоб знайти такі об'єкти, треба багато читати, відвідувати виставки, музеї та ін., тобто отримувати і аналізувати якомога більше інформації.

Доцільно проводити конкурси на самостійне придумування різного роду проблемних задач в різних сферах діяльності. Потім ці задачі можна використати і при складанні плану роботи творчого об'єднання школярів. Такі ігри, конкурси спонукають учнів задуматись над тим, як ведуть себе люди в різних ситуаціях, навчають бути уважними до оточуючих, концентрують їх увагу на проблемах, що стосуються тематики гурткової роботи.

Література

1. Боно де Э. Рождение новой идеи. – М., 1967.

2. Буш Г. Я. Методологические основы научного управления изобретательством. – Рига, 1974.
3. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. – М., 1967.
4. Карта под знаком «Э» // Дружные ребята. – 1989. – 17 июля, 22 июля.
5. Лутошкин А.Н. Как вести за собой? – М., Просвещение, 1986.
6. Моляко В.А. Психология творческой деятельности. – К.: Общество «Знание» УССР, 1978. – 47 с.
7. Моляко В.А. Психология конструкторской деятельности. – М.: Машиностроение, 1983. – 134 с.
8. Моляко В.А. Психология решения школьниками творческих задач. – К., 1983.
9. Моляко В.А. Психологическая система тренинга конструктивного мышления // Вопросы психологии, 2000. № 5. С. 136–141.
10. Симонов П.В. Теория отражения и психофизиология эмоций. – М., 1970.

Трудове виховання юннатів на Ковельській станції юних натуралістів в умовах теплиці

Майсак Н. С. – керівник гуртків станції юних натуралістів м.Ковеля Волинської області

Одним із основних завдань позашкільних навчальних закладів є залучення учнівської молоді до науки, спрямування її на національні інтереси держави з метою наближення України за науково-технічними можливостями до світового рівня. Запорукою успішності вище згаданого процесу є достатня матеріально-технічна база закладу та творчий високопрофесійний педагогічний колектив. У позашкільному закладі еколого-натуралістичного спрямування, де ключовими напрямками діяльності є зоологія, сільське господарство, квітникарство,

наявність навчально-дослідних ділянок, теплиць, парників, живих куточків є життєво необхідною.

Правильно організована навчальна, практична, експериментально-дослідницька робота з дітьми дає змогу на високому рівні здійснювати освітній процес. Реалії наших днів свідчать, що дуже часто еколого-натуралістичні осередки розміщуються у пристосованих приміщеннях, а тому наявність тепличного господарства та навчально-дослідних ділянок має право існувати лише у мріях. Особливо це стосується міських закладів. А у тих закладах, яким пощастило мати теплиці, вік останніх, як правило, перевалив двадцятип'ятирічний рубіж. Теплиці у наших закладах давно почивають себе «пенсіонерами», які потребують дорого вартісного капітального ремонту та оновлення.

Вартість будівництва навчальної теплиці із сучасних матеріалів (наприклад, полікарбонату), в якій одночасно може працювати 15-20 дітей, сьогодні складає понад 150 тис. грн. Для закладів освіти це неймовірна розкіш, яку можуть собі дозволити одиниці.

А тому доводиться організовувати роботу у теплицях-«бабусях» відповідно до їхнього стану. Для виконання ряду практичних робіт, а також для проведення експериментально-дослідницької роботи необхідно мати відповідне обладнання та реманент. Його асортимент і якість цілковито залежить від фінансових можливостей закладу. З власного досвіду роботи можна стверджувати, що дуже зручно для висівання і висаджування розсади використовувати пластмасові контейнери для балконів. Вони бувають різної довжини, легкі, добре миються і, на відміну від дерев'яних, не гниють, мають гарний зовнішній вигляд. Навіть наповнені ґрунтом, вони зовсім не важкі, що особливо важливо у дитячому навчальному закладі. Із таких же міркувань досить зручно в теплиці використовувати пластикові горщечки різного діаметру. Слід також мати 3-4 лійки місткістю 1-2 літра для поливання рослин, хоча б один обприскувач ємністю до 5 літрів. Дрібний реманент (пікірувальні кілочки, дощечки для ущільнення ґрунту, пластикові етикетки, ножиці і секатори) широко представлений у торговельній мережі. Його якість і кількість залежить від фінансових можливостей закладу.

Для дотримання правил гігієни в нашій теплиці є: умивальник, мило, рушники, невелика аптечка, спецодяг. Для боротьби з шкідниками і хворобами застосовуються лише біологічні засоби. У випадках крайньої необхідності робота з отрутохімікатами здійснюється лише технічним персоналом.

Реалії, які спонукають нас постійно дбати про економію енергоносіїв, призводять до того, що роботи у нашій теплиці мають дещо сезонний характер.

Маючи багаторічний досвід роботи з юннатами в умовах закритого ґрунту (роботи у нашій теплиці проводяться понад 35 років) педагогічний колектив СІОН має чимало напрацювань з методики організації роботи в закритому ґрунті.

Наша теплиця, площа якої складає 104м², має два відділи: квітковий і овочевий.

Теплиця загалом є творчою лабораторією, в якій проводяться заняття для вихованців гуртків: «Юні квітникарі», «Юні овочівники», «Знавці лікарських рослин», «Ландшафтний дизайн», «Юні зоологи», «Тварини живого куточка», «Юні друзі природи».

Робота з дітьми ведеться за трьома напрямками:

- навчально-виховний

- практичний
- експериментально-дослідницький.

Навчально-виховний напрямок.

Кожен педагог нашої СЮН під час планування роботи на навчальний рік планує заняття чи фрагменти заняття, які можна провести в теплиці. Так, для вихованців гуртка «Знавці лікарських рослин» проводяться заняття із циклу «Цілюща флора на вашому підвіконні».

Для юннатів молодшого шкільного віку здійснюються знайомства з представниками різних груп квітових та овочевих рослин. Юні овочівники та квітникарі у теплиці мають змогу ознайомитись із факторами росту рослин, умовами їх вирощування, основними представниками рослинних угруповань. Досвід показує, що теплиці дають змогу краще організувати лабораторні роботи з квітництва та забезпечують заняття достатньою кількістю живого навчального матеріалу. Учні переконуються, яке значення мають сприятливі умови для успішного вирощування рослин, підвищення їх урожайності. Так, на бегонії рекс, узумбарській фіалці та сансев'єрі можна показати розмноження рослин листками та листковими живцями, а на бегонії квітучій – тичинкові та маточкові квітки.

Вирощування в теплиці аспідістри дає змогу показати дітям кореневище та паралельне жилкування листків, а на бальзаміні, який має прозоре стебло, можна продемонструвати підняття по стеблу підфарбованої води, на фуксії показати супротивне, а на олеандрі – кільчасте листорозміщення. Традесканція – надзвичайно вдалий об'єкт для демонстрування розмноження стебловими живцями.

Наша теплиця дає можливість одержати велику кількість трав'янистих декоративних квітучих рослин у зимовий і ранньовесняний періоди.

У нашій теплиці юні зоологи протягом усього року спостерігають за дощовими черв'яками, слімаками, павуками, ящірками.

А юннати з гуртка «Тварини живого куточка» вивчають можливості поповнення раціону тварин живого куточка в зимовий період соковитими кормами.

Наші педагоги під час планування і організації практичних робіт у теплиці намагаються виховувати у дітей бережливість, економність, ефективність використання робочої площи закритого ґрунту. Тому іноді відбувається взаємопроникнення овочевої розсади у квітковий відділ, а розсади квітів в овочевий відділ.

Практичний напрямок.

Основою практичної діяльності юннатів в умовах закритого ґрунту є роботи по догляду та розмноженню квіткових та овочевих культур. Це сприяє міцному закріпленню отриманих на заняттях знань. Діти під час практичних робіт мають унікальну можливість заглянути і долучитися, посприяти і вплинути на життєві процеси у рослинному світі.

На практичних заняттях наші юннати з задоволенням вирощують декоративні рослини для озеленення навчальних кабінетів, вирощують розсаду овочевих та квітково-декоративних рослин для відкритого ґрунту, розмножують цінні сорти декоративних рослин для зовнішнього озеленення, вирощують соковиті корми для зимового споживання тваринами у живому куточку. Під час практичних робіт діти виробляють навики грамотного догляду за рослинами: приготування ґрунтосумішій, посадка рослин, полив, підживлення, обрізка,

прищипка, пінцирування, миття та обприскування рослин, розпушування ґрунту, пересаджування та перевалка рослин. А також пізнають ази збору і заготівлі лікарської сировини з кімнатних рослин.

Для планування роботи, пов'язаної із зовнішнім та внутрішнім озелененням закладу доцільно скласти окремий план за сезонами року.

Осінь	
1.	Пересаджування багаторічників у горщики та ящики і перенесення їх у теплицю.
2.	Перенесення в теплицю кімнатних рослин виставлених влітку на вулицю.
3.	Заготівля кореневищ, коренеплодів та цибулин для зимової вигонки зелені.
4.	Висаджування цибулин квітів для вигонки.
5.	Догляд за рослинами в теплиці.
6.	Проведення дослідів з рослинами.

	Зима	
1.	Вирощування на зелень цибулі, петрушки.	Грудень-Лютий
2.	Живцювання квітково-декоративних рослин.	3 15 січня
3.	Висівання насіння квітково-декоративних та овочевих рослин.	Лютий
4.	Догляд за рослинами в теплиці.	Грудень-Лютий
5.	Проведення дослідів з рослинами.	Грудень-Лютий
	Весна	
1.	Пересаджування та перевалка кімнатних рослин.	3 15 березня
2.	Початок підживлення кімнатних рослин.	3 1 квітня
3.	Розмноження кімнатних рослин діленням, живцюванням, відсадками.	3 15 березня
4.	Висівання насіння квіткових та овочевих рослин.	До 1 квітня
5.	Пікірування розсади.	3 20 березня
6.	Догляд за рослинами в теплиці.	Березень-Травень
7.	Проведення дослідів з рослинами.	Березень-Травень
	Літо	
1.	Продовження робіт по розмноженню кімнатних рослин.	Червень
2.	Заготівля ґрунтосуміші та піску.	Серпень
3.	Ремонт та дезінфекція теплиці.	Серпень
4.	Догляд за рослинами в теплиці.	Червень-Серпень
5.	Проведення дослідів з рослинами.	Червень-Серпень

Експериментально-дослідницький напрямок.

Дослідництво – один із найважливіших засобів пізнання закономірностей природних процесів, що широко використовується в усіх галузях науки. Відомо, що без наукових досліджень, в тому числі «експериментів», неможливий прогрес самої науки.

Тому, одним із найефективніших методів досягнення поставленої мети є впровадження масового дослідництва в процес роботи учнів в тому числі і в умовах закритого ґрунту. Ця робота мусить бути спрямована на засвоєння основ наук, поглиблення знань з ботаніки, зоології, генетики, селекції. У перспективі це допомагає дітям визначитися із майбутньою професією.

Під час закладання дослідів юннати знайомляться з методикою та технікою дослідницької роботи, правилами закладання і проведення дослідів, в ході яких у дітей виховується сумлінність та відповідальне ставлення до проведення експериментів, уміння аналізувати отримані результати, робити висновки.

На допомогу юннатам і керівникам гуртка «Юні квітникарі» приходить методична служба СЮН, якою було розроблено

методики проведення дослідів по розмноженню кімнатних рослин.

1. Тема: Апробація різних методів вегетативного розмноження сенполії.

Мета: Виявити найефективніший метод розмноження сенполії.

Схема досліду:

I варіант – вирощування сенполії листками з довгими черешками.

II варіант – вирощування сенполії листками з черешками 1-2 см.

III варіант – вирощування сенполії листками без черешків.

Методика проведення:

П'ять листків з довгими черешками заглиблюють в пісок на 2 см.

У п'яти листків черешки залишають завдовжки 1-2 см. І заглиблюють в пісок.

У решти п'яти листків зовсім зрізають черешки і нижньою частиною листкової пластинки висаджують в пісок.

2. Тема: Розмноження пуансетії методом живцювання в умовах теплиці в літній період.

Мета: Встановити ефективність розмноження пуансетії методом живцювання в умовах теплиці в літній період.

Схема досліду:

I варіант – розмноження пуансетії стебловими живцями.

II варіант – розмноження пуансетії листковими живцями.

3. Тема: Розмноження троянд методом живцювання в умовах теплиці в осінній період.

Мета: Встановити ефективність розмноження троянд методом живцювання в умовах теплиці в осінній період.

Схема досліду:

I варіант – живцювання троянд у першій декаді вересня.

II варіант – живцювання троянд у першій декаді жовтня.

III варіант – живцювання троянд у першій декаді листопада.

4. Тема: Апробація різноманітних способів розмноження кімнатних рослин (рео строкатого, аспарагуса Шпренгера,

циперуса черговолистого, дихоризандра букетоцвіта, пеларгонія зональна).

Мета: Виявити найбільш ефективні способи розмноження кімнатних рослин.

Схема досліду:

I варіант – розмноження посівом насіння.

II варіант – розмноження верхівковими живцями.

III варіант – розмноження боковими відростками.

5. Тема: Розмноження очитка (седума) живцюванням з – під снігу.

Мета: Вияснити, чи розмноження очитка (седума) живцями з – під снігу є доцільним.

Схема досліду:

I варіант. Живцювання з – під снігу.

Методика проведення:

1. Розчистити сніг над рослиною. Нарізати пагонів. Збирати пагони необхідно в рукавичках, бо від тепла рук заморожені пагони в місцях дотику швидко відтають і потім не оживають.

2. Пагони щедро пересипати снігом і накрити тканиною. Внести в приміщення і дати поступово відтанути.

3. Відтанувші пагінці нарізати на живці довжиною 2-4 вузли.

4. Висадити живці в пісок. Ущільнити. Полити.

5. Поставити в теплицю, у слабо освітлене місце. При яскравому освітленні живці приживаються гірше.

6. У висновках проаналізувати кількість живців, що прижилися.

На СЮН квітково-декоративні рослини насамперед слугують для естетичного виховання учнів. Спілкування з квітами облагороджує дитячу душу, вчить розуміти і цінувати прекрасне, милує очі, створює гарний настрій. Поряд з тим квітково-декоративні рослини є зручним об'єктом для організації з учнями дослідницько-практичних робіт. Дослідницькі роботи юннатів у галузі квітництва є постійними учасниками конкурсу-огляду на кращу шкільну теплицю, конкурсу «Галерея кімнатних рослин».

Поряд з квітникарями у теплиці господарюють юннати гуртків «Юні овочівники». Поле їхньої діяльності – овочевий відділ теплиці. Відвідувачів постійно дивують ваговиті плоди перцю, які милують око взимку, ніжні пера зеленої цибулі, які контрастують з білим снігом, що холодною ковдрою стелиться навколо теплиці. А весняною дниною дружні сходи ранньої капусти вказують на дбайливість рук юннатів.

Щоб робота школярів не перетворилася на рутинний догляд за овочами, який повторюється з року в рік, методична служба СЮН розробила методики проведення дослідів в овочевому відділі. Юннати мають можливість обирати теми за власним вподобанням.

1. Тема: Вплив довжини світлового дня на строки вигонки пера цибулі ріпчастої.

Мета: Встановити залежність строків вигонки пера цибулі ріпчастої від тривалості світлового дня.

Схема досліду:

I В – висаджування цибулин в грудні (3.12.07. – 10.01.08.)

II В – висаджування цибулин в січні (21.01.08. – 15.02.08.)

2. Тема: Вплив густоти пікірування на якість розсади капусти

Мета: Порівняти біологічні особливості та якість розсади капусти в залежності від густоти пікірування

Схема досліду:

В I – відстань між рослинами 10 см

В II – відстань між рослинами 5 см.

3.Тема: Вплив складу ґрунтових сумішей на якість розсади капусти ранньої

Мета: Порівняти біологічні особливості та якість розсади капусти ранньої вирощеної на різних ґрунтових сумішах

Схема досліду:

В I – посів у ґрунтову суміш із піску, торфу та перегною (2:1:1)

В II – посів у ґрунтову суміш із листяної землі та перегною (1:2)

Методика проведення:

Для проведення досліду готують дві ділянки.

Для першого варіанту досліду готують ґрунтову суміш із листяної землі і перегною (1:2).

Для другого варіанту досліду готують ґрунтову суміш із піску, торфу і перегною (2:1:1).

Насіння капусти висівають у попередньо підготовлений ґрунт по 5-8 г/м². У фазі двох справжніх листків сіянці пікірують на відстані 8-10 см один від одного.

Перед висадкою розсади у відкритий ґрунт порівнюють її якість та біологічні особливості.

4.Тема: Вплив передпосадкової обробки цибулин на строки вигонки пера цибулі ріпчастої.

Мета: Встановити залежність строків вигонки пера цибулі ріпчастої від передпосадкової обробки.

Схема досліду:

I варіант – контрольна ділянка.

II варіант – дослідна ділянка (висаджують оброблені цибулини).

Методика проведення:

Обрізають шийки (сухі верхівкові частини) цибулин. Потім такі цибулини обмотують вологою тканиною і кладуть у

посудину, дно якої залите теплою водою. Це дає змогу прискорити появу листків. Використовують крупніші цибулини (до 4см). Цибулини висаджують мостовим способом, щільно одна до одної, ґрунт не повинен покривати верхню меншу половину цибулини.

5. Тема: Вплив пасинкування томатів на їх урожайність.

Мета: Визначити оптимальні умови вирощування томатів у тепличних умовах; як впливає пасинкування на урожайність.

Схема досліду:

I варіант – контрольна ділянка.

II варіант – дослідна ділянка (рослини пасинкують).

Методика проведення:

Висадка розсади томатів у ґрунт проводиться після закінчення заморозків. Ранні сорти висаджуються за схемою 60×25см. Для середньоранніх та середньопізніх сортів з великими кущами більш розповсюджена схема 70×30см по дві рослини в гнізда.

Для отримання ранніх врожаїв слід провести пасинкування та прищипування верхівок рослин, формуючи один або два стебла та залишаючи на кожному по дві – три китиці з двома – трьома листками після них, верхівки пагонів прищепити.

Пасинки відламують періодично, через сім – десять діб, коли довжина досягає 3-5 см у першу чергу пасинкують високорослі сорти.

Висновок: із збільшення кількості пагонів, китиць у них загальний врожай збільшується, а із зменшенням – знижується, але підвищується збір плодів у ранні строки. Цей висновок записується у щоденник спостереження за ходом досліду.

Схема написання щоденника дослідницької роботи з рослинами у теплиці має свої особливості:

1. Культура.
2. Тема досліду.
3. Мета досліду.
4. Схема досліду.
5. Склад ланки.
6. Опис культури.

7. Методика проведення роботи.
8. Щоденник роботи.
9. Фенологічні спостереження.
10. Результати досліду.
11. Висновки.

Аналізуючи досвід роботи педагогічного колективу і методичної служби СЮН можна стверджувати, що вдалося знайти свій шлях формування творчої особистості шляхом залучення дітей ще з шкільного віку до трудової діяльності, наукових досліджень і творчих проектів. Про це свідчать успіхи вихованців у конкурсах, операціях, акціях, як місцевого, так і Всеукраїнського масштабу.

Трудове виховання в розвитку особистості школяра

Буць А.Г. – вчитель біології вищої категорії загальноосвітньої школи I-III ст. с. Переспа Рожищенського району Волинської області

Трудове виховання підростаючого покоління – важлива складова у формуванні особистості. Реформування освіти, перехід до профільного навчання передбачає підвищення якості підготовки учнів, їх активності, самостійності та формування компетентності особистості, яка володіє не лише знаннями, а й уміє діяти у відповідних ситуаціях, застосовуючи набуті знання.

Підготовка учнів (вихованців) до подальшої освіти і трудової діяльності – одне із завдань загальної середньої освіти у статті 5 Закону України «Про загальну середню освіту». В Концепції загальної середньої освіти це завдання уточнюється та наголошується на необхідності виховання в учнів любові до праці, забезпечення умов для їх життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору й оволодіння майбутньою професією. Для подолання протиріччя

між запитом суспільства та станом підготовки молоді до подальшої трудової діяльності в системі загальноосвітніх навчальних закладів прийнята Концепція профільного навчання в старшій школі.

Державна національна Програма «Освіта» (Україна ХХІ ст.) передбачає оновлення змісту освіти та виховання учнівської молоді. Освітні заклади повинні не тільки забезпечувати оволодіння учнями теоретичних та практичних знань і умінь з основ біології, екології, трудового навчання, а й виховувати в учнів глибокий інтерес та любов до праці, створення оптимальних умов для задоволення різносторонніх інтересів дітей, розвитку їх здібностей і творчого мислення, самореалізації, обдарованості, орієнтації учнівської молоді на вибір професій, пов'язаних з біологією, екологією та сільськогосподарським виробництвом.

Поліпшення якості трудової підготовки учнів – одна з важливих проблем реформи сучасної школи, розв'язання якої потребує нестандартних підходів, новаторських вирішень, пошуку перспективних шляхів. Практика показує, що готовність учнів до праці залежить як від об'єктивних умов, так і від самої особистості учня, розвитку його інтересів до трудової діяльності, життєвих ідеалів, прагнень, ціннісних орієнтацій. Великий вплив на формування готовності учнівської молоді до праці спрямлює сім'я, школа, засоби масової інформації.

Трудове виховання закладає основу майбутнього життя. У сучасних умовах трудове виховання – це насамперед озброєння загальнотрудовими знаннями й навичками, розвиток працьовитості й формування психології людини, яка працює. Така особистість, здатна в різних формах організації праці домогти-ся успіху, виявляти заповзятливість і творчий підхід. Відомо, що працелюбність є однією з головних і визначальних складових всеобщно розвиненої особистості. Залучення учнів до систематичної продуктивної праці допомагає їм правильно розуміти багато життєвих явищ і свідомо готувати себе до участі у житті суспільства.

Саме в праці формується і гартується характер людини, виробляються такі важливі якості, як акуратність, точність, дисциплінованість, уміння працювати в колективі, співвідносити свої інтереси з інтересами колективу, поважати свою і чужу працю.

Позитивний результат процесу трудового виховання залежить від ставлення учнів до виконання тих чи інших трудових завдань. В процесі заняття учителі загальноосвітньої школи І-ІІІ ст.с.Переспа Рожищенського району прищеплюють їм свідому дисципліну як норму поведінки кожного громадянина, завжди вимагають точного й акуратного виконання поставлених перед ними завдань. Педагоги розвивають в учнів навички колективної праці. З цією метою на протязі ряду років в школі були створені учнівські виробничі бригади, трудове аграрне об'єднання школярів. Вони відіграють виключно важливу роль не тільки в трудовому, але й розумовому, моральному, естетичному, фізичному, економічному, екологічному вихованні. Не менш важливе значення їх в підготовці учнів до свідомої і творчої участі в суспільному виробництві, а також у професійній орієнтації. Трудові об'єднання учнів – це перша школа їх самостійного трудового життя, школа виховання високої відповідальності за доручену справу. У процесі виховання вчителі вважають за необхідне створювати умови для того, щоб кожен член колективу зберіг свою індивідуальність, розвинув власні здібності, позитивні якості. Завдяки такому підходу до виховання учнів педагогічний колектив школи розкриває їхні таланти, виявляє сильні та слабкі сторони й висуває посильні вимоги. Водночас вчителі завжди прагнуть до того щоб вихованець почував себе громадянином, членом колективу, а для цього намагаються доторкнутися до особистості, за образним висловом А. С. Макаренка, «з особливо складним інструментуванням». Кожному учневі властиві, окрім загальних, типові якості й своєрідні, неповторні індивідуальні риси. Все це вчителі враховують у роботі. В процесі трудової діяльності учні працюють над розв'язанням посильних актуальних завдань: підвищення врожайності провідних сільського-

сподарських культур в місцевих агрокліматичних умовах, особисто на практиці переконуються у необхідності глибоких знань для успішного оволодіння силами і багатствами природи для подальшого розвитку сільського господарства.

У розв'язанні цих завдань важливу роль відіграє навчально-матеріальна база, зокрема шкільна навчально-дослідна ділянка, яка є тією зеленою лабораторією, де учні застосовують набуті знання з біології на практиці, набувають практичних вмінь і навичок по вирощуванню сільськогосподарських культур, проводять нескладні досліди. Правильно організована робота на навчально-дослідній ділянці сприяє трудовому вихованню учнів, творчому ставленню до праці, допомагає виховувати в них інтерес до сільського господарства, любов до природи.

Трудова діяльність потребує злагодженої роботи, розуму і рук, послідовності і наполегливості у формуванні вмінь та навичок, міцних знань. Великого значення в справі виховання в учнів інтересу до біології і сільського господарства набуває позашкільна і позакласна робота, організація гуртків юних натуралистів різного профілю, які працюють в школі. Дослідницька робота є одним з найбільш ефективних методів поєднання навчання з виробничою працею і творчого застосування учнями основ технології в сільському господарстві.

Сучасний рівень і перспективи розвитку технологій нерозривно пов'язані з новими знаннями, пошуком нових ідей, механізацією та автоматизацією технологічних процесів. Все це забезпечує послідовне включення учнів в усі етапи цілісного процесу проектування технологічних процесів аграрного виробництва та конструювання технічних засобів малої механізації агропромислового, фермерства, присадибного господарства. Організація продуктивної праці учнів у рамках трудового виховання тісно пов'язується з їх економічною освітою, на основі вдосконалення взаємозв'язку вивчення теоретичного матеріалу з практичною діяльністю учнів. Такі приклади є серед випускників загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. с. Переспа – сьогоднішніх фермерів.

Система трудового виховання постійно хвилювала видатних педагогів, зокрема вона знайшла своє відображення в працях видатного педагога-практика А. Макаренка (1888 – 1939). Антон Семенович на практиці довів, що саме трудове виховання лежить в основі формування особистості, самостійної, творчої, що саме праця є джерелом духовного та морально-загачення людини. Творча праця можлива тільки тоді, коли людина ставиться до роботи з любов’ю, коли вона свідомо бачить у ній радість.

Трудове виховання відіграє важливу роль у подальшій профорієнтації школяра, сприяє його професійному самовизначеню. Останнім часом ціннісні пріоритети нашого суспільства суттєво змінились. Тепер на передній план вийшло поняття престижності та оплачуваності професії, а не її суспільної цінності.

Видатний педагог вказував, що в трудовому вихованні треба розрізняти дві взаємопов’язані сторони: одна – формування вмінь і навичок працювати, друга – виховання любові і поваги до праці. Він прийшов до важливого висновку, що праця сама по собі є нейтральною, не виконує виховних функцій, а формує лише звичку до трудових зусиль. Антон Семенович був переконаний, що праця може стати позитивним елементом виховання лише за умови, коли вона має на увазі створення якихось цінностей. А. Макаренко був прихильником виробничої (сільськогосподарської і промислової) праці, вважав, що лише в такій праці виробляється правильний характер людини, виховується відповідальність за свою роботу, яка є частиною загальної колективної праці. Педагог розумів, що нову людину можна виховати через економіку в якій вона не просто виконавець, а справжній господар. А. С. Макаренко наголошував, що праця – це зовсім не те, чим зайняті руки юнаків. Праця – це те, що розвиває людину, підтримує її, допомагає самовдосконалюватись. Працелюбство і здатність до праці не дається від природи, але виховується з раннього дитинства. Суспільно-корисна праця повинна відповідати віковим особливостям учнів, складність її від класу до класу

має зростати і при цьому відповідати навчальним цілям, забезпечувати творчу діяльність школярів.

Трудове виховання охоплює багатоаспектні форми і методи виховного процесу завдяки яким забезпечується загальний розвиток і морально-етична підготовка школярів до трудової діяльності, і є необхідною умовою та важливим засобом їхнього майбутнього повноцінного життя. Для учнів продуктивна праця матиме виховну силу тоді, коли вони бачитимуть корисний результат своєї праці, братимуть участь у виконанні певного виду діяльності з початку і до кінця. А. С. Макаренко був переконаний, що лише поєднання певної середньої освіти з продуктивною працею дасть позитивний результат у справі виховання школярів.

Література

1. Закон України «Про загальну середню освіту».
2. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа).
3. Концепція профільного навчання в старшій школі.
4. Макаренко А. С. Твори у 7-ми томах. – К.- Радянська школа 1984р.

Трудове виховання учнів еколого-натуралістичного відділу Нововолинського центру дитячої та юнацької творчості

Яворський Ю. Ф. – методист центру дитячої та юнацької творчості м. Нововолинська Волинської області

Здобуття Україною незалежності, перехід до ефективної ринкової економіки, роздержавлення і приватизація виробництва, структурна перебудова сільського господарства приводять до суттєвих змін у структурі, змісті та організації праці.

У сільському господарстві на зміну колгоспникам приходить клас цивілізованих фермерів, кооператорів і т. д. Це веде

до розширення функцій сільськогосподарських працівників, у змісті їхньої праці, ведення бізнесу тощо.

Сьогодні йде переважаюче зростання в економіці питомої ваги невиробничої сфери (сфера послуг, торгівля, посередництво, банківська сфера тощо).

Зазначені зміни і тенденції у змісті та організації праці в нових умовах педагогічним колективом еколого-натуралистичного відділу Нововолинського центру дитячої та юнацької творчості враховуються при визначенні структурно-логічної моделі трудового виховання учнів, їх трудової підготовки та професійного самовизначення.

Теоретико-методологічною основою трудового виховання у Нововолинському центрі дитячої та юнацької творчості є концепція державотворення в Україні, оновлення всіх сфер соціально-економічного життя суспільства, а також теоретичні праці філософів, педагогів минулого і сучасного, державні та нормативні документи про необхідність розвитку творчої особистості, людини – громадянина, цивілізованого господаря своєї землі.

Процес виховання здійснюється на основі державної політики в галузі освіти, національних, вселюдських цінностях, досягненнях світової та вітчизняної педагогіки. Він передбачає посилення особистісно-гуманного підходу, який вимагає використання прогресивних концепцій, запровадження сучасних педагогічних технологій і науково-методичних досягнень у навчально-виховний процес.

Педагогічний колектив розглядає працю як основу життя і розвитку особистості, джерело її моральних та духовних благаств, як діяльність, спрямовану на створення матеріальних та духовних цінностей, необхідних для життя людей.

Трудове виховання в еколого-натуралистичному центрі НЦДЮТ – це система виховних впливів, яка передбачає заличення дітей і юнацтва з метою їх загального розвитку до трудової діяльності у творчих об'єднаннях еколого-природничого, сільськогосподарського та ремісничого напрямків.

В психолого-педагогічному аспекті виділяються вікові та індивідуальні можливості кожного учня в оволодінні певними трудовими навичками і вміннями, можливості розвитку творчого мислення, творчого ставлення до виконання різноманітних трудових завдань, тому навчально-виховний процес здійснююмо за трьома рівнями навчання: вищий рівень – учні 9-11 класів, середній рівень – учні 5-8 класів, початковий рівень – учні 1-4 класів та вихованці дитячого навчального закладу.

Мета трудового виховання полягає у створенні умов для розвитку і самореалізації особистості, її професійного самовизначення, самовираження та самоутвердження як громадянина України, здатного ефективно працювати, зміцнювати суверенну, незалежну державу.

Приоритетними напрямами трудового виховання є:

- створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів;
- особистісна орієнтація трудового навчання і виховання;
- формування національної свідомості, патріотизму і громадянськості особистості учня, допомога йому в інтелектуальному, духовному, емоційно-вольовому розвитку;
- інтеграція трудового виховання в сім'ї, родині, школі, на станції юннатів;
- вироблення психологічної готовності до інтелектуальної та фізичної праці;
- запровадження інноваційних технологій навчання і виховання;
- створення і постійне збагачення матеріально-технічної бази.

Еколого-натуралістичний відділ НІЦДЮТ забезпечує:

- виховання конкурентно спроможного господаря своєї землі, здатного творчо мислити, усвідомлювати свою належність до сучасної цивілізації, чітко орієнтуватися в реаліях і перспективах життя, глибоко розуміти традиції та соціокультурні цінності українського народу, бути спадкоємцем і продовжувачем національних трудових традицій;

- формування характеру, звичок, умінь, навичок, необхідних для продуктивної діяльності в житті;
- вироблення свідомого ставлення до будь-якої праці, виховання відповідальності, працелюбства, прагнення до результатів своєї праці, добросовісності, чесності, порядності, ініціативності, розвиток творчості, готовності до праці в умовах ринкових відносин;
- гармонійне поєднання навчання, виховання, продуктивної праці і дослідництва, організації та стимулювання трудової діяльності;
- формування соціалізованої трудової активності учнів;
- реальне знання потенційних можливостей учнів, прогнозування потреб і розвитку особистості;
- комп'ютеризацію та проектування навчального змісту, методичне забезпечення відповідно до вікових, психолого-педагогічних та індивідуально-типологічних особливостей сучасного учня;
- підготовку до трудової діяльності в нових умовах господарювання, виховання бережливого ставлення до природи, її багатств, їх економного використання;
- розвиток підприємництва, участь у відновленні народних ремесел і промислів;
- розвиток сільськогосподарського дослідництва;
- формування розуміння ролі праці в житті людини і суспільства, загальних основ сучасного виробництва;
- формування активної життєвої позиції;
- виховання цивілізованого господаря;
- розвиток потреби у творчій праці, діловитості, підприємництва;
- допомога в оволодінні загальною трудовою культурою;
- формування техніко-технологічних та фінансово-економічних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для залучення учнів до продуктивної праці та оволодіння певною професією;
- формування поваги до людей праці, які створюють матеріальні й духовні цінності;

- становлення в учнів цілісного наукового світогляду, загальнонаукової, загальнокультурної, технологічної, комунікативної і соціальної компетентності на основі засвоєння знань про природу, людину, суспільство, культуру, виробництво;
- використання досвіду народної педагогіки при залученні школярів до вивчення народних ремесел;
- формування ціннісних орієнтацій, здатності до самопізнання особистості в різних видах творчої діяльності, вмінь і навичок, необхідних для професійного вибору;
- збереження і зміцнення морального, фізичного і психічного здоров'я вихованців, формування і розвиток звички до здорового способу життя.

Принципи трудового виховання Нововолинського ЦДЮТ еколого-натуралистичного відділу:

- *науковості*, що означає побудову освіти і виховання на об'єктивно-істинних знаннях, вивчення найвагоміших наукових досягнень у тій чи іншій галузі пізнання, здобуття знань, умінь, навичок, які створюють передумови для професійної підготовки і самовизначення учнівської молоді відповідно до її здібностей, інтересів, потреб;
- *природовідповідності*, передбачає врахування у трудовому вихованні психо-фізіологічних особливостей сучасного учня, багатогранної цілісної природи людини;
- *культуроідповідності*, полягає в органічному зв'язку з історією народу, свого регіону, його мовою, культурними і трудовими традиціями, народними ремеслами і промислами, забезпечення духовної єдності, наступності та спадкоємності поколінь;
- *пріоритету діяльнішого підходу*, тобто створення та реалізація технологій, цільових програм виховання цивілізованого господаря своєї землі, які активізують духовний і трудовий пошук особистості, її творчу діяльність;
- *естетизації довкілля*, передбачає створення такої інфраструктури НЦДЮТ, що забезпечує розвиток благородних почуттів, стосунків і поведінки;

- *гуманізації*, який дає можливість поставити учня в центр уваги, забезпечити умови для його творчого розвитку і професійного самовизначення та самоутвердження;
- *демократизації*, передбачає співробітництво, співтворчість педагогів та учнів, віру в їхні творчі сили, повагу до суверенітету особистості;
- *інтегративності*, який спрямований на єдність вимог школи, станції юннатів, сім'ї щодо розвитку особистості учня, гармонізацію сімейно-станційного трудового виховання;
- *відкритості трудової підготовки і виховання*, що передбачає постійний пошук, варіативність змісту, форм, методів життєдіяльності учнів, системно-цільове проектування трудових відносин, самооновлення, саморегуляцію;
- *самостійності і творчої ініціативи особистості*, що полягає в забезпеченні психолого-педагогічних умов, які сприяють виявленню, розвитку та реалізації пізнавальної самостійності і творчої трудової активності, її обдарованості, таланту в навчально-виховному процесі;
- *добровільності*, що забезпечує право вибору щодо реалізації потреб особистості у самореалізації, духовному самовдосконаленні, здобутті освіти і підготовки до трудової діяльності засобами позашкільної роботи;
- *диференціації та індивідуалізації процесу трудового виховання* – передбачає врахування в роботі учнів рівнів фізичного, психічного, соціального, духовного, інтелектуального розвитку учнів і стимулювання трудової активності, розкриття творчої індивідуальності кожного;
- *соціалізації особистості* – полягає в залученні учня до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення і розвитку його як цілісної особистості; психодіагностики рівня розвитку та громадянської вихованості особистості учня.
- *психологізації навчально-виховного процесу* – передбачає оволодіння кожним педагогом технологією діагностики і психодіагностики рівня розвитку та громадянської, трудової вихованості особистості учня.

В основу навчально-виховного процесу покладено: трудові традиції українського народу, сучасні технології трудової підготовки та виховання учнів.

Основною складовою трудового виховання учнівської молоді, підготовки її до життя, самостійної продуктивної праці виступають творчі об'єднання ремісничого профілю, а саме, гуртки: захоплююче лозоплетіння, різьба по дереву. Творчі об'єднання еколого-природничого профілю (юні любителі природи, квітникарі, юні екологи) та сільсько-господарського (любителі домашніх тварин, юні рослинники) наскрізь пронизані трудовим вихованням різної форми, відповідно до рівня навчання.

Початковий рівень творчих об'єднань:

- гуртківці засвоюють поняття: трудовий процес як цілеспрямована трудова діяльність людини; трудова діяльність людини як засіб задоволення власних і суспільних потреб; професія як результат розподілу праці в суспільстві; суспільна значимість кожної професії; трудова дисципліна; культура праці;

- в гуртківців формуються: знання про елементи трудового процесу з опорою на їх життєвий досвід; усвідомлення важливості праці для задоволення життєвих потреб людини; бережне ставлення до природи, усвідомлення учнями важливості кожної професії для життя суспільства; уявлення про трудову вихованість людини; прагнення працювати акуратно, доводити роботу до остаточного завершення; запобігати забрудненню довкілля; потяг до праці як одного із засобів задоволення пізнавального інтересу; усвідомлення необхідності в трудовій діяльності; усвідомлення значимості творчої діяльності в житті людини та інші.

Творчі об'єднання початкового рівня: юні любителі природи, юні екологи, основи екологічних знань, природознавство для дошкільнят.

Середній рівень творчих об'єднань:

- учні засвоюють поняття: техніка як матеріальна основа виробництва; продуктивність праці; професія і людна, вимоги

професії до людини; раціональне використання робочого часу; колективна праця; культура виробничого середовища; оптимальна організація робочого місця; екологічне мислення, дослідництво; ціннісні орієнтації людини, їхня роль у житті та трудовій діяльності та інші;

- в гуртківців формуються: готовність до трудової діяльності при переважанні зовнішнього мотивування; готовність до систематичної праці; уміння виконувати роботи, пов'язані з вирощуванням рослин та доглядом за тваринами, переробкою сільськогосподарської продукції; уявлення про типові професії найважливіших галузей виробництва, особливо сільськогосподарського та ремісничого; уміння співвіднести індивідуальні властивості людини з вимогами професії; прагнення до випробування себе в різних професіях через участь у відповідних видах трудової діяльності; здатність співвідносити свої ціннісні орієнтації з особливостями окремих професій; розуміння впливу вихованості на результативність діяльності трудового колективу; знання елементів культури праці; уміння дотримування правил охорони навколошнього середовища; потяг до творчої праці; здатність співвідносити свої творчі можливості з поставленим завданням тощо.

Творчі об'єднання середнього рівня: любителі домашніх тварин, юні рослинники, квітникарі, захоплююче лозоплетіння, юні екологи.

Вищий рівень творчих об'єднань:

- учні засвоюють поняття: виробничий процес – основа організації виробництва; трудові процеси в умовах механізації та автоматизації виробництва; процес професійного самовизначення та його елементи; самооцінка особистістю власних можливостей і її значення для свідомого вибору професії; самовдосконалення у трудовій діяльності; наукова організація праці; ділове співробітництво; культура виробництва; раціоналізація і винахідництво як прояв творчості та інші;

- в учнів формуються: знання елементів науково-технічних основ виробничого процесу з опорою на їх знання основ наук, на рівні загально виробничих закономірностей;

уміння творчо застосовувати знання в нових виробничих умовах; внутрішня потреба у дотриманні екологічних норм і правил; готовність до виробничої діяльності на основі усвідомленого самоконтролю; сукупність знань про професійну діяльність за обраним профілем трудової підготовки; готовність до трудової діяльності у виробничих умовах при переважанні внутрішнього мотивування; розуміння внутрішніх факторів, що впливають на вибір професії; знання показників професійної придатності людини; встановлення власної позиції при виборі професії; критичний аналіз можливостей при виборі професії; підготовленість до свідомої участі в трудовій діяльності; уміння підвищувати культуру праці; прагнення брати участь в реалізації трудових програм; любов до праці як провідна риса характеру; вихованість культури трудового спілкування, конкуренції і об'єктивної оцінки результатів своєї праці, високої загальної культури; внутрішня потреба у творчій трудовій діяльності; творча самостійність тощо.

Вихованка гуртка «Юні екологи» Герасимюк Марія нагороджена грамотою управління освіти і науки Волинської облдержадміністрації Волинського обласного еколого-натуралістичного центру за актуальність обраної тематики і досягнення в галузі раціоналізаторства та винахідництва.

Творчі об'єднання вищого рівня: різьба по дереву, захоплююче лозоплетіння, юні екологи.

Сільськогосподарський напрямок в роботі Нововолинського центру дитячої та юнацької творчості еколого-натуралістичного відділу, а до реорганізації позашкілля міста Нововолинська Нововолинської міської станції юних натуралістів має найдавнішу історію, початок якої припадає на рік заснування станції – 1974. Робота тоді здійснювалась по залученню школярів до практичних сільськогосподарських робіт на навчально-дослідній земельній ділянці, крільчатнику (35 m^2), нутрійчатнику (27 m^2), свинарнику (40 m^2) і в близькому довкіллі.

На сьогодні в структуру сільськогосподарського відділу входять кабінети: сільського господарства, тваринництва,

навчально-дослідні земельні ділянки (1,08 га), парник (135 м², побудований у 1990 році), розсадник (0,15 га) куточек живої природи, сад, куточек Хліба. Ручна паця підперта механізацією: трактор Т-40М, причіпний інвентар для обробітку землі (плуг, культиватор), причіп, ємність для перевезення води.

Більшість продукції тваринницького відділу (молодняк кролів) реалізовуємо населенню для приватних тваринницьких ферм. За 2011 – 2012 н.р. було продано 45 голови молодняка кролів. Всього одержано від реалізації продукції тваринництва 1200 гривнів. Для покращення та розвитку матеріальної бази станції, проведення дослідницької роботи було закуплено 2 гол. молодняка свиней.

У відділі рослинництва під керівництвом Киці Таїсії Володимирівни було вирощено 2000 кг кормового буряка, 500 кг зерна пшеници, 1000 кг картоплі, 5800 кг зеленої маси, заготовлено 400 кг сіна.

Комплекс навчальних кабінетів і своєрідних земельних лабораторій повною мірою забезпечує навчально-виховний процес у гуртках: любителі домашніх тварин, юні рослинники, квітникарі-аранжувальники, юні екологи, захоплююче лозоплетіння, різьба по дереву.

Учнівська молодь обробляє навчально-дослідні ділянки з п'ятипільною сівозміною, апробовуючи в місцевих умовах нові сорти овочевих та злакових культур. Робота юннатів має творчий, практичний характер, який обов'язково переходить в дослідництво. Теми дослідів актуальні, мають практичне, суспільно-корисне значення, пов'язані з конкретними завданнями ефективного вирощування зернових та овочевих культур. Цікавлять юних любителів природи і лікарські рослини: лимонник китайський, обліпиха, айва, барбарис. Діти проводять досліди з вегетативного і насінневого розмноження цих ягідних культур. Юннати набули практичних навичок розмноження чорної і червоної смородини, самшиту. Отримані саджанці мають хорошу кореневу систему і пріріст пагонів.

Юні рослинники, квітникарі, екологи набувають теоретичні знання і практичні навички в парнику. Юні квітникарі з року

в рік вирощують для озеленення станції юних натуралистів, шкіл, дитячих дошкільних установ розсаду квітів (шавлії, агератуму, целозії, бегонії, пеларгонії, сальвії та ін.), черенкують кімнатні квіти, троянди, клематиси. Юннати досліджують впливи стимуляторів росту, мінеральних добрив, площи живлення, строки посіву насіння квітів, посадки черенків на ріст, розвиток розсади та цвітіння квітів.

Вихованка гуртка «Квітникарі» Савосюк Дарина нагороджена дипломом Волинської обласної державної адміністрації за досягнення позитивних результатів в дослідженні та збереженні комах-запилювачів у номінації «У світі бджіл»

З метою раціонального використання площі теплиці, ранньою весною, ще до посіву квітів та розсади овочів, практикуємо вирощування редиски та цибулі на перо. Вирощену продукцію реалізуємо населенню. Втретє площа теплиці використовується після вирощування розсади квітів і овочів, для вирощування помідорів та огірків. Вирощену продукцію реалізовуємо в ідалінському реабілітаційному центрі для людей похилого віку, що розташований в селищі Жовтневому.

Обладнали куточек хліба, основна мета якого – вчити любові до землі, до людської праці, до зернини, з якої починається дума про хліб. Зібрано експонати, які розповідають про історію завезення зерна до нашої країни, поступове визначення його в харчуванні людини, про створення хліба, його цінність і значення в житті кожного, голодомор в Україні 1932-1933 р., зібрано матеріал про хліборобів-героїв нашої місцевості. Влучно в свій час висловився К.А.Тімірязєв – видатний вчений: „Шматок добре випеченоого хліба становить один з величних винаходів людського розуму”.

У проблемах виховання національної свідомості підростаючого покоління хліб, дійсно, виступає як святыня, яку у народі називали „батьком”, „годованцем”. Йдуть роки, минають століття, у світі змінюються здавалося б незмінні пріоритети людства, але як і багато років тому, сьогодні на столі кожної сім'ї обов'язковим є хліб.

Тваринницька ланка еколого-натуралістичного віддіду НЦДЮТ доповнює різноманіття розвитку сільськогосподарського напрямку. Його основні завдання полягають у виявленні і розвитку інтересу творчої особистості до життя свійських тварин, розвиваючи в них певні вміння, навички, потребу в праці й піклуванні. Більшість продукції тваринницького відділу (молодняк кролів) реалізовуємо населенню для приватних тваринницьких ферм. За актуальність у дослідженнях зоології та тваринництва грамотою управління освіти і науки Волинської облдержадміністрації Волинського обласного еколого-натуралістичного центру нагороджена вихованка гуртка «Основи екологічних знань» Мороз Василина.

Навички та вміння юного дослідника, працелюба формуються в процесі праці дітей на навчально-дослідній земельній ділянці при веденні спостережень за розвитком рослин і тварин у куточку живої природи, закладанні і проведенні дослідів: „Вирощування цибулі в ґрунті і в тирсі”, „Вплив строків сівби на врожай моркви”, „Сортовивчення картоплі”, „Вплив площин живлення на врожай квасолі”, „Вплив пасинкування та прищепки верхівкового пагона на строки плодоношення і врожайність помідорів”, „Вплив утримання та харчування на ріст, розвиток та якість шкірок молодняка нутрій”, „Залежність продуктивності свиноматок від умов утримання і годівлі”,

Навчаючись у гуртках сільськогосподарського профілю, юннати, крім певних знань, умінь і навичок, опановують поняття госпрозрахунку, екологічного підходу до вирощування та вироблення сільськогосподарської продукції, чіткі елементи організації виробництва, економічної рентабельності, заходи щодо захисту тваринного світу взагалі.

Ремісничий напрямок в еколого-натуралістичному відділі НЦДЮТ розвинувся під впливом соціального замовлення та наявності високопрофесійних кадрів. На заняттях у гуртках: захоплююче лозоплетіння, різьба по дереву, закладена практична реалізація загальних завдань, спрямованих на формування особистісних рис громадянина України, що включають у себе національну самосвідомість, розвинену духовність, моральну,

художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру. Та найбільше уваги під час занять у гуртках з народних ремесел надається відновленню народних трудових традицій, тому що в неоціненному трудовому досвіді народу обґрунтовані й практично перевірені принципи і методи впливу старшого покоління на молодше з метою підготовки його до створення та правильного споживання матеріальних і духовних цінностей. Цей досвід передавався нам віками через народні обряди, звичаї, свята, ритуали, ігри, фольклор. Народні трудові традиції завжди насаджені високою естетикою, завдяки чому праця позитивно впливалася на самопочуття дітей, викликала бажання вдосконалювати своє вміння, сприяла всеобщому розвитку особи. Основними осередками трудового виховання є сім'я, ровесники, громада, а здійснювалося воно, насамперед, шляхом залучення з найменших років до різних видів праці – домашньої, сільськогосподарської, народних ремесел.

Народна мудрість полягає у використанні природної потреби дитини щось робити. Ось і у цих гуртках діти мають змогу проявити свої здібності до певного виду ремесла. Навчаючись, вони запозичають у керівника гуртка виготовлення різних предметів для дитячих забав та більш серйозних ужиткових речей.

Природа дає матеріали, з якими учні творчо працюють. Солома перетворюється на унікальну інкрустацію, кусок дерева – козацьку ложку, верболіз – настінне панно і т.д. Різьбярі роблять санітарну випилку дерев, які засохли. Розписують їх на метрівки, закладають на збереження та сушку. У процесі перетворення матеріалів на декоративні форми та образи в дітей формуються естетичні смаки, трудові навички, що супроводжується естетичним задоволенням від результату роботи і пізнання краси праці.

Кожен гурток є центром творчої праці і наповнений інтелектуальним життям. На заняттях підлітки відчувають себе працівниками, людьми думаючими і пошуковцями, пізнання світу і самого себе тут здійснюється в цікавій захоплюючій творчості. У гуртківців є змога продемонструвати свої успіхи в

творчості, беручи активну участь у різноманітних виставках, а кожні два роки проводиться у НЕНЦУМ збір юних майстрів народних ремесел “Природа і творчість”, де проходить виставка-конкурс робіт дітей, які відвідують заняття в гуртках з народних ремесел у позашкільних закладах та школах з усіх областей України. Жодних зборів гуртківці нашої Нововолинської міської станції юннатів на пропустили й завжди вертались із призовими місцями. Участь беремо також і в регіональних конкурсах, з яких входимо переможцями. В травні 2012 р. на обласному конкурсі «Таланти III тисячоліття» та «Творча майстерня» гуртківець Цапук Володимир зайняв I місце. В обласному конкурсі «Таланти багатодітної родини» у номінації декоративно-прикладні мистецтво II місце зайняв гуртківець Сидорук Олександр, III місце розділили Сидорук Дарія та Манойло Христина. У кабінеті лозоплетіння, крім робочих місць, обладнана виставка юних майстрів народних ремесел, робота якої висвітлюється в пресі, експонати демонструються у місцевому та обласному етнографічних музеях.

Заняття народними ремеслами дають можливість активніше використовувати красу природи в естетичному вихованні, налаштовувати дітей на задоволення працею, формувати досвід дотримання юннатами здорового способу життя.

Проблемне питання колективу еколого-натуралистичного відділу Нововолинського ЦДЮТ: “Виховання людини праці, яка б вміла досліджувати багатства рідного краю, охороняти їх, вести спостереження, брати участь в природоохоронних та екологічних акціях, свідомо обирати свою майбутню професію”.

Удосконалення трудового виховання на уроках біології

Зінчук Н. А – вчитель біології Радехівської ЗОШ I-II ст. Любомльського району Волинської області

Трудове виховання підростаючого покоління-одна з основних складових у формуванні особистості нової людини. Людина

розвивається духовно й фізично тільки в праці. Без праці вона деградує. Трудове виховання – ведуча ланка всієї системи виховання школярів. Воно визначається багатьма факторами і в школах здійснюється системою заходів, які охоплюють всі знання навчально – виховної роботи, а також зовнішньою діяльністю школярів.

Завдання трудового виховання зумовлені потребами існування, самоутвердження і взаємодії людини в суспільстві та природному середовищі. Воно покликане забезпечити:

- психологічну готовність особистості до праці (бажання сумлінно та відповідально працювати, усвідомлення соціальної значущості праці як обов'язкову і духовної потреби, бережливість щодо результатів праці та повага до трудової діяльності);

- підготовки до праці (наявність знань вироблення умінь і навичок необхідних для трудової діяльності, підготовка до свідомого вибору професії);.

Трудове виховання ґрунтуються на принципах:

- єдності трудового виховання і загального розвитку особистості;
- виявлення і. розвиток індивідуальності в праці;
- високої моральності праці її суспільно корисної спрямованості;
- залучення дитини до різноманітних видів продуктивної праці;
- постійності, безперервності, посиленості праці;
- творчого характеру праці;
- єдності праці та багатогранності життя.

У підлітковому віці зростає роль праці в житті учнів, розширюється їх участь у продуктивній трудовій діяльності і поза нею. Підлітки здатні вже до тривалої систематичної праці, усвідомлюють її суспільне значення, прагнуть до її результативності. Суспільно корисна праця, результативність якої оцінюють дорослі, стає для них особливо привабливою. Характерним для підлітків є потяг до того виду праці, що виконують дорослі. Їх приваблює така праця, в якій вони можуть виявити певну ініціативу і творчість, свою працьовитістю, домагатися кращих результатів, змагатися з іншими. Потреба в праці, любов до неї

успішно формуються тоді, коли праця пов'язана з навчанням і водночас має суспільно – корисний характер усвідомлюваний учнями, коли вони оволодівають трудовими уміннями і навичками, виявляють ініціативність і творчість.

Дехто зважає – що найкращим засобом виховання молоді є фізична праця. В.О.Сухомлинський заперечує такий погляд, називає його примітивним, спрощеним уявленням про діяльність. Він пише так: «По перше,нерозумне «завантаження» може стати перевантаженням, що дуже шкідливо для організму підлітка, що розвивається. По – друге, фізична праця не має вирішального значення в духовному житті людини, тим більше, особистості, яка тільки – но формується, розвивається, якщо ця праця не є засобом загартування духовних сил. Більше того, якщо фізична праця забирає весь час і сили людини, її духовне життя стає убогим і безперспективним. Фізична праця позначається на моральному обличчі виховання на його духовному розвитку лише за тих умов, коли вона входить органічно складовою частиною в його інтелектуальну та емоційну діяльність.» В.О.Сухомлинський правильно підкреслює, що праця підлітка стає глибоко виховною тоді, коли вона має багату духовну основу і дає йому почуття повноти, насиченості духовного життя. За такої умови він може виконати значно більшу за обсягом фізичну роботу ніж звичайно. Праця учня є умовою всебічного розвитку особистості, дієвим фактором його громадянського становлення, засобом підготовки до життя.

У формуванні любові до праці й працьовитості важливе місце посідає мотивація трудових дій. Основним повинно бути ставлення до праці як до найпершої життєвої погреба, як до джерела радості і задоволення.

Смак сільськогосподарської праці учні нашої школи пізнають працюючи на шкільній навчально – дослідній ділянці. Навчально – дослідна ділянка – це наукова лабораторія де закладаються основа майбутнього природодослідника, агронома, фундамент для виховання активної життєвої позиції особистості учня. Тут вони набувають практичних умінь і навичок у роботі з рослинами, розвивають естетичні смаки й

уподобання. Щоб вміти вирощувати високі врожаї, слід насамперед дуже добро вивчити особливості рослин. Необхідно знати їх потреби, яких умов життя вони вимагають. Адже рослини тільки тоді дають високий урожай, коли мають всі потрібні їм умови зростання. Не можна добре зрозуміти життя рослин тільки з книжок. Щоб наші знання були глибокі й повні треба вивчити їх на практиці. Тому учні ШКОЛИ проводять досліди і спостереження над рослинами, набувають практичних умінь і навичок у роботі з ними і а одержують високий врожай.

Основними напрямками роботи на шкільній навчально-дослідній ділянці є:

- дослідження та впровадження в практику сільськогосподарського виробництва основних культур (овочевих, плодових), їх сортовивчення;
- застосування елементів біологічного експерименту;
- вивчення високоефективних сортів квітково-декоративних рослин та застосування знань на практиці;
- вивчення способу керування фізіологічними процесами у рослин (порушення спокою у рослин; зимова вигонка; проростання насіння, бульб, кореневищ тощо).

Важливе значення у трудовому вихованні учнів є проведення «Свята врожаю», на якому представляється все розмаїття овочів, фруктів, квітів, «Свята осені», «Осінній ярмарок», виставки «Щедрість рідної землі», які традиційно проводяться у школі.

Стратегія трудового виховання молоді в умовах реформи освіти в Україні

Задерей В.А. – вчитель біології Головненської ЗОШ І-ІІІ ст. Любомильського району Волинської області

*«Ми працюємо славимо, що в творчість перейшла».
M. Рильський*

Трудове виховання – це ведуча ланка всієї системи виховання школярів. Трудове виховання визначається багатьма факторами, а в школах здійснюється системою засобів, які охоплюють всі знання навчально-виховної роботи, а також зовнішньою діяльністю школярів; родинне суспільство; виробничі колективи і засоби масової інформації.

Людина розвивається духовно й фізично тільки в праці. Без праці вона деградує. Будь-які спроби уникнути продуктивної праці призводять до негараздів і для особистості, і для суспільства. З цього приводу К.Ушинський писав: «Якби люди винайшли філософський камінь, то біда була б ще не велика: долото перестало б бути монетою. Але якби вони знайшли казковий мішок, з якого вискачує все, чого душа забажає, або винайшли машину, яка цілком затіняє всяку працю людини, то самий розвиток людства припинився б: розбещеність і дикість полонили б суспільство».

Завдання трудового виховання зумовлені потребами існування, самоутвердження і взаємодії людини в суспільстві та природному середовищі. Воно покликане забезпечити:

- психологічну готовність особистості до праці (бажання сумлінно та відповідально працювати, усвідомлення соціальної значущості праці як обов'язку і духовної потреби, бережливість щодо результатів праці та повага до трудової діяльності);
- підготовки до праці (наявність загальноосвітніх і політехнічних знань, загальних основ виробничої діяльності, вироблення умінь і навичок, необхідних для трудової діяльності, підготовка до свідомого вибору професії).

Трудове виховання ґрунтуються на принципах:

- єдності трудового виховання і загального розвитку особистості (морального, інтелектуального, естетичного, фізичного);
- виявлення і розвиток індивідуальності в праці;
- високої моральності праці, її суспільно корисної спрямованості;
- залучення дитини до різноманітних видів продуктивної праці;

- постійності, безперервності, посильності праці;
- наявності елементів продуктивної діяльності дорослих у дитячій праці;
- творчого характеру праці;
- єдності праці та багатогранності життя.

У трудовій діяльності знаходить своє продовження розвиток психічних процесів і властивостей людини. Іноді в праці вбачають тільки створення продукту. Але для нас не менш важливо знати, як змінюється людина, її психологія в процесі праці.

Основою всієї системи трудового виховання є суспільно-корисна праця учнів. Вона включає:

- суспільну роботу;
- самообслуговування;
- виробничу працю – суспільно-корисну трудову діяльність учнів, пов’язану з створенням матеріальних цінностей суспільного використання як в умовах школи, так і в сфері виробництва.

Самообслуговування в школі та сім’ї – це найбільш доступний і повсякденний вид праці. З нього розпочинається виховання у дитини працелюбності, зацікавлення її до все більш складних видів трудової діяльності. Досвід показує, що педагогічно правильна організація цієї праці стає доброю звичкою, не тільки обов’язком, а й потребою школярів.

Одна з форм праці із самообслуговування – чергування учнів у класі та в школі, виконання різних організаторських функцій у класному і в загальношкільному колективі.

Важлива складова системи трудового виховання – трудове навчання.

До недавнього часу трудове навчання отримувало право на існування з точки зору потреби суспільства у працівнику (виконавці), тепер слід розглядати обов’язковість предмета з позиції потреби суспільства в людині (індивідуумі). Також слід ураховувати і потреби самої людини, які умовно можна розділити на біологічні та соціальні. Зазначимо, до групи соціальних потреб відносяться і трудові. Для нормальної

життєдіяльності людини праця потрібна так само, як повітря, їжа, сон і спілкування. Праця є безперечною умовою існування людини. Завдяки їй відбувається обмін речей між людиною та природою, тобто існує саме людське життя. Перетворюючи природу, людина створює свій особливий світ – культуру (другу природу).

У широкому розумінні праця є способом життєдіяльності виробників, але вона не обмежується лише функцією створення предметного світу задля забезпечення необхідних умов існування людини, а виступає як цілеспрямована діяльність, що також є процесом формування людини як особистості та соціальної істоти.

Робота школярів у шкільних майстернях, на навчально-дослідних ділянках сприяє усвідомленню ними суспільної користі й виробничої значущості праці. Розмаїття видів праці, в яких беруть участь учні, дає змогу розвивати їх різнобічні задатки, нахили, інтереси, створити умови для вибору майбутньої професії.

На навчально-дослідних ділянках, які створені у школі, діти оволодівають навичками сільськогосподарської праці. (*Висівають і обробляють льон, люпин, кукурудзу*).

Працюють учні на квітниках, що поряд з виробленням трудових навичок, формує естетичну культуру, виховує любов до природи, до прекрасного.

Ступінь впливу праці на формування та розвиток особистості залежить від дії конкретних умов на саму працю. Важливим є питання, як через працю відбувається вплив на формування та розвиток особистості, ураховуючи принципові відмінності будь-якої навчальної праці від інших видів людської діяльності. Пошук відповіді, на нашу думку, слід спрямувати в педагогічну сферу культури праці.

Суспільна корисна праця учнів може виражатися у збиранні макулатури, лікарських рослин, дарів лісу, надання допомоги ветеранам війни і праці, хворим і людям похилого віку. Такій роботі надають змагального характеру, що пробуджує бажання дітей робити добрі справи не заради винагороди, а з

усвідомлення необхідності робити людям добро. До суспільно корисної праці відносять і виготовлення іграшок для дошкільнят, створення і ремонт наочних посібників, упорядкування книжок у школіній бібліотеці та ін. В нашій школі все це включається в рейтинг класів.

Школа, сім'я і суспільство формують дитину як майбутнього активного члена суспільства.

Проблемі трудового виховання дітей в сім'ї багато уваги приділяв видатний педагог А. С. Макаренко. В статті «Труд и личность» він детально аналізує зміст і значення трудового виховання в сім'ї. Він, зокрема, відмічає, що праця має не тільки значення суспільно-виробниче, а й має велике значення і в особистому житті. Набагато веселіші і щасливіші люди, які вміють багато-що робити, у яких все вдається, які вміють володіти речами і керувати ними.

Трудова участь дітей в житті сім'ї повинна починатись дуже рано. Починатися вона повинна в грі.

З віком трудові доручення повинні бути ускладнені і відокремлені від грі.

Педагог відзначає: «Якість праці повинна мати саме вирішальне значення: високої якості потрібно вимагати завжди і вимагати серйозно».

Трудове виховання відіграє важливу роль в подальшій профорієнтації школяра, сприяє його професійному самовизначеню.

Провідне завдання навчально-виховної роботи освітньо-виховних закладів системи освіти України – підготувати конкретну людину до активної та професійної діяльності у сфері матеріального й інтелектуального виробництва. Важливе місце у цій діяльності має займати науково обґрунтована орієнтація молоді на певні види професій з урахуванням особистих інтересів та психолого-фізичних можливостей людини.

Для особистості вибір професії – це вибір долі. Тому загальноосвітня школа має допомогти кожному вихованцеві обрати доцільну для нього професію.

Професійна орієнтація включає такі види роботи: професійна інформація, професійна консультація, професійна діагностика, професійний відбір, професійна адаптація.

Професійна інформація передбачає ознайомлення учнів з різними професіями та з потребами у фахівцях певного профілю в країні. Цю роботу проводять учителі-вихователі впродовж усього періоду навчання учнів у школі. Передусім таку роботу треба проводити з учнями середнього і старшого шкільного віку.

Професійна консультація спрямована на індивідуальні поради конкретній особистості щодо найбільш доцільних професій, які відповідають її інтересам, здібностям, психолого-фізичним можливостям.

У нашій школі з метою трудового виховання проводиться ряд виховних заходів. Це, зокрема: «Цікавий світ професій», «Ми працюємо, що в творчість перейшла», «Колосок» на новий лад», «Чарівні шпиці», «Подорож в країну «Кулінарію» міста «Зерноград» і «Овочеград», «Його величність хліб», «Хліборобському роду нема переводу», «Без толоки – як без руки». «Розвиток гончарства і деревообробництва в Україні», «Українська кухня» і інші.

Трудове виховання – тривалий процес. По суті він охоплює все життя людини. Проте його основи закладаються в дитинстві. Значною мірою риса працьовитості людини є моральною категорією і належить до загальнолюдських морально-духовних цінностей. Тому так важливо в ранньому дитинстві сформувати психологічні засади працелюбства людини.

Праця дитини будь-якого віку зв'язана з розвитком її інтелекту.

Кожна епоха накладає свій відбиток на процес її становлення. Не робить виключення і ХХІ століття – вік науково-технічної революції, комп'ютерної техніки, роботів, електронних і лазерних виробів, атомної енергії.

Щоб навчити вихованців працювати, радіти самому процесу діяльності і результатами праці, з ним треба багато спілкуватись, постійно щось пояснювати, нагадувати, запитувати.

Традиції трудового виховання школярів у гуртках сільськогосподарського напряму в умовах центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді.

Лисенко О.О.—директор Києво-Святошинського районного центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді

Трудове виховання є практичною підготовкою молодого покоління до активної професійної і громадської діяльності і водночас найважливішим елементом морального, інтелектуального та естетичного виховання. Без трудового виховання не може йти мова про всебічний розвиток особистості.

Минає час, змінюються методи і засоби навчання, удосконалюються програми, впроваджується в життя передовий педагогічний досвід, проте незмінними залишаються традиції виховання в цілому та трудового зокрема, описані видатними педагогами В.О Сухомлинським і А.С. Макаренком.

За словами В.О. Сухомлинського: «Гармонійного всебічного розвитку, освіченості, духовного багатства, моральної чистоти – усього цього людина досягає лише за умови, коли поряд з інтелектуальною, моральною, естетичною і фізичною культурою вона досягає високого ступеня культури праці, трудової творчості.»

Києво-Святошинський районний Центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді – позашкільний навчальний заклад, педагоги якого надають повноцінну, додаткову освіту школярам, приділяючи особливу увагу трудовому вихованню, дослідницько-експериментальній діяльності, вихованню справжнього дбайливого господаря землі. В навчально-виховному процесі обов'язково поєднуються суспільно-

корисна праця з екологічною освітою. Заклад має всі необхідні для цього умови: навчально-дослідні ділянки, теплицю, парники, учнівську ферму, сад, чудовий професійний колектив і підтримку вчених та фахівців з сільського господарства Лісодослідної станції, Інституту садівництва та Інституту землеробства НАУ.

Для того, щоб повноцінно розвивати професійні нахили у дітей, вести на належному рівні трудове виховання, забезпечити допрофесійну підготовку – заклад повинен мати необхідну для цього матеріально-технічну базу, залучати до навчально-виховного процесу фахівців та спеціалістів, тісно співпрацювати з різними науково-дослідними установами. До необхідних об'єктів такої бази можна віднести: лабораторії, майстерні, пасіку, теплицю, учнівську ферму і звичайно інші відділи навчально-дослідних земельних ділянок.

Праця на землі, з рослинами, догляд та спостереження за тваринами збагачують внутрішній світ дітей, роблять їх добрішими, уважнішими. Починати цю роботу необхідно з дитячого садка. Усе, що роблять діти в молодшому і середньому віці педагоги центру прагнуть розвивати, поглиблювати, застосовувати на ширшій основі, коли вони стають старшими.

Отож з метою проведення навчальних та практичних занять, організації дослідницької роботи, розвитку трудових навичок учнів, поліпшення стану допрофесійної освіти у Києво – Святошинському районному Центрі екологі – натуралістичної творчості учнівської молоді як структурний підрозділ закладу з вересня 2002 року функціонує навчально – дослідна земельна ділянка.

Згідно з положенням про НДД робота проводиться за рекомендованими напрямами і відповідно у таких відділках, як:

- овочевому;
- плодово-ягідних культур;
- квітково-декоративному;
- дендрологічному;
- зоолого-тваринницькому;
- колекційній ділянці лікарських рослин;

- теплиці, парниках.

Керуючись принципами авторитетних педагогів, підтримуючи традиції трудового виховання, та розуміючи, що наше сьогодення – це час оновлення всіх ланок системи освіти, коли особливе значення в роботі з трудової підготовки школярів набуває творчий пошук з підвищення її виховної, пізнавальної і практичної ефективності, педагоги Києво-Святошинського районного Центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді організовують навчально-виховний процес таким чином, щоб заливати учнів до різних видів практичної діяльності, враховуючи при цьому здібності і нахили кожного, прививати дітям любов до праці і шанобливе ставлення до трударів сільського господарства.

В рамках проекту «Дбайливий господар» до гурткової роботи щорічно заливається все більша кількість школярів сільської місцевості, успішно діють гуртки сільськогосподарського напряму такі як «Юні рослинники», «Овочівники», «Квітникарі», «Юні вершники», «Юні садівники» та ін.

Кожна праця повинна мати результат і якщо діти його бачать, то і втомлюються менше і задоволення від праці отримують більше і відповідно виховне значення від трудової діяльності значно вагоміше. Хоча оволодіння трудовими вміннями передбачає формування світоглядних переконань і отже, ученъ, навчаючись виховується, проте найважливіша мета самого процесу цієї праці – навчитися, знати, вміти.

«Юні рослинники» розуміють, що від їх праці залежить чи будуть забезпечені кормами мешканці ферми та живого куточка, «Любителі домашніх тварин» знають, що від того як вони доглядатимуть за своїми улюбленцями залежить їх здоров'я і привабливий зовнішній вигляд. «Юні вершники» багато часу проводять в стайнях, працюючи біля коней, щоб потім з більшою насолодою проїхати верхи на цих чудових створіннях.

Отож виховати справжнього дбайливого господаря землі, навчити учнів раціонально використовувати ресурси, планувати, ставити перед собою мету і досягати її, заощаджувати,

передбачати витрати, прогнозувати доходи – ось поле діяльності для педагога позашкільника в гуртках аграрного профілю.

Всі діти різні і мають різні здібності і вподобання. Індивідуальний підхід до кожного – це запорука успіху.

Учні, що здатні систематично виконувати науково-дослідну та експериментальну роботу залучаються до роботи в біологічному відділенні Малої академії наук, секції сільського господарства, лісового господарства та екології. Співпраця з вченими різних науково-дослідних установ дає можливість поглибити дослідницьку роботу з обдарованою молоддю, зробити її більш науково значущою, доступ до лабораторій, матеріально-технічної бази навчально-дослідних установ розширює спектр можливостей дослідницької діяльності молоді.

В результаті плідної співпраці з вченими науково-дослідних установ та фахівцями сільського господарства, рівень дослідницької та пізнавальної діяльності учнів зростає. Все більше наших вихованців захоплюються селекцією, садівництвом, ветеринарією, ланшафтним дизайном, є переможцями відповідних Всеукраїнських конкурсів та стають студентами Національного Університету Біоресурсів та природокористування України.

Роль трудового виховання в розвитку особистості школяра

*Остапійчук Т. В.– директор,
Мороз Є. П. – методист комунального
закладу „Станція юних натуралістів”
Рівненської обласної ради*

*"Та дитина, яка отримала правильне трудове
виховання, в подальшому, з більшим успіхом
буде набувати кваліфікаційної підготовки".*

A. С. Макаренко

Трудове виховання підростаючого покоління – одна з основних складових у формуванні особистості нової людини. Людина розвивається духовно й фізично тільки в праці. Без праці вона деградує.

У процесі фізичної праці в учнів розвивається координація рухів, сила, витривалість. Праця сприяє їх розумовому розвиткові. Діти, зайняті різними видами праці, кмітливіші і винахідливіші. Участь учнів у різноманітних трудових процесах позитивно впливає на їх поведінку, дисциплінує. Важливий аспект психологічної підготовки підростаючого покоління до праці – формування у нього почуття самовідповідальності, розуміння необхідності самому піклуватися про себе. Трудове виховання відіграє важливу роль в подальшій профорієнтації школяра, сприяє його професійному самовизначенню.

Зміст трудового виховання багатолікий. Воно включає в себе всю навчально-виховну роботу навчального закладу. У загальному розумінні трудове виховання включає в себе навчальну працю з основ наук і трудове виховання, котрі призначені для формування в учнів позитивного ставлення до розумової і фізичної праці й озброєння їх загальними політехнічними знаннями, трудовими уміннями та навичками. Але навчальна праця з основ наук і трудове виховання не обмежуються лише навчальною метою. Спільно з трудовим вихованням вони виступають найважливішою основою морального, розумового, фізичного та естетичного розвитку школярів

Основною формою діяльності людини є праця. Виховання в особистості працелюбності та трудової активності – неодмінна умова її інтелектуальних, моральних та психологічних рис. Ще в античні часи філософи виділяли три головні цінності в людині – Істину, Добро і Красу. Набуваються вони лише через невтомну працю. Адже, саме у праці особистість може найбільш повно самоутверджуватись, реалізовувати свій потенціал. Праця, особливо творча, - це така форма діяльності, яка ставить за мету пошук і практичне створення нового, оригінального, кращого.

Ось чому трудове виховання особистості є одним з найважливіших завдань вчителів та батьків учнів. Трудове виховання – це цілеспрямована діяльність по формуванню в учнів свідомого ставлення до праці і навичок загальної трудової культури, виховання бережливого ставлення до суспільної власності, зміцнення дисципліни праці.

Результат трудового виховання має бути спрямований на виховання трудолюбивої особистості, що може працювати як в колективі так і поза ним, виконуючи суспільно-корисну працю.

Трудове виховання має сприяти психологічній підготовці людини до праці, тобто формувати прагнення і бажання працювати, допомогти усвідомити соціальну значущість праці як необхідність обов'язку і духовної потреби людини, а також сформувати бережливе ставлення до результатів праці та до людей праці.

Практична підготовка є одним із завдань трудового виховання. Вона включає в себе попереднє засвоєння знань з подальшим формуванням умінь і навичок, а також виховання основ трудової культури (уміння тримати в порядку робоче місце, дотримуватись режиму дня). Мабуть найважливішим аспектом практичної підготовки є підготовка молоді до свідомого вибору професії, тобто профорієнтація школярів.

В умовах сільськогосподарського виробництва на навчально-дослідній земельній ділянці трудовий процес у більшості випадків поділений на велику кількість рутинних моментів механічно заучених.

Праця, що монотонно повторюється позбавлена будь-якої перспективи, не може викликати інтерес у дитини.

А для того, щоб праця виглядала як творчий процес з елементами пізнання нового потрібно кожні 10-15 хвилин змінювати види трудової діяльності, потрібен високий рівень організації, дитина повинна чітко бачити в трудових операціях мету і кінцевий результат, що виражається у вигляді зібраного урожаю, прибутку від його реалізації.

Особистість може найбільш повно самоутверджуватися, реалізовувати свої позитивні можливості не у будь-якій, а саме у творчій праці.

Творчість – це та форма людської діяльності, яка ставить за мету пошук і практичне створення нового, прогресивного, соціально значущого, Прикладом може слугувати творча дослідницька робота школярів.

Для того, щоб ефективно працювати, щоб функціонували всі методи трудового навчання і виховання, важливо підтримувати взаємозв'язки з науково-дослідними установами.

Трудове виховання закладає основу майбутнього життя. За сучасних умов трудове виховання – це насамперед озброєння загально трудовими знаннями й навичками, розвиток працьовитості й формування психології людини, яка працює, здатна в різних формах організації праці домогтися успіху, виявити творчий підхід.

Сформувати інтерес до професії можна лише в тому випадку, якщо ставлення дитини до праці матеріалізується у властивостях і рисах її характеру. Метою навчально-виховного процесу позашкільного закладу є:

- створення умов для розвитку творчих і моральних якостей особистості, її професійного самовизначення;
- надання допомоги вихованцям в оволодінні певними знаннями за інтересами і здібностями, розвиток творчої особистості з глибоко усвідомленою громадянською позицією, системою наукових знань, готової до вибору свого місця в житті;
- забезпечити всебічний розвиток дитини, потребу особистості у творчій самореалізації;
- формувати такі якості особистості гуртківця, як працелюбність, бережливість, наполегливість, відповідальність, сумлінність, воля і завзятість у досягненні мети, постійне прагнення до створення нового на основі накопиченого досвіду, наявність натхнення і комфорту, що дає можливість працювати з гарним настроєм.

Процес професійного становлення особистості досить складний. У зв'язку з цим повинен переважати не інформаційний підхід до навчання школярів, а інший – включення школярів у процес дослідження простих і складних, загальних і особливих ситуацій, використання самокритичної діяльності, яка розвиває вміння слухати, міркувати, розв'язувати проблеми працівника тієї чи іншої галузі біології, думати.

В комунальному закладі „Станція юних натуралістів” Рівненської обласної ради проводяться профільні тижні: квітникарства, овочівництва, народознавства, головним завданням яких є формування морально-психологічної готовності до того чи іншого виду діяльності. Значення мають не лише самі заходи, а й підготовча робота до них, і, особливо, підсумки проведення. Адже по справжньому висока активність школярів виявляється лише в практичній діяльності, що сприяє розвитку професійних інтересів.

Значний вплив на свідомий вибір професії мають тематичні екскурсії на підприємства, установи міста і області, зустрічі з фахівцями.

В процесі навчання в профільних творчих об'єднаннях створюються необхідні умови для здійснення безперервного педагогічного впливу на вихованців, з'являється широкий простір для виявлення ініціативи і самодіяльності самих школярів, формується дитина як індивід і особистість.

За даними статистичних досліджень в області третина студентів-першокурсників, які вступили до Рівненського державного гуманітарного університету на психолого-природничий факультет та Національного університету водного господарства та природокористування на факультет екології, були членами творчих об'єднань біологічного спрямування в школах і позашкільних установах, слухачами Всеукраїнської та обласної заочної Біологічної школи, екологічних товариств, що вплинуло на свідомий вибір їх професії.

Ефективною виявилася така форма заалучення учнівської молоді до трудової діяльності як „Марафон корисних справ”. Під час роботи літнього табірного збору в комунальному

закладі „Станція юних натуралістів” Рівненської обласної ради, з метою активізації діяльності учнів, було запроваджено рейтингову систему стимулювання. Суть її полягає в тому, що усі загони ведуть змагання між собою, тобто заробляють певні бали, які вносяться в рейтингову таблицю.

За підсумками такого змагання визначається загін, який завойовує „Кубок табору”.

Кожен загін має можливість заробити додаткову кількість балів. Для цього юннатам потрібно зробити корисну справу: допомогти працівникам станції впорядкувати клумби, прибрати сміття, піднести майданчик тощо. Усі працівники станції (включаючи педагогів і технічних працівників) на час проведення збору отримують місцеву валюту (у нашому випадку це були надруковані на кольоровому папері „смайлики”). За виконання трудового завдання кожна дитина отримує „смайлики”, які сумуються в кінці дня і додаються до рейтингу загону.

Для проведення такого „Марафону корисних справ” ми виділили певний час, але і в інші дні діти мали можливість продовжувати свою трудову діяльність, тим самим збільшуочи шанси свого загону завоювати „Кубок табору”.

Справжньою школою з трудового навчання та виховання, дбайливого ставлення до рідної природи, поліпшення рівня знань з сільськогосподарських дисциплін, залучення учнів до науково-дослідницької роботи стала Станція юних натуралістів.

Педагогічні та учнівські колективи залучаються до участі у Всеукраїнських та регіональних екологічно-натуралістичних, природоохоронних заходах: „Мій рідний край, моя земля”, „Парки – легені міст і сіл”, „Красу і затишок рідній оселі”, Рідкісні рослини – символи України”, „Пізнай наш рідний край”, „Посади сад”, „Дерево життя”, „День довкілля”, „День Землі”, „Джерело”, „Ялинка”, „Пташине містечко”, „Жива вода”, „Первоцвіт”, „Вербовий пояс”, „Лелека”, „Мурашка”, „Червона калина” та інших.

Значну роль у підготовці кадрів для господарювання в нових умовах відіграє дослідницька і експериментальна робота, яка відзначається актуальністю, науковістю, перспективністю.

Дослідницька робота школярів – важлива ланка зв'язку викладання біологічних наук з життям, поєднання навчання з виробничою працею. Вона підвищує якість знань, привчає учнів застосовувати знання на практиці, виховує ініціативу, творче ставлення до праці.

На сьогоднішній час необхідно поставити нові вимоги до змісту і форм організації дослідницької роботи:

- профілізувати навчально-виховні заклади, враховуючи спеціалізацію району;
- удосконалити організацію системи трудового навчання;
- знайти ефективні форми співпраці з колективами фермерських господарств та агрооб'єднань;
- поставити на наукову основу землеробство та тваринництво, технологію механізованих робіт;
- звернути увагу на науковий рівень дослідництва, скерувати його на випробування сучасних технологій вирощування овочевих та польових культур, нових перспективних сортів, застосування передових агроприйомів, біологічно активних речовин, добрив;
- шкільна навчально-дослідна земельна ділянка має стати прогресивним джерелом наукового, екологічного землеробства на місцях, що сприятиме розвитку сільського господарства в цілому.

Різноманітність дослідів, які можна рекомендувати для проведення в загальноосвітніх та позашкільних навчальних виховних закладах, зводиться до трьох груп:

1. Досліди для з'ясування резервів підвищення врожайності сільськогосподарських культур, які проводять за завданнями аграрних підприємств, за рекомендаціями спеціалістів.
2. Досліди з освоєння і запровадження високої культури землеробства, її основних елементів, які проводять за завданням науково-дослідних закладів, з урахуванням місцевих умов.

3. Спостереження і дослідження за рослинами на навчально-дослідній земельній ділянці, які підтверджують теоретичне положення основ біологічних наук та включають елементи експерименту.

Сьогодні успішно працюють за сільськогосподарськими напрямами гуртки „Юні рослинники”, „Юні біологи”, „Щедра грядка”, „Юні овочівники”, „Юні агрохіміки”. Гуртківці охоче експериментують на навчально-дослідній ділянці, в тепличному комплексі та на власних присадибних ділянках. Напрями досліджень багатоаспектні: рослинництво, овочівництво, садівництво, бджільництво. Вироблення в учнів навичок з науково-експериментальної роботи сприяє їхній підготовці до навчання у вищих навчальних закладах. Робота та дослідження та навчально-дослідній ділянці формують позитивне ставлення до сільськогосподарської праці, дають їм можливість оволодівати сільськогосподарським знаряддям та міні технікою, технологією вирощування польових та овочевих культур, переробкою сільськогосподарських продуктів.

Отже, трудове виховання, ознайомлення учнів з основами сучасного виробництва відіграють допоміжну роль у їх професійному самовизначені, забезпечують індивідуальний підхід у розвитку особистості, творче ставлення до майбутньої практичної діяльності.

За умов реформування економіки, переходу до ринкових відносин, інтеграції у світовий простір суспільство потребує особистості, яка б могла самостійно діяти, приймати нестандартні рішення, робити свій вибір і відповідати за нього, здатна орієнтуватися у мінливому світі. Одним із шляхів розв’язання цієї проблеми є впровадження інноваційно-освітніх методів та технологій у навчальних закладах, залучення учнівської молоді до участі у міжнародних освітніх проектах. Включаючись у проектно-технологічний трудовий процес, учень докорінно змінює свої уявлення про себе та навколошній світ. Радикально змінюється його самооцінка та самопізнання. Однією із форм метод проектів. Проектування – особливий вид діяльності, шлях задуму або спосіб планування, що пов’язує ідею з її

втіленням. Цей вид діяльності сприяє набуттю інтелектуального і пошукового досвіду, який є основою активної, творчої позиції людини в розв'язуванні будь-яких життєвих проблем.

Таким чином, навчання, його якість нерозривно пов'язані з виховним процесом.

Позашкільний навчальний заклад надає не тільки знання з основ природничих наук, але й готує дитину до трудової діяльності та усвідомленого вибору професії.

Трудове становлення особистості залишається головним завданням навчально-виховного процесу, інноваційний зміст і форми якого допомагають дитині у виборі і набутті певної професії.

Література

1. Валюхневич Л., Стебник А. Розвиток особистості школяра на уроках трудового навчання. Психологія і трудове виховання // Психолог. – 2004. – № 9. – С.7–11.
2. Вербицький В.В. Формування практичного розуму цілеспрямованого учня (з досвіду розвитку позашкільної еколого-натуралістичної освіти). -К.: Деміур, 2002. – С.232.
3. Клименко С. Трудові стежини учнівської молоді за інтересами // Рідна школа. – 1999. – № 5. – С.13–15.
4. Корніenko I. Професійні орієнтації в системі життєвих стратегій старшокласника // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – № 5. – С.35–38.
5. Мазур П. Філософія трудового виховання // Рідна школа. – 1993. – № 8. – С.76–77.
6. Максименко С.Д., Бех І.Д. Трудове виховання в сім'ї – К.: Політвидав України, 1983. – С.77.
7. Огаренко В. Теоретико-методологічні основи організації виховної роботи в навчальному закладі // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2005. – № 3. – С.427–435.

ЗМІСТ

Передмова	3
<i>Вербицький В.В.</i> Шляхи формування дослідницької культури старшокласників	4
<i>Хомич О.С.</i> А.С. Макаренко – письменник, вихователь, педагог	10
<i>Загрева В.Я.</i> Організаційно-педагогічні умови трудового виховання сучасної студентської молоді	15
<i>Остапчук В.А. Малащук О.Г.</i> Виховуємо працею	21
<i>Біла І.М.</i> Роль трудового виховання у формуванні особистості дитини	23
<i>Латиш Н. М.</i> Формування творчої особистості в процесі сприймання молодшими школярами соціальної інформації	32
<i>Медведєва Н. В.</i> Використання методу «швидкісне ескізування» в образотворчій діяльності школярів	43
<i>Моляко В. О.</i> Творча та інтелектуальна обдарованість в структурі діяльності професіонала	56
<i>Березова Л.В.</i> Психологічні особливості розвитку конструктивного мислення студентів технічних спеціальностей	68
<i>Медведєва Т.В. Тряпіцина Н.В. Сидоренко О.В.</i>	
<i>Удовиченко В.М.</i> Отримання оздоровленого посадкового матеріалу сунці біотехнологічними методами	77
<i>Драган О.А.</i> Соціально-психологічні засоби оптимізації іміджу аграрної науки	85
<i>Пляшечник І.П.</i> Стратегія трудового виховання молоді в умовах реформи освіти в Україні	93
<i>Кірілленко С.К.</i> Учбово-дослідницька робота учнів на шкільних ділянках Донецької області	99
<i>Губар М.Г., Закідальська І.М.</i> Навчально-виробничі бригади, як засіб підвищення професійної компетентності учнів	104
<i>Рикунова Н.С. Кірілленко С.К.</i> Змагання для справжніх чоловіків, хоча і юніх	107
<i>Кельціян Н.Ю.</i> Трудове виховання молоді через практичну діяльність учнівських лісництв Луганщини	110
<i>Гладчук О.Л.</i> «Стратегія трудового виховання молоді в умовах реформи освіти в Україні»	115
<i>Сподарик С.О.</i> Творча праця на шкільній навчально-дослідній ділянці	123

<i>Сподарик С.О.</i> Про роль трудового виховання	125
<i>Музика Г.М.</i> Формування творчої особистості шляхом трудового виховання школярів	127
<i>Третяк Т.М.</i> Розвиток творчого сприймання учнями нової інформації на заняттях гуртків сільськогосподарського моделювання і конструювання	131
<i>Майсак Н. С.</i> Трудове виховання юннатів на Ковельській станції юних натуралистів в умовах теплиці	142
<i>Буць А. Г.</i> Трудове виховання в розвитку особистості школяра	156
<i>Яворський Ю. Ф.</i> Трудове виховання учнів еколого-натуралистичного відділу Нововолинського центру дитячої та юнацької творчості	161
<i>Зінчук Н. А.</i> Удосконалення трудового виховання на уроках біології	174
<i>Задерей В. А.</i> Стратегія трудового виховання молоді в умовах реформи освіти в Україні	177
<i>Лисенко О.О.</i> Традиції трудового виховання школярів у гуртках сільськогосподарського напряму в умовах центру еколого-натуралистичної творчості учнівської молоді	183
<i>Остафійчук Т. В., Мороз Є. П.</i> Роль трудового виховання в розвитку особистості школяра	186

Підписано до друку 27.08.2012 р. Формат 60x90/16.

Ум. друк. арк. 2,5. Тираж 65 пр. Зам. № 841.

Друк офсетний.

КП ІАЦ «Волиненергософт».

Свідоцтво Держкомінформу ВЛн № 48 від 13.10.2010 р.

м. Луцьк, вул. Винниченка, 67,

тел. (0332) 78-52-22, 78-52-25

